

ԹՈՐՈՍ ԹՈՐԱՆԵԱՆ

ԻՄ ՌՈՒԲԵՆ
ՍԵԻԱԿԸ

ՀԱԼԷՊ
2004

ԹՈՐՈՍ ԹՈՐԱՆԵԱՆ

ԻՄ ՌՈՒԲԵՆ ԱԵՒԱԿԸ

(1885 - 1915)

ՀԱՍԷՊ

2004

Գիրքս կը նուիրեմ Երեւանի

Ռուբէն Սեւակ դպրոցի

տնօրէնութեան, ուսուցչական կազմին
եւ աշակերտութեան, որոնք սրբութեամբ կը
պահեն նահատակ բանաստեղծին անունը
եւ արժանի պատկերն են անոր:

Բանաստեղծ Ռուբեն Սեւակ
և տիկինը՝ Ժաննի

Ռուբեն Սեւակի դուստրը՝ Շամիրյան,
իր հոր կիսանդրիին դիմաց, Երևան

Ա.-ԲՈԼՈՐԻՆ ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿԸ

Իմ Ռուբէն Սեւակը անուանեցինք այս գործը, մինչ նահատակ բանաստեղծը կը պատկանի ամբողջ ազգին, բանաստեղծութիւնն ու Հերոսութիւնը գնահատող, սիրող բոլոր մարդոց:

Հիմա, որ մեծ ուշացումով, երեկոյացող օրերուս կը պատրաստեմ այս գիրքը, միտքով կ'երթամ ՅՅ տարիներ ետ, երբ Հայէպի Կիւլպէնկեան նախակրթարանի երրորդ դասարանի աշակերտ էի, որպէս մայրենի լեզուի ուսուցիչ ունենալով յաւէտ երախտարժան՝ Սիմոն Օվէի որդի Սիմոնեանը, որ սուրբ մը նկարագրելու պէս տարեկիցներուս կը ներկայացնէր Ռուբէն Սեւակը, անդրադառնալով անոր Հերոսական կեցուածքին, պատմելով թէ ինչպէս իր արտոյտայրին մէջ՝ Չանդըրը, բժիշկ բանաստեղծը բուժած էր թրքուհի մը ու մերժած՝ անոր Հօր առաջարկը՝ իսլամանալ ու իր ազգական Հետ ամուսնանալ, որպէսզի փրկուի իր կեանքը:

Ռուբէն Սեւակ նախընտրած էր զՈհուիլ քան դառնալ ազգուրաց:

Պատանեակի այդ տարիքին մենք քիչ բան կը Հասկնայինք պատմութեանը, բայց այդ օրերէն արդէն Բաֆֆիի անունը մեզ կոխի կը կոչէր, Քամառ Քաթիպայի անունը թքնել կու տար այն Հայուն վրայ, որ իր ունեցածէն բաժին չէր Հաներ իր Հայրենակիցներուն: Զրօսանքներուն, մեծ եռանդով կ'արտասանէինք Ռուբէն Սեւակ, Վարուժան ու Սիամանթօ, առանց շատ բան Հասկնալու:

Տարիները բացին մեր ուղեղին ծալքերը, ուր եկան բնակիլ մեր դպրութեան մեծերը, դառնալով ոչ միայն մեր ուղեկիցը, այլ մեր ուղեցոյցները:

Կեանք էր: Կ'ունենայինք մեր տխրութեան ժամերը, մեր ձախորդութիւնները: Նման պարագաներու, մեր ապաւեննե՛րն էին մեր մշակոյթի Հարուստ ծաղկաստանին նուիրեալ պարտիզպանները, որոնց առաջին շարքերէն կը քալէր Ռուբէն Սեւակը, իր փայլուն արձակով, իր Հոգեգրաւ բանաստեղծութիւններով եւ անձնուրաց կեանքով:

Ի մի բան, ի տղայ տիոց մենք սիրեցինք Ռուբէն Սեւակը, մեր անձին Համար որպէս օրինակելի Հերոս ընդունելով զինք:

Աելի քան վախժաւուն տարիներու երկայնքին Ռուբէն Սեւակ բանաստեղծին ու Հերոսին անունը անընդմէջ Հնչեց մեր դպրոցներուն մէջ, Հնչեց մեր բնմերէն, մեր մամուլի էջերէն եւ Հեղինակուած գիրքերու սիւնակներէն:

Ռուբէն Սեւակը ժամանակի ընթացքին դարձաւ պատմուածքի ու վէպի, նաեւ թատրերգութեանց Հերոս, դարձաւ դպրոց Հայրենի Հողին

վրայ, դարձաւ զբաղարան Պէյրութի Սահակեան-Լեւոն Մկրտիչեան Գոլէճին մէջ, դարձաւ մանաւանդ իր անուան թանգարան Հարաւային Ֆրանսայի Նիս քաղաքին մէջ, որուն սրահները դարձան Հանդիպումի վայր՝ մեր նկարիչներու ստեղծագործութիւններուն համար, դարձաւ ովասիս Ֆրանսայէն անցնող հայ մտաւորականներու համար:

Եւ ահա օր մըն ալ, երկար ցանկացուած ու բարեպատեհ օր, մենք ունեցանք առիթը ոչ միայն այցելութիւն մը տալու Ռուրէն Սեւակի անունը կրող այս թանգարանին, որուն հիմնադիրը ոչ այլ ոք էր քան նահատակ բանաստեղծին եղբօր դուստրը՝ Յովհաննէս Չիլինկիրեանը, այլ հիւրեր ալ առաջնորդել Հոն:

Պատանի տարիքէն, Յովհաննէս Չիլինկիրեան, այնպիսի սիրով մը կապուած էր նահատակ բանաստեղծին, որ որոշած էր իր ամբողջ կեանքին ընթացքին ընել իր կարելին ու անկարելին, պանծացնելու համար մահուամբ զմահ կոխեաց՝ բանաստեղծ Ռուրէն Սեւակի անունն ու վաստակը:

Քիչ է ըսել թէ Յովհաննէս Չիլինկիրեանը հիմնած էր Ռուրէն Սեւակի անունը կրող արուեստի թանգարան մը -պիտի ըսէք սակայն, ինչո՞ւ Նիսի մէջ եւ ոչ Երևանի: Չիլինկիրեանը նախ դիմած էր Հայրենի պատասխանատուներու եւ արձագանգ մը չգտնելով անոնցմէ, Նիսի մէջ հիմնած էր Հայրենիքի համար զոհուած բանաստեղծին անունը կրող թանգարանը:

Մեր այցելութիւնը այս թանգարանին իր ետին ունի շուրջ քառօրոց դարու պատմութիւն, երբ մեր առաջարկը ընդունելով մեզի ընկերացաւ հայ նկարիչի անունը բարձր պահող արուեստագէտ Գառզուն, որ արդէն դարձած էր ֆրանսական զեղարուեստի կահառի անդամ:

Ի տես Հոն մէկտեղուած արուեստի գործերուն, Գառզուն կը յայտնէր իր զարմանքն ու զոհունակութիւնը: Կը զարմանար նաև Հոն գտնելով իր քանի մը գործերը ու մենք միասնաբար երկար կը մնայինք հայ մեծագոյն ծովանկարիչ՝ Յովհաննէս Այվազովսկիի մէկ մեծղի պատատին դիմաց, որուն համար Յովհաննէս Չիլինկիրեանը յատկացուցած էր մեծ գումար:

Այնուհետեւ Ռուրէն Սեւակին նուիրուած արուեստի այս երկրպագուն հիմնեց բանաստեղծի անուան մատենաշար, հրատարակելով երկու տասնեակ գիրքեր: Մատենաշարը, մինչև այս տողերուն գրուիլը կը մնայ շարունակելի:

Ինք անձամբ՝ Յովհաննէս Չիլինկիրեանը, հրատարակեց գիրքեր ու բազմաթիւ յօդուածներ: Հիմնեց բանաստեղծի անուան մրցանակ, որուն արժանացան տասնեակ մը Հայորդիներ:

Մէկ խօսքով քառօրոց դարէ աւելի ժամանակամիջոցը Յովհաննէս Չիլինկիրեանը կրցաւ լեցնել Ռուրէն Սեւակով, նմանը չտեսնուած նուիրումով մը:

Չեզմէ ոմանք, ընթերցող բարեկամներ, կրնան Յովհաննէս Չիլինկիրեանի սա կամ նա տեսակէտը չբաժնել, բայց աներկբայօրէն կրնանք

րսել, որ կը Հաւատար անոր անկեղծութեան ու նուիրումին:

Սեւակին անունով սկրտել ուրիշ մը, - սա իրեն Համար սրբապղծութիւն է: Ինք այդպէս կ'ընդունի: Կուսակցական պատկանելիութիւնով բնորոշել Հեղինակ մը, իրեն Համար անընդունելի է: Ինք ամէն միջոցի կը դիմէ փաստելու Համար, որ Ռուրէն Սեւակը չէ պատկանած որեւէ կուսակցութեան:

Մենք եւս այն կարծիքէն ենք, որ ոչ միայն մեր գրականութեան, այլ բոլոր գրականութիւններու բոլոր մեծերը կը պատկանին ամբողջ ազգին, ո՛ր կուսակցութեան ալ պատկանած ըլլան անոնք:

Երբ չիլիցին նիկանոր Բարրա կ'արտասանէ իր միտքին մէջ ունի՞, որ ան սոցիալիստ մըն էր:

Երբ Փրանսացին Փօլ էլիւար կ'արտասանէ կամ Արակոն, կը մտածէ՞ թէ անոնք Համայնավարներ են:

Միտքի մեծերը կը պատկանին բոլորին, որովհետեւ անոնց մշակած գրականութիւնը կը պատկանի բոլորին:

Երբ Վահան Տէրեան կ'արտասանենք, երբե՛ք նկատի չենք ունենար, որ ան Լենինի մերձաւոր բարեկամներէն էր:

Այդպէս ալ, երբ Վարուժանով կը բարձրանանք մեր աստուածներուն կամ «Հացին Երգը»ով կ'արրենանք, նկատի չունինք բնաւ անոր կուսակցական պատկանելիութիւնը, ինչպէս երբ Հիացումով կը դիտենք Փիքասոյի պաստառները դարձեալ մեր տեսողաշտէն անոր քաղաքական պատկանելիութիւնը չէ որ կը տեսնենք - խոր Հիացումով կը դիտենք քսաներորդ դարը յատկանշող անոր «Կեռնիքա»ն:

*

* *

ՄԵՐ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ՌՈՒՐԷՆ ՍԵՒԱԿԻ

ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՏՈՒՆ-ՊԱՏԿԵՐԱՍՐԱՀԻՆ

Յովհաննէս Զիլինկիրեանի առաջնորդութեամբ կը մտնենք թանգարան պատկերասրահ:

Առաջին իսկ բոպէէն թանգարանի բաց դուռին առջեւ երկիւղածութիւն մը կը պատէ մեր Հոգին, որ կը մղէ մեզ խաչակնքել որպէս սրբավայր մը այցելողի:

Մեզ կը դիմաւորէ գեղանկարիչ Յակոբ Յակոբեանի «Արարատ»ը: Ակնրախ է իրարու մէջ բացուող սենեակներուն մաքրութիւնը:

Այդ բոպէին կը մտածենք.- Եթէ Ռուրէն Սեւակ մտնէր իրեն նուիրւած այս տունը, արդեօր ի՞նչ պիտի զգար...

Արուեստի բազմատասնակ գործեր Ռուրէն Սեւակին կը նային. կարծէք Հաւաքուած ըլլային բոլորը, որպէսզի բանաստեղծին ըսէին.- Դուն մեռած չես Ռուրէն Սեւակ, ահա կը գտնուիս մեր մէջ:

Ահա Այվազովսկիի «Սեւաստափոլ» - «Նորմի Պատերազմ» գե-

դանկարը, նաւարեկում, նկարուած 1856ին, Վոսփորը մառախուղի մէջ, աշխատուած 1889ին, նաւերը կը խորտակուին, կ'ոչնչանան նաւեանցիական ու ֆրանսական զրօշները - ահա թէ ինչո՞ւ Զիլինկիրեանը ամբողջ պատը գրաւող այս նկարները գնած է. մինչ աճուրդի ընթացքին թուրքերը աւելի բարձր գին յատկացուցած կ'ըլլան, ու ինք առաւել վճարումով մը ապահոված է այս դարակազմիկ գործը Ռուրէն Սեւակի թանգարանին համար:

Մախոխեանը կանգնած էր Այվազովսկիի կողքին, քիչ անդին Շապանեանի ծովանկարները. ապա Սաչատուրեան Սարգիսը Հնդկական ու պարսկական նկարներով: Ապա կու գան Աղամեանը, Այսազեանի բնապատկերները, Մկրտիչ Ճիւանեանի մէկ գործը, դար մը առաջ նկարուած, ան երգիչ ալ եղած է:

Մէկ խօսքով այդ օրերուն Ռուրէն Սեւակ թանգարանին մէջ Հանդիպեցանք յիսուն հայ նկարիչներու երկու հարիւրէ աւելի զեղանկարներուն:

Յիշեալներու կարգին սենեակէ սենեակ մեր անցնելուն մենք դիտեցինք գործերը Տորք Զաքարեանին նկարուած՝ 1894ին, Սուպեցեանին, որ նկարած էր Սանահինն ու Հայաստանի աշունը, Վարդազարեանին, որ ունէր ջրաներկեր - Արեւմտահայաստանի վանքերը, Քրիստինէ Սալերիէն քսան նկար, նէ Ռուրէն Սեւակի քրոջ աղջիկն է, Գրիգոր Պետրիկեանին, Ժագ Իճմալեանին, Ժիրայր Փալամուտեանին, Գառզու, Թօփալեան, Մութաֆեան, Փափագ, հայ եւ որդի Անթոնյաններ, Զէրքէզեան ու էտկար Շահին:

Հպարտառիթ ներկայութիւն:

Ահա Ռուրէն Սեւակին յատկացուած սենեակը: Բանաստեղծին Պէրպէրեան յիսէն աւարտելուն վկայականը, բոլոր նիշերը քաջալաւ. ստորագրուած անուանի դաստիարակ Ռէյթէոս Պէրպէրեանի կողմէ:

Ռուրէն Սեւակ ծնած է Սիլիվրի, Պոլիսէն 70 քլմ. արեւմուտք, ոչ շատ հեռու Շուշանեանի ծննդավայր Ռոտոսթոյէն:

Ռուրէնին ստորագրութիւնը կը տեսնենք իր վկայականին տակ հետեւեալ նախադասութեամբ. - «Դրամը մէկ մէճիտ վճարած եմ»:

Հոն են Ռուրէնին հինգ յուսանկարները՝ տարբեր տարիներու: Խմբաներկար մը, ուր կ'երեւին Գեղամ Գաւաֆեանը, Ռուրէնին կիներն ու երկու զաւակները՝ Լեւոնն ու Շամիրամը, երեքն ալ տխրագին վիճակով. խմբաներկարը առնուած է բանաստեղծին նահատակութենէն ետք: Հոն է նաւեղրայրը Սեւակին, այսինքն Յովհաննէս Զիլինկիրեանի հայրը, որ մահացած է Պոլիս, 1969 թուականին:

Այլ նկար մը՝ Բանաստեղծը Շահան Պէրպէրեանին հետ: Շահանը եղած է Ռուրէնին մօտիկ ընկերը:

Տակաւին երկու արտանկարում այնքան յաջողութեամբ՝ կենդանագրերը Պեթհովէնի եւ Վիկտոր Հիւկոյի, գործ Ռուրէն Սեւակի, նկարուած որպէս նկարչութեան դաս, 1904 թուականին:

Եւ ահա Ռուբէն Սեւակի վերջին հեռագիրը արտորափայրէն.-
«Վարուժան իլէ Այանաշա կիտիւորըղ մէքթուպլարընըղ օրայնա
կէօնտէրինիղ - 25 Օգոստոս 1915»

Ռուբէն

Ստացուած պատասխան քարթը.- Մեկնած է առանց հասցէ ձգելու:
Ռուբէն Սեւակ (1885 - 1915), 13.10.1985ին Նիսի մէջ տօնած են
բանաստեղծին ծննդեան հարիւրամեակը: Ապակիի տակ են յուշանուէր-
ներ:

Կայ նկար մը՝ Արիէլ Աճէմեանի գործը, ուր կ'երեւի բանաստեղծին
աղջիկը, նկարուած 1936ին:

Սեւակի այլ մէկ կենդանագիրը ընկերոջ մը կողմէ նկարուած Լոզանի
մէջ, 1910ին: Իսկ ընկերը Լեւոն Ազնաւուրեանն է, եգիպտահայ, որ այդ
օրերուն Լոզանի գիշերօթիկ մէկ դպրոցը կը յաճախէր:

Յուցադրուած է նաեւ Սեւակի հօրենական տունին ժամացոյցը:

Ռուբէն Սեւակի տունէն երկու պաստառ, զորս բանաստեղծը գնած
կ'ըլլայ 1910ին, իր ամուսնութեան առիթով:

Այդ պաստառներէն մէկը կը կրէ Յակոբ Կիւրճեանին ստորագրու-
թիւնը, միւսը՝ Լեւոն Ազնաւուրեանին:

Թուրքիոյ ներքին գործոց նախարարութեան շէնքին լուսանկարը,
ուր առնուած է Ռուբէն Սեւակը ոչնչացնելու որոշումը: Տիկին Ժաննի
Սեւակ յատուկէն պահած է այդ լուսանկարը:

Հոն է Ռուբէն Սեւակի «Կարմիր Գիրքը» տպագրուած Պոլիս, 1910
թուականին, իր ձեռագիրով մակագրուած քրոջը համար:

Հոն են նաեւ կատարեալ եզրայրութեան մը մէջ.-

1. 1911 թուականը կրող իր Դոկտորայի թէզը ֆրանսերէնով:

2. *Tratones Saereaux*:

3. Յետ եղեռնի հրատարակուած Ա. գիրք՝ «Բժիշկին Գիրքէն
Փրցուած էջեր»ը, Գողթան գրատան հրատ. 1925 Տպ. Ալիք. Սելանիկ:

4. Թորգոմ Մանուկեան (այժմ) Պատրիարքին Երուսաղէմի մէջ
1943ին հրատարակած «Բժիշկին Գիրքէն Փրցուած էջեր»ը եւ 1944ին
հրատարակած «Յրիւ Բերթուածներ, Կարմիր Գիրքը եւ Սիրոյ Գիրքը»:

5. Գէորգ Հատիտեանի «Ռուբէն Սեւակ» մենագրութիւնը 86 էջ,
1957, Երեւան:

6. Եղիշէ Պետրոսեանի «Ռուբէն Սեւակ» մենագրութիւնը, երկեր,
260 էջ Սողոմոն Տարօնցիի խմբագրութեամբ եւ յառաջարանով, հրատ.
Երեւան, 1955 թ.:

Ժաննի, Ռուբէն Սեւակին կինը, ֆրանսերէն լեզուով հրատարակած
է չորս գիրք բանաստեղծութիւններ, բոլորն ալ նուիրուած Սեւակին:
Ժաննի մինչեւ իր մահը՝ արկածահար Փարիզի մէջ 1967 եւ Մահացած՝
Նիս, ապրած է Ռուբէն Սեւակի յիշատակով:

Հոս են նաև Ռուբէն Սևակի ձեռագիր անձնական նամակները ֆրանսերէնով, զորս թարգմանել խոստացած է բանաստեղծ Արրա Համ Ալիբեանը: Այդ նամակներուն լուսապատճէնները զրկուած են Երևան:

Կայ բացիկ մը Ժաննիէն՝ Ռուբէնին. - կը սիրեմ քեզ յաւիտենապէս, ցմահ քու սիրելիդ՝ Ժաննի:

Տակաւին, ապակեղարանէն դիտողին կը նային Ռուբէնին ստորագրած մէկ քարթը իր դաստիարակին՝ Ռէթէոս Պէրպէրեանի մահուան առիթով:

Բանաստեղծին ուղղուած բացիկ մը, ստորագրուած Կոմիտասի և Արշակ Զօպանեանի կողմէ:

27 Հրատարակութիւն ապակիի տակ:

Նոյն սենեակին մէջ գորգ մը, նուիրուած՝ Ռուբէն Սևակին, Ա.Բ.Գ.ով զարդարուած:

Այս բոլորէն անկախ զրադարան մը նաև, ուր կրնաք գտնել Հայկական Հարցին վերաբերեալ հին ու ժամանակակից Հրատարակութիւններ:

Թանգարանը օժտուած է նաև ժամանակակից գործիքներով, դիւրացնելու համար հաղորդակցութիւնը Հաստատութեան երկրի և արտերկրի հետ:

Հաղորդութիւն ստացած մարդու երկիւղածութեամբ դուրս կ'նլլենք այս թանգարանէն ուխտելով անպայման գործ մը պատրաստել նուիրուած Ռուբէն Սևակին, զոր ահա կը գործադրենք մեծ յապաղումով, մտածելով սակայն, որ սիրոյ տուրքը սահմանում չունի օրերու և ժամանակի:

Կարևորը խոստումը գործի վերածելն է:

Բ.Ի՞՞Ն 2 ԽՕՍԱԾ ԵՆ ՄԵՐ ՄՕՏ ԳՏԵՈՒՈՂ ՆԻԻԹԵՐԸ ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿԻ ՄԱՍԻՆ

1. Մեր մօտ գտնուող «Կարմիր Գիրք»ին անուանաթերթը, 1910թ., մակագրութիւն՝ Սիրելի բրոջս և քեռայրիս: Հեղինակէն:

2. «Ճաշակ Նոր Գրականութեան» Ա. Հատոր, Պոլիս 1910, էջ 341ի մէջ տուած է Ռուբէն Սևակի կարճ մէկ կենսագրականը ու աւելցուցած. - «Ունի սահուն, յստակ ու դասական ոճ մը, որ մեր նորահաս մուսայականներուն շարքին մէջ նշանակալի տեղ մը կ'ընծայէ իրեն»: Իսկ էջ 83ին վրայ Սևակէն տպուած է «Դրամին Աղօթքը» քերթուածը:

3. 1913ին Պոլսոյ «Ազատամարտ» թերթին մէջ կը սկսին հրատարակել Սևակի «Բժիշկին Գիրքէն Փրցուած էջեր»ը, «ներկայացնելով հիւանդութեանց գործած աւերները և ընթերցողին ներշնչելով խորշանքի զգացում մը, առանց տաղտկալի և տափակ խրատականներու: Պատմը առաջի ձևով գրուած այս կէս բժշկական, կէս գրական էջերը նորութիւն մըն էին մեր գրականութեան մէջ»:

«Ռուբէն Սեւակ օժտուած է բանաստեղծական ձիրքերով: Ունի աշխտյժ, արագահոս, հաճելի ոճ»:

4. 1940ին, Պէշրուժի «Համազգայինի Օրացոյցը» Տպ. Յոյս, խմբագիր՝ Գասպար Իփէկեան, տուած է կենսագրականը Ռուբէն Սեւակի և «Վերջին Կոչը» բանաստեղծութիւնը:

5. 1922ին բանաստեղծ Ահարոն Տատուրեանը Պոլսոյ «Ճակատամարտ»ի 23 Ապրիլի թիւին մէջ, զոր Փարիզի «Յառաջ»ը արտատպած է իր 23 Ապրիլ 1995ի թիւին մէջ, գրած է.- «Գանգրահեր շարժանկա՛ր, կա՛նգ առ գարնանային կածաններուն վրայ և պատմէ՛ մեզի քու սրտագրաւ պատմութիւնդ: Գիտենք որ մեզի ծանօթ ևս ևս, տակաւին, չես աւարտած հեւ ի հեւ զրոյցդ՝ լուսնին ու արեւին տակ, և դալարաւէտ Հովանոցներուն ներքև:

Ես ոսկեվանդակ մը ունիմ մէջը արտօսրաշիթ զեղձանիկով, ու զեղձանիկս կ'ըրգէր ու վանդակս կը ճօճէր կտուրիս ստուերին մէջ. օ՛, ամէն կին վեր կը նայէր, ամէն մոռցուած կամ «չհասկցուած» կը սփոփուէր վայրկեան մը իմ երգիքիս տակ: Կտոր մը ճերմակ հաց կը ստանար մութրացիկը և բաժակ մը զինի՛ յոգնատանջ պանդուխտը: Ես լոնցուցի զեղձանիկս՝ երբ արին տեսայ, ու քնարս ցաւին մոունչէն փշրուեցաւ...»:

Գանգրահեր շարժանկա՛ր, ի՞նչ է անունդ.- Անունս երգեցէք քառավանկ մը միայն.- Ռուբէն Սեւակ»:

6. 1947ին, Հայէպ Հրատարակուող Ա. Ծառուկեանի «Նայիրի» ամսագիրը իր Գ. տարի թիւ 11ին մէջ տպած է անտիպ քերթուած մը Սեւակէն՝ «Ճիշդ Սէրը»:

7. Նոյն ամսագիրը 1948ի իր Փետրուարի թիւով 51րդ էջին վրայ տուած է անտիպ պատմուածք մը՝ «Մարտիրոս Պոլսեցին»:

8. Դարձեալ Հայէպի մէջ 1951ին «Հայ Գրողներ» խորագիրով Հրատարակութեան մէջ - Տպ. Նայիրի - Ա. Ծառուկեան, 36րդ էջին վրայ տալով նկարն ու կենսագրութիւնը Ռուբէն Սեւակին, գրած է.- «Ռուբէն Սեւակ մեր գրականութեան տուաւ կեանքով, մտածումով և ապրումով թաթաւուն արձակ էջեր, փիլակներ և քերթուածներ, որոնք կը մատենն բանաստեղծի զգայուն հոգի մը: Սեւակ, Համամարդկային զգացումներու բանաստեղծ է, այսինքն՝ մարդոց կեանքին և կեանքի գանազան երևույթներուն մէջ կը փնտռէ ինչ որ ազնիւ է, բարի ու զեղեցիկ»:

90 էջոց այս գրքոյկին մէջ տրուած են կենսագրականները 55 հին ու ժամանակակից գրողներու:

9. 1930ին, Արմէն Սեւան, «Հայրենիք» ամսագիրի 9րդ տարի, թիւ 1ին մէջ ստորագրած է 18 էջերու վրայ տարածուող յօդուած մը, խօսելով Ռ. Սեւակի կեանքին ու գրականութեան մասին:

Արմէն Սեւանը հետեւեալը ըսած է Ռուբէն Սեւակի մասին.- «Եթէ

Գուրեան, Մեծարենց, Վարուժան ժայթքումներ էին... Ապա Սեւակը ամէն օր քիչ մը աւելի բարձրացող երևույթ»:

10. 1931ին ան, Սոֆիայի մէջ 1931ին հրատարակած «Նահատակ Գրողներ» հատորին մէջ եւս խօսած է Ռուբէն Սեւակի մասին:

11. 1943ին Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց տպարանէն լոյս տեսած է Ռուբէն Սեւակի «Բժիշկին Գիրքէն Փրցուած էջեր» գիրքը, որուն յառաջարանին մէջ այժմ Երուսաղէմի Պատրիարք՝ Թորգոմ Սրբազան Մանուկեանը գրած է.-

«Ձենք խորհիր թէ ապաժամ ձեռնարկ մը կը կատարենք»:

Հեղինակ մըն է (Ռուբէն Սեւակ), որուն թէ՛ գրական եւ թէ՛ ներքին՝ անհատական աշխարհը, անսովոր թափանցումով ապրումներ, սեւեռումներ տուած է մեր գրականութեան: Բացարձակ գնահատանք մը չէ որ կը փորձենք՝ անոր արժանիքներուն: Բայց դժուար է զինք մօտեցնել իր սերունդէն իր կաղապարը ունեցող ուրիշ գրողի մը, որուն մօտ գիտնականի մը անհրաժեշտ ցամաքութիւնը, մարդկային ցաւերուն տազնապը, բանաստեղծի հոգիի մը քաղցրութիւնը այնքան համերաշխօրէն իրար պաշտպան էին»:

12. Իսկ Յակոբ Օշական, իր «Պատմութիւն Արեւմտահայ Գրականութեան» երկասիրութեան մէջ գրած է.-

«(Իր) վիպակները գրուած են լրագրի համար: Ունին օգտապաշտ զօրաւոր նկարագիր: Անոնք գրողին խղճմտութիւնը, փառասիրութիւնը, խօլ ու անորակելի ձգտումները փորձի ենթարկելէ աւելի, պայմանաւոր են դանդուածները լուսաւորելու առաքելութեամբ»:

...Շրջանակ, տիպարներ, տոամա հոս կը մնան իրենց իրաւունքներուն տէրը, ու կը կառուցանեն վիպակը: Շքեղ էջ մըն է «Կոունկ»ը, ուր ցաւերուն ամէնէն երիտասարդը կը դարնէ, տարիներով դարանակայ սպասելէ վերջ, իր ուսումը աւարտած ու հայրենիք վերադառնալու պատրաստուող համալսարանականը: Չեմ պատմեր վիպակը, բայց կը զրկեմ ընթերցողը այդ քանի մը էջը լայնցող զլուխ գործոցին, որուն մէջ, ամբողջ ժողովուրդի մը դարաւոր փորձառութիւնը՝ անցնող թռչունին սպասելու ինչ որ գետինը պիտի չտայ իր աչքերը զոցելու հարկադրուած պանդուխտին, քովիկը՝ սա նոր փորձառութեան՝ որ մեր գրականութեան ամէնէն մեծ քանի մը անունները արեւնատիպ պարտադրեց մեր հիացման սիրոյն, կը գտնեն իրենց ամէնէն յուզիչ կերպարանքը: Սեւակ գրագէտ մըն է հոն»:

13. 1965ի իր Ապրիլի թիւով «էջմիածին» ամսագիրը տուած է Գէորգ Մաղոյեանի նահատակ գրագէտներու մասին գրած մէկ յօդուածը, ուր հեղինակը բարձր կը գնահատէ Ռ. Սեւակի ստեղծագործութիւնները:

«էջմիածին»ը իր նոյն թիւին մէջ տպագրած է երկու քերթուած Ռուբէն Սեւակէն.- «Աստղի Մը» եւ «Ճամբորդ»:

14. 1963ին Վենետիկի Ս. Ղազարի տպարանէն լոյս ընծայուած Մեսրոպ Վրդ. Ճանաչեանի «Հայ Գրականութիւն» հատորին մէջ, Ռուրէն Սեւակին յատկացուած է ութը էջ: Կենսագրութիւն, քերթուածներ:

15. 1967 թուականին Պէյրութի Համազգայինի տպարանէն լոյսին բացուած է «Հայկարան» է. գիրք, Զ. տպագրութիւն դասագիրքը, որուն 287րդ էջին վրայ տպուած է Ռուրէն Սեւակին լուսանկարը, կողքին՝ «Կոունկը» պատմուածքը:

16. 1973ին «Էջմիածին» ամսագիրը Ռուրէն Սեւակի մասին կը հրատարակէ յօդուած մը Արթուն Հատիտեանի ստորագրութեամբ:

17. 1975ին Գառնիկ Ստեփանեան իր «Ուրուագիծ Արեւմտահայ Թատրոնի Պատմութեան» Գ. Հատորին մէջ, Վահրամ Փափաղեանի առաջին Օթնկոյտին առիթով բաժինին մէջ կ'արձանագրէ.-

«Դահլիճում նկատելի թիւ են կազմել օտարները, մասնաւորապէս թուրքերէն, ֆրանսերէն, անգլերէն, յունարէն, գերմաներէն թերթերի խմբագիրները կամ աշխատակիցները:

Փակ վարագոյրների առաջ երեւացել է գրողներից մէկը, բաց արել երեկոյթը եւ ձայնը տուել բանաստեղծ Ռուրէն Սեւակին, որը նոյն օրն էր վերագարձել Եւրոպայից: Սեւակը արտասանել է յուզիչ ճառ, նուիրուած Հայ Թատրոնի վերարացմանը եւ նրա հեռանկարներին:

Ռուրէն Սեւակը ըսած է.- «Զերմապէս կը խնդակցինք Պ. Վահրամ Փափաղեանի ոչ միայն իր բեմական կարողութիւնը, այլեւ Հայերէն անդրանիկ ներկայացման վայելքը ընծայած ըլլալուն համար մեզի»: Ապա կոչ ըրած է ստեղծել.- «Զղուտ ազգային թատրոն մը ոչ միայն լեզուով այլ ոգիով ալ, նպատակով ալ»:

18. 1983ին Երեւանի մէջ հրատարակուած ակադեմիկոս էգ. Մ. Զրբաշեանի «Գեղագիտութիւն եւ Գրականութիւն» գիրքին մէջ (էջ 256-257) հեղինակը գրած է Ռուրէն Սեւակի մասին այսպէս.-

«Իսկ Ռուրէն Սեւակը, որը յայտնի դարձաւ պարբերական մամուլում տպագրուած գործերով եւ «Կարմիր Գիրքը» ժողովածուով (1910), արտաքուստ շատ աւելի տուեալներ ունէր իրապաշտ բանաստեղծ կոչուելու: Այդ են վկայում, մանաւանդ, ժամանակի սոցիալական կեանքի անլուծելի հակասութիւնները պատկերող «Մարդերգութիւն», «Այս Դանակը», «Փողոց Ալոզը», «Կարմիր Դրօշակը» եւ այլ գործեր. ինչպէս նաեւ «Բժշկական Աշխարհ»ի ցաւայի իրողութիւնները բացող պատմուածքները («Բժիշկին Գիրքէն Փրցուած էջեր»): Ի զուր չէ, որ նամակներից մէկում նա գրում է.- «Ես աւելի իրապաշտ եմ, ամէն բանէ առաջ իրականութիւնը զիս կը գրաւէ.- Ամէն իրականութենէ վեր մէկ իրականութիւն կը ճանչնամ ես - ապրուած, զգացուած կեանքը եւ ոչ թէ երեւակայուած կեանքը»: Թէեւ կարելի է ասել, որ սա ուշադրի բաւական յստակ արտայայտուած սկզբունք է, բայց Սեւակի բուն ստեղծագործութեան մէջ իրապաշտութիւնը հիմնականում մնաց առանձին նկարագ-

րութիւնների սահմաններում եւ չվերածուեց քիչ թէ շատ ամբողջական համակարգի: Կեանքի իրական տեսարանները Սեւակը ենթարկում էր որեւէ գաղափարական կանխադրոյթի, որն իր ընդլծով իրօք ռոմանտիկ է, քանի որ ելնում է ոչ թէ իրականութիւն - օրեկտիւ օրինաչափութիւններից, այլ կեանքին հակադրուող բանաստեղծական իդէալից: Ռոմանտիզմն աւելի եւս որոշակի է Սեւակի լուսագոյն երկում՝ ոսկու բուրժուական համատարած իշխանութիւնը արուեստագէտի Հզօր երազանքով յաղթահարող «Թրուպատուրները» բանաստեղծութեան մէջ, ինչպէս նաեւ ազգային դժբախտութեան դրուագներ պատկերող գործերում («Ջարդին Նենթը» եւ «Թրքուհին» պոէմները, մի շարք բանաստեղծութիւններ): Ի դուր չէ, որ այդ պոէմներում որոշակիօրէն գծագրուում են հայկական ռոմանտիզմի ամենավառ երկերի՝ Բաֆֆու «Նենթը» եւ «Ջալալէղդին» վէպերի մի շարք կերպարների եւ սիւժետային փիճակների ուղղակի անդրադարձումները:

19. Արմէն Դարեան արձակագիրը 1986ի Մայիսին խօսելով Ռուբէն Սեւակի մասին ըսած է.- «Արտոյտի առաւօտեան խեղդամահ երգ մը, իր թռիչքին մէջ ջախջախուած սլացք մը, որուն անունն է Ռուբէն Սեւակ,- իր քսանին մէջ իսկ փնտռուած անուն մը՝ ոչ այնքան իր տուածին որքան իր տալիքին համար:

Մեր նո՛ր ոսկեղարու խոնարհ գրիչ՝ Ռուբէն Սեւակ տազնապեցաւ իր ժողովուրդին կեանքով եւ առօրեայով, երկնեց, ստեղծագործե՛ց իր ժողովուրդին համար, ու քալեց դէպի «մահ իմացեալ» վասն իր ժողովուրդին: Քիչ անգամ գրիչն ու մարդը այնքան հարազատ են ընթացքը իրարու հետ՝ կեանքի՛ն մէջ,- առաջին օրէն մինչեւ պա՛հը վերջին - որքան Ռուբէն Սեւակի պարագային»:

Դարեան իր այս յօդուածը վերնագրած էր - «Մեր փոքր Ածուին քաղցրահունչ կարկաչը»:

Կարկաչայիբ յօդուած մըն ալ Դարեանինն էր Ռուբէնի մասին:

20. Երեւանի «Գրական Թերթ» շաբաթօրեակի 1989 թուականի Ապրիլեան թիւին մէջ Պէյրութի «Արարատ» օրաթերթին հասցէագրուած բաց նամակ մը ստորագրած է փապագիր Շահէն Թաթիկեանը ուր բաւական կծու-թիթու յօդուածով մը կ'անդրադառնայ Յովհաննէս Զիլինկիրեանին հետ յիշեալ թերթի հարցազրոյցին մէջ արտայայտուած միտքերուն: Հարցը կը դառնայ Սեւակ անունին շուրջ: Զիլինկիրեանը անպատեհ ու սխալ կը գտնէ Ռուբէն Սեւակէն ետք Սեւակ գրչանունը օգտագործողները: Մինչ ուրիշներ, այս յօդուածով Շահէն Թաթիկեան, ցոյց կու տայ, որ Պարոյր Սեւակէն առաջ ու վերջ մէկէ աւելի մարդիկ օգտագործած են Սեւակ գրչանունը, առանց երբեք նսեմացնելու Ռուբէն Սեւակին վաստակը:

21. Փարիզի «Աշխարհ» շաբաթաթերթի 16 Դեկտ. 1989ի թիւէն կ'իմանանք, որ 1985ին հաստատուած է նահատակ բանաստեղծ Ռուբէն

Սեւակի անունը կրող գրական մրցանակ:

Հաղորդագրությունը կը հաստատէ, որ.-

1985ի մրցանակը յատկացուած է Գէորգ Գապառաճեանի:

1986ի մրցանակը՝ Ալեքսանդր Թօփճեանի:

1987ի մրցանակը՝ Անահիտ Թօփճեանի:

1988ի մրցանակը՝ Անդրանիկ Ծառուկեանի:

Իսկ 1989ի մրցանակը յատկացուած է «Արարատ» օրաթերթի խմբագրապետ՝ Ժիրայր Նայիրիին, նաև, Անթիլիասի Հայց. Եկեղեցւոյ Համալսարանական Ուսանողներու Միութեան, 1986ին Պէյրութ հրատարակուած «Ռուբէն Սեւակ - Երկեր» Հատորին Համար ու միաժամանակ Վարդան Ապտոյին, որ Նիւ Ճըրջիի Հայկական ռատիոժամէն 1988էն սկսեալ, շարունակաբար իր ունկնդիրներուն ծանօթացուցած է Ռուբէն Սեւակը:

Այս վերջինին մրցանակը յանձնուած է 22 Դեկտ. 1989ին Թէքէեան Մշակութային Միութեան կազմակերպած մէկ Հաւաքոյթին ընթացքին, զոր Հովանաւորած է Թորգոմ Արք. Մանուկեանը, ուր նուիրատու՝ Յովհաննէս Զիլինկիրեան ելոյթ ունենալով ի մէջ այլոց ըսած է.- «Ազգ մը իր հերոսներով կ'ապրի: Ազգ մը, որ հերոսներ չունի՝ ապրելու իրաւունք չունի: Ազգ մը, որ իր հերոսները կը մոռնայ, ինքն ալ մեռնելու դատապարտուած է»:

22. 1989ի Դեկտ. 28ի իր թիւով Վարդան Ապտոյի մրցանակ ստանալուն կապակցութեամբ յօդուած մը կարդացինք անգլիատառ «The Armenian Reporter» շաբաթաթերթին մէջ:

23. Փարիզ լոյս տեսնող «Աշխարհ» շաբաթաթերթը իր 3 Փետրուար 1990ի թիւով կը ծանուցէ Ռուբէն Սեւակի անուան մշակութային հիմնարկի նոր մէկ հրատարակութիւնը.- «Ռուբէն Սեւակի Յիշատակի Տուն - Ռուբէն Սեւակի Գաղափարականը - Ռուբէն Սեւակի Անուան Գրական Մրցանակ»:

Այս գիրքին նախորդած էր, տակաւին 1985ին «Ռուբէն Սեւակ եւ Փրցուելիք Ուղեղներ» գիրքը նոյնպէս Յովհաննէս Զիլինկիրեանի գրիչէն:

Զիլինկիրեան իրաւամբ կը յայտարարէ, որ եթէ 1915ին թորքը պատժուէր, տեղի չէր ունենար Սովետացիների ջարդը:

24. Նոյն լուրը տրուած է նաև Լոս Անճելըսի «Նոր Կեանք» շաբաթաթերթի 22 Փետրուարի թիւին մէջ:

25. Պոլսոյ «Մարմարա» օրաթերթը իր Շաբաթ, 2 Յունիս 1990ի թիւին մէջ կը յայտնէ, որ Պետրոս Զօպեան Ռուբէն Սեւակի տետրակները յանձնած է Գարեգի Բ. Կաթողիկոսին:

Միաժամանակ Համաձայնագիր մը կը ստորագրուի Յովհաննէս Զիլինկիրեանի եւ Պետրոս Զօպեանի միջև, որպէսզի այդ զոյգ տետրակներէն Հինգական օրինակներ պատրաստուին, մին՝ որպէսզի մնայ Պրն.

Զօպեանի մօտ, մէկը դրկուի Մայրավանք եւ երկուքական օրինակներ ալ տրուին Պրն. Յովհաննէս Զիլինկիրեանին:

26. Պոլսոյ «Քուլիս» պարբերականը իր 1991ի Մայիսի թիւով կու տայ յօդուած մը Ռուրէն Սեւակի մասին, նոր ոտանաւոր մը յայտնարեւրած ըլլալով բանաստեղծէն, գրիչովը ձէլալեան Յակոբի:

27. Իր Մարտ-Յունիս 1991ի թիւով ֆրանսահայ բժիշկներու օրկան՝ UMAF ֆրանսատառ պարբերականը կու տայ կենսագրութիւնը Ռուրէն Սեւակի եւ մանրամասնութիւնները անոր դոկտորական թէզին, ուր խօսուած է ուռուցքներու շուրջ:

Յօդուածին հեղինակն է Ժան Փիեռ Քիպարեան:

28. Մոնթրէալի «Հորիզոն» գրական յանդիւարածի 1991ի Յունիսի թիւին մէջ Արրահամ Ալիքեան զայրալից յօդուած մը ստորագրած է «Արարատ» խմբագիր Ժիրայր Նայիրիի գէմ, ուր բանաստեղծը սխալ կը գտնէ Նայիրիին այն տեսակէտը, որ Ռուրէն Սեւակ կողմի մը գրողն է: Այս անգամ Սեւակը այլ կողմ քաշելով:

Իրականութիւնը այն է, որ Ռուրէն Սեւակ պատկանած է ոչ մէկ կուսակցութեան: Երբ փաստերը այդ ցոյց կուտան, ամէն վէճ կը զառնայ աւելորդ:

Ըսած եղանք սկիզբը, որ գրողները կը պատկանին ամբողջ ազգին: Մեսրոպեանով գրուածը՝ Մեսրոպի բոլոր զաւակներուն եւ թարգմանարար՝ աշխարհին:

29. Իր 1991 նոյեմբերի թիւով Պոլսոյ «Քուլիս»ը հրատարակած է Ռուրէն Սեւակի «Կոունկը» պատմուածքը, որուն մասին գնահատական խօսք ունի Յակոբ Օշական:

30. «Արարատ» օրաթերթի (Պէյրութ) 17-19 Մարտ 1992ի թիւով Յովհաննէս Զիլինկիրեան ստորագրած է զոյգ յօդուած - «Նահատակ Գրողը Իր Հարազատ Եւ Ամբողջական Կերպարով» խորագիրին տակ, պատասխանելով Ա. Ալիքեանի Մոնթրէալի «Հորիզոն» թերթին մէջ տպուած յօդուածին.-

- «Եւ Լեօր Մնա Մուկ Մը» խորագրեալ իր պարսաւագիրին մէջ, ուղղեալ անձիս եւ «Ռուրէն Սեւակ» մրցանակի դափնակիրին, Ա. Ալիքեան որոշ հատուածի մը իր մտերիմներուն տուրք տալու, անոնց աչքին հաճելի թուելու աճապարանքով, փոխհատուցման ակնկալութեամբ ու հիմքով անշուշտ, ջանացեր է կուսակցական պիտակ տալ վաղամեծ բանաստեղծին, պնդելով որ ան կուսակից էր Սիւմանթոյի եւ իր նմաններուն: Եւ մենք, մեր կոյտիմներով, որպէս թէ ուրացեր ենք այս հանգամանքը: Զինք իր հատուածին հակազդելու փորձ կատարած ենք»:

Յովհաննէս Զիլինկիրեան իրաւացի է, երբ փաստերով կը հաստատէ, որ նահատակ բանաստեղծը կուսակցական պատկանելիութիւն ունեցած չէ: Ան այս մասին կը վկայակոչէ Մինաս Թէօբէլեանը, Անդրանիկ

Մառուկեանը, Գրիգորիս Եպս, Պալաքեանը, Արսէն Կիտուրը եւ ուրիշներ: Ռուրէն Սեւակի 100 ամեակին նուիրուած Հանդիսութեան մը ընթացքին - Փարիզ - յատկանշական է Անդրանիկ Մառուկեանին ելոյթը.-

«Վարուժան, Սիամանթօ, Ռուրէն Սեւակ - այս երրորդութեան մէջ, Ռուրէն ամէնէն տաղանդաւորը չէ, եւ տաղանդի Հարց մըն ալ չկայ: Բայց կայ ուրիշ բան մը՝ միւսները բանաստեղծ են, լաւ բանաստեղծներ, Հոշակաւոր բանաստեղծներ, բայց Ռուրէն Սեւակ՝ այս 100 ամեակի առիթով կ'ուզէի որ մեր սիրելի ունկնդիրներուն մտքին մէջ այս մէկը ամրանար, խարսխուէր՝ պարզ բանաստեղծ մը չէր, Ռուրէն Սեւակ ինքն իրեն ազգային գործիչի Հանգամանք տուած էր, ինքն իրեն կոչուած մը, առաքելութիւն մը, նուիրական պարտականութիւն մը սեպած էր զրազիլը ազգային ցաւերով: Միւսներուն գործերը կը տեսնենք իրենց բանաստեղծութիւններուն մէջ, միայն Վարուժանի մը կամ Սիամանթոյի մը իրենց բարձր, շքեղ բանաստեղծութիւնը կարգալով կը բաւարարուինք: Ռուրէն Սեւակ իր կեանքին մէջ, կեանքի ընթացքին մէջ, առօրեայ կեանքին մէջ եղաւ իրական գործիչ մը, եւ իր այդ լայն տարածումը ազգային ցաւերով ապրելու, բոլոր ցաւերով Հետաքրքրուելու, բոլոր ցաւերուն օգնութեան Հասնելու իր այդ ներքին աւիւնը որ շատ զօրաւոր էր... ինծի այնպէս կը թուի, որ բանաստեղծ մը չէ, որ մեռաւ, բժիշկ մը չէ որ մեռաւ, այլ ազգային զրամագլուխ մը... ամբողջական ազգային գործիչ մը...»:

Իսկ Հայրենի ականաւոր գրականագէտ Հրանդ Թամզարեանը նահատակին մասին գրելով ըսած է.-

«Ռուրէն Սեւակ բանաստեղծ մը, ամբողջական մարդ մը, ամբողջական գրագէտ ու մանաւանդ ամբողջական ազգային գործիչ մըն էր...»:

Մինչ Յովհաննէս Զիլինկիրեանը կը շարունակէ.-

«Ռուրէն Սեւակի արձակ, չափածոյ եւ Հրապարակագրական էջերը, յատկապէս «Բժիշկին Գիրքէն Փրցուած էջեր»ը եւ «Այլասերում»ը կը բաւեն յիտիին արդարացնելու մեծ նահատակին տրուած «Ազգային Գործիչ» կոչումը: Կարգալ այդ էջերը, ուր Ռուրէն Սեւակ ազգային-յեզափոխական զարթօնք մը կը մաղթէ Հայութեան, կ'այսպանէ մեր ժողովուրդի նկարագրին յոռի գիծերը, մտաւորական դասին անկումային տրամադրութիւնները, քաղաքական որոշ գործիչներու անհեռատեսութիւնը, Հայութեան գոյութեան ղէմ գաւի մը նիւթուիլը, որ բացայայտ կ'երևի, բայց որուն ղէմ ինքնապաշտպանուելու մասին չի՝ մտածուիր, այլ՝ մինչև իսկ «Բարեկամութիւն» մշակել կը յանձնարարուի Հայ ցեղի վաղուան զահիճներուն Հետ: Կարգալ այս տողերը Ռուրէնի եւ իր մէջ չհաստատել յանդուգն, իրատես, սրտցաւ ու յեզափոխական ազգային գործիչի մը կերպարը՝ կը նշանակէ ըլլալ կամաւոր կոյր եւ ուրանալ... արեւին գոյութիւնը այս աշխարհի վրայ...»:

Մենք պիտի ըսէինք, որ նմանները Հետեւած չեն Ռուրէն Սեւակի կեանքին եւ գրական գործունէութեան, անտեղեակ են պարզապէս:

31. Բանաստեղծ ու արձակագիր, երկարամեայ մանկավարժ՝ Պէպօ

Միմոնեան «Արարատ» օրաթերթի 24 Ապրիլ 1992ի թիւին մէջ ստորագրած է յօդուած մը «Գիմնաստուեր՝ Ռուրէն Սեւակի» խորագիրին տակ, ուր կ'ըսէ. -

«Նախանգեղոնեան արեւմտահայ բանաստեղծութեան շքեղ հոյն մէջ իր արժանաւոր տեղը նուաճած բանաստեղծ էր Ռուրէն Զիլինկիրեան, երբ նահատակ գրազէտներու կրտսերագոյնը որպէս, 30 տարեկանին դո՛կ կ'ներթար ցեղասպան թուրքի եաթաղանին, մահը հոգեկան արիւթեամբ դիմագրաւող հերոսի մը պէս...»:

Ռուրէն Սեւակ կեանքէն առանձնացած անձնական յոյզերու, սէրերու, յուսախարութիւններու անձնատուր բանաստեղծը չէ՛ր միայն... այլ՝ ցեղային ապրումներու հաղորդ, իր ջիղերուն ցանցով ազգին տառապանքով տուայտող եւ գայարուող հայերգակը, որ «Կարմիր Գիրքով», «Կիլիկեան Երգերով» հնչեցուց ազգային լարը՝ «Կարմիր ու մտտ չրթնե՛րով ուժեղ գրականութիւն մը «Ստեղծելու հաւատարմութեամբ: Ազգային տեսլականով: (Ան) հայ արձակին եւս նոր շունչ բերաւ:

Գրազէտ մը, գիտակցարար մահուան գացող նահատակ մը:

32. Լոս Անճելըսի «Մասիս» շաբաթաթերթի իր 25 Ապրիլ 1992ի թիւին մէջ հիւրընկալած է, մեր վերը յիշած Յովհաննէս Զիլինկիրեանի համապարփակ յօդուածը Ռուրէն Սեւակի մասին:

33. «Ուսանող» պարբերականը, Սահակեան Լ. Մկրտիչեան Գոլէճի Հրատարակութեան, իր 1993 Յունիսի թիւին մէջ ունի հետեւեալ յայտարարութիւնը. -

«Նահատակ գրազէտ-բանաստեղծ Ռուրէն Սեւակի Անուան Գրադարան ընթերցասրահ Տէր եւ Տիկին Յովհաննէս Զիլինկիրեանի բարեբարութեամբ:

Տնօրէնութեան զիմումին ընդառաջելով նիսարնակ, ծանօթ ազգային-մտաւորական Տէր եւ Տիկին Յովհաննէս Զիլինկիրեան սիրով յանձն առին Սահակեան Լ. Մկրտիչեան Գոլէճի գրադարանը արդիական կահաւորումով օժտելու բարերարութիւնը, որ այսուհետեւ պիտի կոչուի «Ռուրէն Սեւակի անուան Գրադարան ընթերցասրահ»:

Հ.Կ.Մ.ի Սահակեան Լ. Մկրտիչեան Գոլէճի խնամակալութիւնն ու տնօրէնութիւնը կը յայտնեն իրենց շնորհակալութիւնները Սահակեանէն ներս սաներ որդերգրած բարերարին, իր այս կատարած մեծապէս գնահատելի նոր օժանդակութեան համար»:

«Գրադարան-Ընթերցասրահը բացի աշակերտութեան համար գործածութեան զրուելէ, լիբանանահայ մտաւորականութեան համար եւս օգտագործելի պիտի մնայ»:

Նոյն «Ուսանող»ը կը յայտնէ, որ 1992ի Դեկտ. 3ին, ի պատիւ բարեբարներուն կը տրուի երեկոյթ մը, ուր խօսք կ'առնէ Գոլէճի Տնօրէն՝ Պէպօ Միմոնեանը:

Խօսք առած է նաև «Արարատ» օրաթերթի խմբագիր՝ Ժիրայր Նայիրին:

Անշուշտ խօսք կ'առնէ նաև բարերարը՝ Յովհաննէս Չիլինկիրեան:

34. 30 Ապրիլ 1994ի իր թիւով Պէյրութի «Ազգային Մշակոյթ» շաբաթաթերթը կ'անդրադառնայ Ռուբէն Սևակի Անուան Մատենադարանի բացումին, որուն բացման ժապաւէնը կտրած է Գարեգին Բ. Վեհափառը, իսկ Ռ. Սևակի դիմանկարին ծածկոցը բացած է բանաստեղծին դուստրը՝ Ծամիրամ Սևակ: Կատարուած է նաև բացումը Ռուբէն Սևակի մէկ քանդակին, գործ՝ Հայրենի արուեստագէտ Ալեք Քոչարեանի:

35. Իսկ «Արարատ Բացառիկ»ը իր 1994ի Յունուարեան թիւին մէջ կու տայ Երուանդ Տ. Գարաճեանի մէկ յօդուածը և կատարած թարգմանութիւնները նաՀատակ բանաստեղծի դատեր՝ Ծամիրամ Սևակի ֆրանսերէնով գրած բանաստեղծութիւններէն:

36. Գարձեալ «Արարատ» օրաթերթին մէջ ունինք Հարցազրոյց մը, Չորեքշաբթի, 1 Յունիս 1994ի թիւով, ուր Սարգիս Նաճարեանի Հարցումներուն կը պատասխանէ Ծամիրամ Սևակ:

Տանք մէկ պատասխանը Հետեւեալ Հարցումին.

- Տիկին Ծամիրամ, ի՞նչ ժառանգած էք ձեր Հօրմէն:

- Ամէն ինչ: Նախ կեանքը, և Հակառակ այն իրականութեան, որ առանց Հօր մեծցած եմ Գամսականէս սկսեալ, ունեցած եմ և ունիմ այն զգացումը, որ այդ ինը ամիսներու ընթացքին ան ինծի տուած է ամէն ինչ՝ Հայկականութիւնս, իր սէրը Հանդէպ իր ժողովուրդին ու Հայրենիքին, Հանդուրժողութիւնն ու Համերաշխութիւնը, ապրելու ու Հազորդակցելու երջանկութիւնը: Հայրս ապաստանած է իմ մէջս և կը խօսի ինծի Հետ: Այս պատճառով ալ ամբողջութեամբ որը չեմ զգացած ինքզինքս:

37. Ուրբաթ, 7 Ապրիլ 1995ին, Երևանի թիւ 151 Երկրորդական վարժարանը վերանուանուեցաւ Ռուբէն Սևակ:

Բացման խօսքով Հանդէս եկաւ վարժարանի տնօրէնուհի՝ Տիկին Ճուլիէտա Ղազարեանը, որմէ հտք յաջորդաբար խօսք առին Աշոտ Բլէհանը, Ծահէ Թաչատուրեանը, Ալեքսանդր Թօփճեանը, այս տողերը գրողը և նաՀատակ բանաստեղծին Տ1 ամեայ դուստրը՝ որ նիսէն յատկապէս Հրաւիրուած էր զպրոցին Հօրը անունով կնքուելուն առիթով:

Ռուբէն Սևակի կիսանդրին կը նայէր Արարատին և իր շուրջ Համախմբուած Հազարէ աւելի ներկաներուն:

Յովհաննէս Չիլինկիրեանը, բանաստեղծին Եղբորորդին միշտ մնալով բարերար, չէր կրցած ժամանել Երևան, բայց զրկած էր իր ողջոյնի գիրը, զոր կարդաց Ալեք Թօփճեանը: Կու տանք այդ խօսքը.-

«Սիրելի Հայրենակիցներ,

Մեզի Համար բացառիկ ուրախութիւն է Հայրենիքի մէջ զպրոցի մը Ռուբէն Սևակի անունով մկրտուելու լուրը առնելը, որուն Համար մեր խորին շնորհակալութիւնները կը յայտնենք Հայաստանի Պետութեան, այս որոշումը առնող պետութեան պատասխանատուներուն, զպրոցի

վարչութեան, դպրոցի ուսուցչական կազմին, և մանաւանդ՝ տնօրէնուհի՝ Տիկ. Ճուլիէտա Ղազարեանին:

1985ին, Ռուրէն Սեւակի ծննդեան 100 ամեակին առթիւ, մեր Հրատարակած գիրքին մէջ այսպէս կ'ըսէինք.-

«Ազգ մը իր Հերոսներով կ'ապրի, ազգ մը, որ Հերոս չունի, ապրելու իրաւունք չունի, ազգ մը, որ իր Հերոսները կը մոռնայ, ինքն ալ մեռնելու դատապարտուած է»:

Այսօր, վերջապէս Հայրենիքը և Հայրենի պետութիւնը, մեր տարիներէ ի վեր սպասած, Հերոս նահատակ բանաստեղծ Ռուրէն Սեւակը մոռացութենէ փրկելու որոշումը առաւ, այս սքանչելի դպրոցը Ռուրէն Սեւակի անունով մկրտելով:

Այն Ռուրէն Սեւակը, որ 1915ին Դանիէլ Վարուժանի Հետ միասին Անատոլիայի մէջ, Չանդըրիի ճամբուն վրայ, մորթոտուելով մեռցուած էր թուրքերուն կողմէ:

Այն Ռուրէն Սեւակը, որ 1915ի մտաւորական նահատակներէն միակն էր, որ թրքանալու ճամբով փրկուելու առաջարկը մերժած էր, և նախընտրած էր մեռնիլ քան թէ թրքանալ:

Ժողովուրդները յաւիտեան ապրեցնողները իրենց դիւցազներն են:

Հայ ժողովուրդին կողմէ 1500 տարիներէ ի վեր պանծացուող Վարդանանցի անձնագոհութեան պատերազմը, Հայ ազգը ողջ պահող կարեւոր ազդակն է:

1915ի եղեռնը, մեր երկրորդ Վարդանանցն է, և Ռուրէն Սեւակի Հերոսական նահատակութիւնը 1915ի եղեռնի խորհրդանիշն է, Վարդանանցի նման, անձնագոհութեան խորհրդանիշը:

Եւ մենք վստահ ենք, որ Ռուրէն Սեւակի անունով մկրտուող այս դպրոցին աշակերտութիւնը, Ռուրէն Սեւակի Հայրենասիրութեան և անձնագոհութեան ոգիին տարածման մեծագոյն ազդակը պիտի ըլլայ:

Ռուրէն Սեւակի կեանքին բոլոր մանրամասնութիւններուն և զազափարականին տեղեակ ըլլալով, աւելի լաւ պիտի Հասկնան 1915ի եղեռնին պատճառը, Հայ ազգին կրած տառապանքը:

Արեւելեան Հայու և արեւմտեան Հայու տարրերութիւնը մէջտեղէն վերցնելով, պիտի Հասկնայ թէ, 1915ի եղեռնը, միայն մէկ ու կէս միլիոն Հայերու նահատակութեան տարեդարձը չէ, այլ Հայաստանի Հողերու Հարիւրէն ութսունին թուրքերուն կողմէ գողցուելուն տարեդարձն է:

Հայ երիտասարդը պէտք է լաւ գիտնայ Հայ ազգին ենթարկուած չարչարանքներուն իրական պատմութիւնը և իջնէ մինչեւ չարիքին աւելունքները և Հասկնայ, թէ ո՞վ է Հայուն բարեկամը, և ո՞վ է Հայուն թշնամին:

Ան պէտք է գիտնայ, թէ ո՞վ ազատեց Արեւելեան Հայաստանը, և ո՞վ արգելք եղաւ թուրքերուն ձեռքը գտնուող Արեւմտեան Հայաստանի ազատագրման, և չերթայ կեղծ փրկիչներու ետեւէն, որոնք մինչեւ Հիմա թուրքերուն զինակիցներն են: Եւ միայն այն ատեն է, որ Հայ երիտասար-

դուժինը կրնայ մտածել, մինչև այսօր գետինը մնացած նահատակներուն արին-գրօշը գետնէն վերցնելու եւ թուրքերուն կողմէ գողցուած Հայրենիքը ետ առնելու մասին:

Մենք կը Հաւատանք, թէ այս դպրոցին ամէն մէկ աշակերտը Ռուրէն Սեւակին անձնագոհութեան ոգիովը պիտի մկրտուի, եւ պիտի ընթանայ այն ճամբէն, որ Ռուրէն Սեւակի գաղափարականին բացած լուսաւոր ճամբան է:

Յարգանք, սէր եւ Հազար շնորհակալութիւն՝ մեր սիրելի Հայրենի ժողովուրդին»:

22 Մարտ 1995

Այս ելոյթը, մենք թէեւ տեղւոյն վրայ լսեցինք, բայց արտագրեցինք «Նայիրի» շարաթաթերթի թիւ 2, Շաբաթ 6 Մայիս 1995ի թիւէն:

38. «Նայիրի»ի նոյն թիւին մէջ կը կարդանք այն լուրը, որ 1995ին Ռուրէն Սեւակի «Վերածնունդ» մրցանակին արժանացած են երեք Հոգի-բանաստեղծ եւ կրթական մշակ՝ Պէպօ Սիմոնեան, Նիւ Եորք-Նիւ Ճրրզիի Հայկական ռատիոժամի տնօրէն՝ Վարդան Ապտօ եւ Երեւանի Ռուրէն Սեւակ դպրոցի տնօրէնուհի՝ Տիկին Ճուլիէտա Ղազարեան:

Այս բոլորը գրեցինք Հաստատելու Համար, որ Ռուրէն Սեւակը իր ծնունդէն մինչև նահատակութիւնը եւ մինչև մեր օրերը եղած է մեր ժողովուրդին այլազան խաւերուն ոչ միայն ուշադրութեան, այլ նաև Հետաքրքրութեան եւ ինչու չէ Հիացումին արժանացած բանաստեղծ ու ազգային գործիչ:

Բոլորին Ռուրէն Սեւակը կոչեցինք գիրքին այս բաժինը դարձեալ Հիմնաւորելու Համար այն իրողութիւնը, որ բանաստեղծը վայելած է Համընդհանուր սէր. եթէ կարգ մը անհատներ պէտք եղած արժեւորումը չեն ընծայած գրողին, այդ ոչինչ պակսեցուցած է Ռուրէն Սեւակի արժէքէն եւ այլապէս ալ ցոյց տուած է նման վերաբերմունք ունեցողներու Հասկացողութեան մակարդակը:

ՄԻՋԱՆԿԵԱԼ

Որպէսզի ընթերցողը չձանարեռնենք նոր տուեալներու անմիջական շարունակութեամբ, միջանկեալ ըսենք թէ այս Հատորը պատրաստելու Համար ինչ ընթերցումներ կատարեցինք:

Նախ պարտինք ըսել, թէ տարիներու երկայնքին Հետեւեցանք Յովհաննէս Զիլինկիրեանի յոգնիլ չգիտցող անսպառ գործունէութեան, երբ ան դիմեց կարելի եւ անկարելի կարծուած ամէն կարգի միջոցներու, որպէսզի Ռուրէն Սեւակը կանգնի այն պատուանդանին վրայ, որուն աներկ-բայօրէն արժանի է որպէս բանաստեղծ, արձակագիր ու Հայրենասէր ու մարդասէր Հայ մարդ: Մարդ, որ գնաց մահուան, բարձր պահելու Համար իր Հայու ու մարդու արժանապատուութիւնը, երբ կրնար թրքանալով փրկուիլ ստոյգ մահէ:

Հետևեցանք Ձիլինկիրեանի բոլոր յօդուածներուն, մինչև այս սոցերուն գրուիլը (2003 թ. Յուլիսի վերջը):

Եթէ իւրաքանչիւր Հայ գրող Ռուրէն Սեւակի նման ունենայ մէ՛կ նուիրեալ Հայ, որպիսին է Յովհաննէս Ձիլինկիրեանը, իր արուեստն ու ազգային աշխատանքը ճշգրտօրէն պաշտպանող ու տարածող, մեր գրողները ժամանակին իրենց խօսքը Հասցուցած կ'ըլլան զանգուածներու:

Թոյլ տուէ՛ք ըսել, որ Ձիլինկիրեանը իր անտեղիտալի գործունէութեամբ յաջողեցաւ իրաւ սիրոյ շարժում մը յառաջացնել Ռուրէն Սեւակի անձին ու գործին նկատմամբ:

Ուրեմն, այս գիրքը պատրաստելու Համար օգտակար սեպեցինք կարգալ. -

1. «Ճաշակ Նոր Գրականութեան» Ա. Հատոր, Պոլիս 1910
2. «Կոհակ» Գ. տարի, թիւ 8, 1912 Փետրուար 29/13 Պոլիս, Հայկ Արամեանցի
3. «Պետրոս Գուրեան» - Նիւ Եորք, 1918
4. «Ովասիս» - Ռուրէն Որբերեան, Փարիզ, 1920
5. «Հացին Երգը» - Դանիէլ Վարուժան, Ա. Հրատարակութիւն, Պոլիս, 1921
6. «Հայ Գողգոթեան» - Գրիգորիս Վրդ. Պալաքեան, Ա. Հատոր, Վիեննա, 1922
7. «Դիցարան» Գիրք Ա., խմբ. Հ.Մ.Պոտուրեան, Պուրբէշ 1923, տպ. Մասիս
8. «Նոր Տաղեր», «Ծիածան» - Միսաք Մեծարենց, Պոլիս, 1924
9. «Ռուրէն Սեւակ, Իր Կեանքն ու Գրականութիւնը» - Արմէն Սեւան, «Հայրենիք» ամսագիր, 1930
10. «Համազգային Օրացոյց» խմբ. Գասպար Իփէկեան, Պէյրութ, 1940, տպ. Յոյս
11. Ռուրէն Սեւակի «Բժիշկի Գիրքէն Փրցուած էջեր»ը, տպ. Ս. Յակոբեանց, 1943
12. Դանիէլ Վարուժան - Ս. Ղազար, Վենետիկ, 1944
13. «Բազահանք» - Յ. Օշականէն, Հրատ. Յորել. Յանձ., տպ. Ս. Յակոբեանց, 1946
14. Դանիէլ Վարուժան - Բանաստեղծութիւններ, Հալէպ, 1951
15. «Հայ Գրողներ» Անդրանիկ Ծառուկեան, Հալէպ, տպ. Նայիրի, 1951
16. Դար Մը Գրականութիւն» (1850 - 1950) Մ. Թէօֆէլեան, Գահիրէ, տպ. Յուս. 1955
17. Ռուրէն Սեւակ - «Երկեր» - խմբ. Եղիշէ Պետրոսեան, Երևան, 1955
18. «Հայ Գողգոթեան» Բ. Հատոր, Գրիգորիս վրդ. Պալաքեան, Փարիզ, 1959
19. «Անդաստան» պարբերականի 18 Հատորները - Բիւզանդ Թօփալեան, Փարիզ
20. «Պայքար» եռամսեայ, խմբ. Ա. Անդրէասեան, Պոսթոն, 1963
21. Ռուրէն Որբերեանի «Երկեր»ը, Երևան, 1963

22. «Հայ Գրականություն» - Մեսրոպ Վրդ. Ճանաչեան, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1963
23. «Ծաղկաքաղ Արդի Հայ Գրականության» - Մ. Վրդ. Ճանաչեան, Վենետիկ, 1963
24. «Հայկարան» է գիրք, Զ. տպ. - Բենիամին Թաշեան, Պէյրուիթ, 1967
24. «Վարք Կոմիտաս Կուտինացիի» - Սմրատ Փանոսեան, Պէյրուիթ, 1969
26. «Դեզերումներ Տիրոջը Այգիին Մէջ» - Բենիամին Թաշեան, Անթիլիաս, 1972
27. «Համապատկեր Արեւմտահայ Մէկ Դարու Պատմության» - Լեւոն Զորմիսեան, Ա. Հատոր, Պէյրուիթ, տպ. Սեւան, 1975
28. «Սփիւռք» պարբերական, նոր շրջան, խմբ. Գէորգ Աճէմեան, 1978, Պէյրուիթ
29. «Երկեր» - Սիւսանթօ և Դ. Վարուժան - Հայ Դասականներու Գրադարան, Երևան, 1979
30. «Բազին» ամսագիր, Պէյրուիթ, 1975
31. «Գարուն» ամսագիր, Երևան, 1975
32. «Հայաստանի և Հայ Կուլտուրայի Մասին» - Սէրգէյ Գորոզեցկի - Երևան, 1980
33. «Ռուրէն Սեւակ և Ազգային Դիմադրության Հրաւերը» - Վ.Ա.Կիրակոսեան, Ազգակ, 1980
34. «Երկեր» - Տիրան Զրաքեան, Երևան, 1981
35. «Հասկ» Հայագիտական Տարեգիրք, նոր շրջան, Բ. Տարի, Անթիլիաս, 1981-82
36. «Ռուրէն Որբերեան, Ռ. Սեւակ, Վ. Թէրէեան, Մ. Զարիֆեան», կազմեց Վ. Գարրիէլեան, Երևան, 1981
37. «Գրականության Պատմության Հարցեր» - Մ. Մկրեան, Երևան, 1982
38. «Հայկական Սովետ. Համայնագիտարան», 10րդ Հատոր, էջ 312, Երևան, 1984
39. «Բանտի և Աքսորի Տարիներ» - Թէոդիկ, Անթիլիաս, 1985
40. «Դանիէլ Վարուժան» - Պատր. Վաղգէն Գարրիէլեան, Երևան, 1984
41. «Ռուրէն Սեւակ և Փրցուելիք Ուղեղներ» - Յովհաննէս Զլինկիրեան, Փարիզ, 1985
42. «Երկեր» - Ռ. Սեւակ, կազմ. և ծանօթ.՝ Ալ. Թօփճեանի, յառաջարան՝ Ստ. Թօփճեան, Երևան, 1985
43. «Արահետ» - ամսագիր Ֆրանսահայ Գրողներու Միության, 10 թիւ, Փարիզ, 1985
44. «Հասկ» ամսագիր Կիլիկիոյ Կաթողիկոսության, Անթիլիաս, Ապրիլ, 1986
45. «Ռուրէն Սեւակի Վերջին Օրերը» - Գէորգ Գապառաճեան, թատեր. Պէյրուիթ, 1986
46. «Երկեր» - Ռ. Սեւակ - Հրատ. Ս. Գարրիկեան Հիմնադրամի, թիւ 2, Անթիլիաս, 1986

47. «Բանաստեղծութեան Հաղարամեայ Սորհուրդը» - Հրանդ Թամ-րազեան, Երևան, 1986
48. «Յուշամատեան Մեծ Եղևոնի» - Գերսամ Ահարոնեան, Գ. Հրատ., Պէյրութ, 1987
49. «Սէրը Եղևոնի Մէջ» - Անդրանիկ Մառուկեան, տպ. Կ. Տօնիկեան, Պէյրութ, 1987
50. «Ռ. Սևակի Յիշատակի Տուն, Ռ. Սևակի Գաղափարականը, Ռ. Սևակի Մրցանակ», Փարիզ, 1989
51. «Ձայներիդ - Ժիրայր Նայիրիի Պարգևատրումը Ռ. Սևակ Մրցանակ», Փարիզ, 1990
52. «Բուլիս» ամսագիր, Պոլիս, 1991, Նոյեմբերի թիւ
53. «Հորիզոն» Գր. Յանելուած, «Եւ Լեռը Մնաւ...», Ա. Ալիքեան, Գանատա, 1991
54. «Հայ Գրականութիւն» - Յ. Օշական, Երուսաղէմ, Ս. Յակոբեանց, 1992
55. «Ռուրէն Սևակ» - Արարատ օրաթերթ, Երուսաղէմ Գարաճեան, Պէյրութ, 3 Հոկտ. 1993
56. «Ձայներիդ» - Վ. Նաւասարդեան, երկու ելոյթ Փարիզի ռատիօ Ա.էն, 19-25 Ապրիլ 1991

Անշուշտ այլ յօդուածներու կարգին Ռուրէն Սևակին բոլոր Հրատարակուած գործերը եւ ինչ որ իր մասին կրցանք գտնել, որոնցմէ պէտք է յիշենք Ստեփան Թօփճեանի 1987ին Երևանի մէջ Հրատարակուած «Կերպ եւ Իսկութիւն» գիրքը:

Փակեցինք միջանկեալ էջը, շարունակելու համար բոլորին Ռուրէն Սևակին մասին տալ այլ կարծիքներ եւս:

1.- Ստեփան Թօփճեան քննադատը իր «Կերպ եւ Իսկութիւն» Հատորին մէջ Ռուրէն Սևակին նուիրած է 34 էջ: Թօփճեանը կը գրէ.- «Ռուրէն Սևակի ստեղծագործութեանն էապէս բնորոշ է կեանքի եւ երազների հակասութիւնը: Մի կողմից նրբագոյն ապրումներ, մեղմ, սիմփոլիկ պատկերներ, բանաստեղծական տեսիլներ, միւս կողմից պայքար տրորուող, տառապող, զոհարարուող մարդու ազատութեան համար:

Սաղազ պոէտիզմի անիրագործելիութիւնը, ճակատագրային անխուսափելիութիւնը չարչարանքից ու մաքառումից, բանաստեղծին տանում է դէպի ազգային ազատագրական պայքար: Հեռուից պարզորոշ տեսնելով հանդերձ «Պոստյ մոճաւանջը... Սողոմի մուխն ու Գոմորի բոցը», նա վերագառնում է հայրենիք: Ոչ ոք չէր հաւատայ ոչ մի ալանատեսիլ յուշերի, եթէ պահպանուած չլինէր մի ուրիշ նամակ: Ահա անհաւատալի փաստը. «... Կը ցանկամ, որ վերջնականապէս հայրենիք վերագառնալէ առաջ երթամ գոնէ գարուն մը - կեանքիս հաշուրած գարուններէն մին - վենետիկ անցընեմ, ապրիմ, ապրիլս դգամ, մեռնիլս կան-

խաղաղալէս առաջ» (նամակը գրուած է 1911ի Փետրուարի 4ին, Լոզանից: Մահուան ուրուականը Հետապնդում է բանաստեղծին նրա ողջ րատեղծագործական կեանքում, որը դաժան նախախնամութեամբ, նահատակութեան նախապատրաստութիւնն է կարծես:

Կեանք-ընտելիւն միասնութեան մէջ Ռուբէն Սեւակը զինում էր լինելութեան ներդաշնակութիւնը՝ մարդոց տիեզերքի արարման յարաշարժ տարերքով: Հակադրութիւններով Հանդերձ, այս տարերքում էր նա գտնում իտէալը, գոյութեան գեղեցկութիւնները: Բայց կեանքի բնական տարերքին թշնամի է Հասարակութիւնը՝ չարիքի, դժբախտութիւնների, աններդաշնակութեան արմատը: Արարումն այստեղ ողբերգական բնոյթ եւ Հետեւանք ունի. սերնդագործումը, ծնունդը, ստեղծագործութիւնը մարդու տառապանքների սկիզբն են լով, որ աւարտում են փրկարար մահով: Աւերման ու չարիքի այդ թագաւորութիւնը մի քառու է, որտեղ մէկը ծննդեան պահից տէր է, միւսը՝ գրաստ: «Հայրը» բանաստեղծութիւնում Հանդիպում են Հայր եւ որդի՝ աստուած եւ մարդ, երկուսն էլ թշուառ, անօթի, Հիւանդ: Ամէն արարչագործութեան արդիւնքն այսպիսով, թշուառութիւնն է: Թշուառների այս աշխարհին, նրանց իրաւունքների պաշտպանութեանը Ռուբէն Սեւակը պէտք է նուիրէր իր ծրագրած «Քառուր» բանաստեղծական ժողովածուն: Խօսուն վերնագիրն ընդգծում է բնութեան եւ Հասարակութեան խոր Հակասութիւնը, կեանք-ընտելիւն ներդաշնակութեան աւերումը: Հասարակական բիրտ մեքենայի անիւների տակ տրորում է կեանքի նէոոոմանտիկական իտէալը: «Արգասաւորում» բանաստեղծութիւնը դրա ցցուն արտայայտութիւնն է, արու եւ էգ ձիերը մտրակի Հարուածների տակ քաշում են «յաւիտենական անէծքը: Տառապանքը մշտնջենական է, փոխանցում է սերնդէ-սերունդ: Բնութեան «խեղճ բնազդին Հլու» կենդանի արարածները լոյս աշխարհ են բերում գրաստների նոր սերունդներ: Կեանք մտած արարածին ցաւն ու զրկանքն են ուղեկցում, ոչ թէ բնութեան, այլ մարդկային Հասարակական օրէնքով:

Ձի կարելի Ռուբէն Սեւակի սոցիալական պոէզիան արհեստականօրէն անջատել նրա այլ բնոյթի բանաստեղծութիւններից: Կեանք, սէր, արգասաւորում, ծնունդ, ցեղ, Հայրենիք Հասկացողութիւնները նոյնքան ամուր են շաղկապուած իրար, որքան անխուսափելի շաղկապուած են «մարդկային օրէնքին», Հասարակութեանը:

Գլխաւոր նպատակը՝ Հայութեան վերածնունդը իր լոյսն առնում էր դիցազնական Հեթանոսական դարերից: Հայրենիքից Հեռու, մեծ կրքով ու ստեղծագործական բռնկուն աւելնով Ռուբէն Սեւակը նուիրում է այդ մեծ զաղափարին»:

2.-Գէորգ Հատիտեան, շրջանաւարտ Հալէպի կրթասիրաց Վարժարանէն, Հայրենազարձ ըլլալէ ետք, Կիւմրիի մէջ, 1959ին Հրատարակեց իր փորրածաւալ՝ 86 էջանի վերլուծական գործը, զոր անուանեց «Ռուբէն Սեւակ»:

ՆաՀատակ բանաստեղծին կենսագրությունը տալէ ետք Հատիտեան կը գրէ.- «Ջարդի Սենթը» բաղկացած է ինը տարրեր մենախօսութիւններից, որոնք սերտօրէն կապուած են իրար՝ մէկը միւսից բխելով եւ մէկը միւսին լրացնելով: Դրա մէջ ներկայացուած են Ջարդի մղձաւանջային աՀատոր տեսարաններ: «Ջարդի Սենթը» արՀեստական խենթութեան քղամիդն Հաղած մտնում է մաՀուան եւ արիւնի այդ Համայնաղաչտից ներս եւ վայրագ ու կատաղի մի քրքիջ է արձակում:

Դա անմարդկային ցաւից խելագարուած մի դիւային քրքիջ է, որ արձակում է մեր յոյսի ու պատրանքների, մեր խելլիքի եւ իմաստութեան վրայ, որոնք ընկած են դիտապաստ: ԱնՀուն Հեղանքով ՀոՀոում է խենթը գէնքից եւ պայքարից Հեռու փախչող մարդկանց Համար, որոնք չարիքի բուժ եւ վայրագ ճիրանների առջեւ իմաստութիւն Համարեցին խոյս տալ վրէժի պայքարից, Հանդիստ կեանքի մէջ ստրուկի աներեր Համբերութիւնով կաշկանդուած»:

Վրէժի պայքարի առջեւ միակ իմաստութիւնը յեղափոխութիւնն է, կը գրէ Հատիտեան, երբ թշնամին ոչ մի խտիր եւ տարբերութիւն չի գնում ժողովուրդի խաւերի եւ ազգի անՀատների միջեւ, ապա տատանումները դաւաճանութիւն են: Պայքարը սրբազան է եւ կը շահի նա, որ խփում է:

ԱյնուՀետեւ Հատիտեանը խօսելէ ետք Ռուրէն Սեւակի ընկերային բովանդակութիւն ունեցող գործերուն շուրջ, դրուատելէ ետք «Թրուպատուրները».- «Թրուպատուրի անձի մէջ բանաստեղծը դիտում է եւ մանաւանդ սիրում է տեսնել այս աշխարՀի պայմանական կարգ ու սարքից ազատ, կեղծ ու պատիր օրէնքներից վեր եւ ոչ մի պարաւանդում չճանաչող, այլ դրանք արՀամարՀող աղատ երգչին: Պիտի ասէ՛ի՝ երգիչ արուեստագէտ այն աննուաճ Հոգին, որ չի խոնարՀում, չի ընկճում տառապանքների, բնութեան կամ մաՀուան անխուսափելի յաղթանակի առաջ: Այլ ընդՀակառակը, մի բուռն կամքով այս սուտ ու անարդար աշխարՀը իր Հիմքերից Հեղնելու կորովամտութիւնն ունի, որ աւելի քան Հմայիչ է»:

Կ'անդրաղառնայ նաՀատակին սիրային բանաստեղծութիւններուն ըսելու Համար, թէ այդ քերթուածները.- «Մեղի ներկայանում են իրրեւ ներքին մի անբացատրելի եւ իւրօրինակ ներշնչումի բխման արգասիք, որ գայիս, ներդաշնաւորում եւ կապում են մարդը բնութեան ու կեանքի երեւոյթների Հետ: Այդ բանաստեղծութիւնները նախորդ ստեղծումների վրայ բերում են շնորՀալի ու ներդաշնակ կառուցուածքի առաւելութիւններ, սաՀուն երաժշտական գնացք, տաք ու սրտաղեղ յուզականութեան մէջ թաթախուած: Բանաստեղծն այստեղ գեղեցիկի, վսեմի, թովիչ ու կախարդական ձևերի խուզարկուն է, չբացատրուող իրերի գաղտնասացք, որոնց անմեկին խորՀրդից այրում է նրա Հոգին»:

«Այս բանաստեղծութիւնները, վերջապէս, սիրուն ու գողտր լուսամուտներ են, որոնց բացուածքից մենք յստակօրէն տեսնում ենք կեանք

կոչուող համայնահանդէսի բոլոր այն խոսովքներն ու տրամները, որոնք մարդկային ճակատագիրն են կազմում»:

«Կարմիր Գիրք»ը վկայ, ուր Ռուբէն Սեւակը իր սերնդակիցներէն կը գատորոշուի, ընկերային անարդարութիւններու դէմ իր բարձրացուցած կարմիր դրօշով: Ոչ ոք իրաւունք ունի սրտնեղութիւն ունենալու, երբ կը շեշտուի այս իրողութիւնը. մանաւանդ բանաստեղծ մը: Ահա թէ ինչ կը գրէ այս մասին Գէորգ Հատիտեանը.-

«Եթէ «Կարմիր Գիրքը» Հատորիկի առաջին բաժինը արտայայտում է ազգային տառապանքը, ապա գիրքի վերջին մասը՝ «Մարդերգութիւն»ը սեւեռում է սոցիալական աղէտը, որի դէմ արդէն հանդէս է գալիս անհաշտ պայքարի դրօշով:

Նա եղբայրութեան եւ մարդասիրական զաղափարների սպասարկուն եւ խեղճերի ցաւի երգիչն է:

Քաղաքակրթութիւնը իր առաջդիմութեան մէջ աւելի շատ կաշկանդումներ է ստեղծել մարդու համար, քան թէ ազատել է նրան իր շղթաներից:

Սեւակի մտածողութիւնը փայլատակում է դարձնել եւ «քաղաքագէտներին», «կառավարական» սիստեմներին սնանկ է հռչակում, որոնք ոչ այլ ինչ են, եթէ ոչ՝ աշխատաւորութեան ստրկացնող միջոց: Օրէնքը հզօրագոյնի կամքն է»:

Այո, տակաւին պէտք է արձանագրել, որ «Կարմիր Գիրք»ը գրուած է Դանիէլ Վարուժանի «Հարճ»էն եւ Սիամանթոյի «Ս. Մեսրոպ»էն ալ առաջ, ըլլալով արեւմտահայ արձակի առաջին պոէմներէն:

Եթէ Վարուժան իր «Գողգոթայի Ծաղիկները» եւ «Բանուորուհին» բանաստեղծութիւններով հաստատեց իր հետաքրքրութիւնը ընկերային հարցերու նկատմամբ, ապա Ռուբէն Սեւակ ամբողջովին նուիրուեցաւ ընչազուրկ մարդու պաշտպանութեան:

Եւ եթէ արեւմտահայ արձակին մէջ Արփիար Արփիարեանը եղաւ առաջին արձագանգողը, բողոքողը ընկերային անարդարութիւններու դէմ, ապա Ռուբէն Սեւակը նոյն դերը աւելի շեշտուած ձեւով կատարեց բանաստեղծութիւններու շարքով:

Հատիտեան անդրադառնալով Սեւակի արձակին, իր խօսքը կ'նդրափակէ այսպէս.- «Բժիշկի Գիրքէն Փրցուած էջեր»ը գիրքը մի ուրոյն եւ հետաքրքիր աշխարհ է բերում մեզ՝ ցաւերի եւ տանջանքների բազմազան տեսարաններով: Մարմնական, հոգեկան, բարոյական բոլոր տեսակի վշտերը ընկած են Սեւակի գրչի տակ, որոնց վրայ զեմոկրատ եւ հումանիստ գրողը իր մտքի լուսաւոր ճառագայթներն է սփռել զրանք վերացնելու մեծ մտահոգութեամբ»:

«Կեանքի սիրով եւ ապրելու խանդավառութեամբ այնքան լեցուն այս բանաստեղծ - արձակագիրը ինքն իրեն ղեռ չիրագործած ընկալէս ճանապարհին»:

Այո՛, ինկաւ որպէս հերոս, հերոսութեան նոր օրինակ մը դառնալով գալոց սերունդներուն:

3.-Ռուբէն Սեւակ - «Երկեր» - Հայպետհրատ, Երևան 1955

Տեքստի պատրաստումը և ծանօթագրութիւնները Եղիշէ Պետրոսեանի, խմբագրութեամբ՝ Սողոմոն Տարօնցիի, 260 էջ:

Հայաստանի մէջ տրպագրուած երրորդ գործին մասին է խօսքը, ուր մատուցուած յառաջարանին մէջ Եղիշէ Պետրոսեանը կը գրէ:-

«Սեւակը շատաց իր վերջին խօսքը: Դեռ նոր էին ծաւալում նրա բանաստեղծական քանքարի կարողութիւնները: Անժամանակ ողբերգական մահը խորտակեց պոէտի ստեղծագործական այնքան շատ մտայղացումները, ինչպէս և վաղուան փայփայած երազը՝ ի մի հաւաքել և հրատարակել տարբեր շրջաններում գրած իր բանաստեղծութիւնների «Սիրոյ Գիրքը», «Քառուրդ», «Վերջին Հայերը» ժողովածուները:

«Սեւակը գերազանցապէս լիրիկ բանաստեղծ է. այդպիսին է նա մնում անգամ իր մի քանի պոէմներում - «Մարդերգութիւն», «Թրուպատուրներ», եւ այլն:

Ե. Պետրոսեան կ'ըզրակացնէ:- «Տաղանդաւոր բանաստեղծ Ռուբէն Սեւակը մեր դասական գրականութեան խիստ ուշադրաւ դէմքերէն մէկն է:

4.-Ռուբէն Սեւակ - «Երկեր», Երևան 1985, 480 էջ:

Հրատարակուած բանաստեղծին ծննդեան 100 ամեակին առիթով: Կազմող և ծանօթագրող՝ Ալեքսանդր Թօփճեան:

Յառաջարանի հեղինակը Ստեփան Թօփճեանն է, որ կ'ըսէ.- «1912թ. Ապրիլի 29ին Ռուբէն Սեւակ իր մէկ նամակին մէջ ուղղեալ

Ռուբէն Սեւակ ուսանող

Հրանդ Նազարեանին «ամենավերջին փափաքս» է կ'ըսէ երկրագործ ըլլալ, կեանքի վերջին տարիները անցընել «լուսիմեան ու բնութեան մէջ... 27 տարեկան էր»:

Զարմանալի, այդպէս որոշած եւ գործադրել սկսած էր նաեւ Պարոյր Սեւակը 1969 թուականին: Երկու Սեւակներու որոշումները այնքան յար ու նման - «Աստուածօրէն ապրելու» ձգտում մըն է այս:

Ստեփան Թօփճեանը կը գրէ.- «Ռուրէն Սեւակի ստեղծագործութիւնը ներշնչուած է դասական ոտմանտիկական այն սկզբունքների ոգով, որով նրան տարաւ Հայկական նէոոտմանտիզմի բարձունքները, չկայ այստեղ էստետիկական թէ փիլիսոփայական, գեղարուեստական, թէ ազգային քաղաքական, սոցիալական որեւէ բնորոշ խնդիր, որ ցայտունօրէն ու միաժամանակ ուրոյնօրէն տեղ չունենայ նրա մօտ:

Որքան էլ դարերը մահ են ցանել, Հայութիւնը յաւիտենական տոկունութիւնն ու մաքառումն է յանուն լոյսի, յանուն անմահութեան Հաստատման: Փոշիացել են Հին աշխարհի Հօր, բռնակալ պետութիւնները, Հայերը զոյատեւում են անգամ մահուան Հոգեվարքի մէջ: Այսպէս անմահացաւ նաեւ Ռուրէն Սեւակը, յաւերժական մարդը, յաւերժական ուղևորը»:

Կը նշուի Ռուրէն Զարդարեանի մէկ խօսքը Ռուրէն Սեւակի մասին.- Ռուրէն Սեւակ, չէք կարող երեւակայել, թէ որպիսի խանդավառ ընդունելութիւն գտած էր ընթերցող Հասարակութեան մէջ... Ասիկա նախ կ'ապացուցանէ այն անտարակուսելի գրական ճարտարութիւնը, որով կը գրէք ձեր յօդուածները քերթուածի մը չափ թրթռուն...»: Խօսքը Ռուրէն Սեւակի «Բժիշկին Գիրքէն Փրցուած էջեր» գործին մասին է: Զարդարեանին խօսքը տպուած է Պոլսոյ «Ազատամարտ» թերթին մէջ:

5.-Ռուրէն Սեւակ - «Երկեր», Անթիլիաս, 1986

Հրատարակութիւն Խ. Գարիկեան Հիմնադրամի, թիւ 2:

Յառաջարան՝ Գարեգին Բ. Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ ուր վեհափառը կը գրէ.-

«Հոգեկան խոր բաւարարութեան զգացումով կ'ողջունենք այս Հրատարակութիւնը:

Նախ, նահատակ Հեղինակին՝ Ռուրէն Սեւակի այժմ եօթմանասունամեայ յիշատակին ընծայուած որպէս ընտրելագոյն ծաղկեփունջ, որուն Համար կարելի է փոխ առնել մեր սուրբ պատարագի այնքան պարզ եւ այնքան գրաւիչ երկու բառերը եւ ըսել.-

«Արժան եւ իրա»:

Գիրքը կը յայտնէ, որ այս Հրատարակութիւնը պատրաստողները «Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Համալսարանական Ուսանողներու Միութեան» անդամներն են:

Վեհափառը կը շարունակէ.- «Այսպէս վայել էր պանծացնել յիշատակն անոր՝ որ իր ազգի անուան պայծառացումին մէջէն արժեցուցած

եղաւ իր իսկ անունը, նահատակային կամաւոր վկայութեան իր յանձնառումով, իր իմացական ու զեղարուեստական տաղանդով եւ գրական սպասաւորութեամբ, եւ իր մարդու տիպարային ազնուականութեամբ եւ Հայու Հարազատագոյն Հոգեխառնութեամբ»:

Կը Հետեւի ներածական մը, գոր կ'արժէ տալ.-

«Ռուբէն Սեւակի ամբողջական երկերը Հրատարակելու զազափարը պատահական ընտրութեան մը արդիւնքը չէ: Եղեռնի եօթանասունամեակին զուգադիպող՝ 1985 թուականը է՛ր նաեւ Սեւակի ծննդեան Հարիւրամեակն ու մահուան 70 ամեակը: Այս նշանակալից զուգադիպութեան դիմաց, կարելի չէր պարագայական ու պարզ յորեկնական-դասախօսական Հանդիսութեամբ մը բաւարարուիլ: Սեւակի Հանդէպ մեր պարտքը կ'անցնէր պարզ յիշատակութեան մը սահմաններէն անդին: Ամբողջ 70 տարի շուքի ու անբաւարար ծանօթութեան մէջ մնացած տարարախտ նահատակ գրագէտին Հանդէպ Հայ ժողովուրդին բարոյական պարտաւորութիւնը կը ստիպէր մեզ Հիմնական նախաձեռնութեան մը՝ անոր ամբողջական երկերուն Հրատարակութեանը: Մասնաւորաբար, երբ նկատի ունենանք, որ անոր գործերուն կարեւորագոյն մասը կը մնար տարտղնուած մամուլի էջերուն մէջ կամ ամբողջովին անտիպ: Լոյս տեսած Հրատարակութիւնները՝ Համեստ ձեռնարկներ էին միայն, չէին ներկայացնէր անոր ամբողջական դիմագիծն ու արժանիքները»:

Այս բոլորը ըսելով, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Համալսարանական Ուսանողներու Միութեան վարչութիւնը, որ կազմողն ու Համագործողն է այս գիրքը, խիզախ եւ շնորհաւորելի քայլով մը կ'ընէ խոստովանութիւն մը եւ Հաստատում մը, Ռուբէն Սեւակի գրական ժառանգին ուշացած արժեւորումին շուրջ:

Թէեւ նախակրթարանի սեղաններէն, 1940ական թուականներէն, իմ սերունդս ծանօթ էր Ռուբէն Սեւակի անունին եւ անոր եղերական նահատակութեան պատմութեան, ու իր ընկալչութեան զրուած էին նաեւ մէկ քանի քերթուածներ, միշտ յիշատակութենէն ետք՝ Վարուժանին ու Սիամանթոյին, որոնց գործերէն տասնեակ քերթուածներ անգիր ընել կու տային, արտասանել կու տային մեզի:

Բարձրօրէն գնահատելի է սակայն, Համալսարանական այս տղոց խմբակը, այսինքն այս Հրատարակող տղոց խմբակը, որ լարուած աշխատանքով.- «Աչքէ անցընելով Հայ պարբերական մամուլի վերջին 80 տարուան թիւերը, մանաւանդ՝ այն թերթներն ու Հանդէսները, որոնց աշխատակցած էր Սեւակ իր ժամանակին»: Տղաքը կրցած են «մէկտեղել բոլոր այն գրութիւնները, որոնք տպուած էին մամուլի էջերուն մէջ եւ կարեւոր չափով չէին առնուած ցարդ լոյս տեսած Հատորներէն որեւէ մէկուն մէջ»:

Ապա, ներածականը կը շարունակէ.- «Նոյնիսկ տպարան յանձնած էինք մեր պատրաստած Հաւաքածոն, երբ յանկարծ ստացանք Հայաս-

տանի մէջ նոր լոյս տեսած՝ Ռուրէն Սեւակի արձակ թէ չափածոյ գործերուն վերջին հրատարակութիւնը, որ իր մէջ կը պարունակէր, անկախ ծանօթ գործերէն, այդ անտիպ ու անյայտ բանաստեղծութիւնները»:

Այո՛, դարմանայի զուգադիպութեամբ մը նոյն առիթով, ծննդեան 100 ամեակի կապակցութեամբ լոյսին կու գային երկու ամբողջական գործեր, մին՝ Երեւանի մէջ, անշուշտ նուիրուած Ռուրէն Սեւակի գրականագէտ Թօփճեան եղբայրներու՝ Ալեքսանդրի եւ Ստեփանի նախաձեռնութեամբ, միւսը՝ Անթիլիասէն, Հայաստանեայց Եկեղեցոյ Համալսարանական տղոց վարչութեան կողմէ:

Հայաստանցի Թօփճեանները հրատարակութեան մասնագէտները ըլլալու Հանգամանքը ունէին: Մինչ, Սփիւռքի տղաքը, գրականութիւնը սիրող, մեր մշակոյթի արժէքներուն կապուած, բայց բոլորն ալ այլ մասնագիտութիւններու տէր տղաք էին, որով կարելի է ի սրտէ շնորհաւորել զիրենք:

Գիրքին մէջ ներածականէն ետք տրուած է կենսագրութիւնը նա-
հատակ բանաստեղծին, ապա բաժինները գիրքին.-

Չափածոյ.- «Սիրոյ Գիրքը» 61 բանաստեղծութիւն (էջ 23-112):

«Վերջին Հայերը», «Կարմիր Գիրքը», «Ջարդի Խննթը», «Թրքու-
հին», «Մարդերգութիւն» շարքը եւ այլ երգեր թիւով 17 (էջ 119-192):

«Քառուր», 26 բանաստեղծութիւն (էջ 195-244):

«Անտիպներ», 47 բանաստեղծութիւն (էջ 247-323):

Թարգմանութիւններ.- Լը Գոնթ Տը Լիլ՝ 1, Ալպեո Սամէն՝ 3, Հայն-
րիխ Հայնէ՝ 7, Անտոնէն Բիւնէ՝ 1 նմանողութեամբ, Փօլ Վերլէն՝ 1, Հանրի
Պերկսոն՝ 1 եւ Մ. Տրիւերէ՝ 1 բանաստեղծութիւն:

Ընդհանուր՝ 166 բանաստեղծութիւն:

ԱՐՁԱԿ

«Բժիշկին Գիրքէն Փրցուած էջեր» - Երեսուն պատմուածք (էջ 347-
513):

Արձակ այլ էջեր - 12 գրութիւն (էջ 517-556):

Տարբերակներ եւ այլ գրութիւններ - չորս բանաստեղծութիւն (էջ
559 - 573):

Մատենագիտութիւն.- պատրաստեց՝ Խաչիկ Տէտէեան (էջ 577-
642):

651 էջանի պատկառելի, Ռուրէն Սեւակի անուան արժանի
հրատարակութիւն, որուն գրաչարութիւնը կատարած է Սեդրակ
Գալայճեանը: Գիրքը տպագրութեան յանձնուած է 3 Մարտ 1986ին եւ
լոյս տեսած է 24 Ապրիլ 1986ին, 1500 տպաքանակով:

Իսկապէս ամբողջական գործ մը:

**6.- Ռուբէն Սեւակ եւ «Փրցուելիք Ուղեղներ» – Փարիզ
Բանաստեղծին ծննդեան 100 ամեակին առիթով:
Պատրաստող եւ Հրատարակիչ՝ Յովհաննէս Զիլինկիրեան:**

**Զախէն աջ՝ Յովհաննէս Զիլինկիրեան,
Ռուբէն Սեւակի դուստրը՝ Շամիրամ, Թորաս Թորանեան,
Գառուու եւ իր անուան թանգարանի տնօրէն՝ Ժան Մուրայ**

160 էջերու վրայ տարածուող գիրք մը, որ ընդզգումի աղաղակ մըն է, յանուն ոչ միայն նաՀատակ բանաստեղծին, այլ յատկապէս յանուն Հայ ժողովուրդին, որպէսզի չունենանք երկրորդ Ապրիլ 24 մը:

Արդարեւ, գիրքին Հեղինակը տարօրէն ընդզգած է ի տես մեր իրականութեան մէջ վիստացող ախտաւարակ «ազգային գործիչներու» նկատմամբ: ԱՀա թէ ինչո՞ւ.- «Այս գիրքը կը ձօնէ՝ անունով Հայ, այն կեղծ ազգասէր առաջնորդներուն, որոնց սխալ քաղաքականութիւնը 24 Ապրիլ 1915ին յանգեցաւ»:

«Այս գիրքը կը ձօնէ՝ անունով Հայ, Սփիւռքի այն կեղծ ազգասէր առաջնորդներուն, որոնց սխալ քաղաքականութիւնը՝ նոր 24 Ապրիլներու կրնայ յանգիլ»:

Գիրքին 5-8 տարածուող էջերուն վրայ տրուած է «Այլասերում» պատմուածքը, որ իրաւ պոռթկում մըն է Հայ մտաւորականութեան զէմ, առնուած «Բժիշկին Գիրքէն Փրցուած էջեր»ու շարքէն:

Այս գործը նախաձեռնող Յովհաննէս Զիլինկիրեանը իր գրած յառաջարանին Համար որպէս բնարան ընտրած է վերի պատմուածքին

Հետևեալ պարբերութիւնը, որ ինքնին ոչ միայն խօսուն է, այլ այլապէս ալ ազդողակող իրականութիւն.-

«Գառնուկի պէս անղէն ցեղ մը ամէ՛ն օր, ամէ՛ն օր կը յօշոտուի: Իսկ մեր գամբոններ խելօքցեր, փիլիսոփայացեր, քաղաքակրթուեր են, տիեզերական եղբայրութեան մը խօսքերը կ'ընեն մեզի, ու կ'երազեն այն Հեռաւոր օրուան՝ ուր զայլ ու գառնուկ մէկտեղ կ'արածուին...»:

Լոզան, 1911թ.

Արզարեւ Հինգ յօդուածներէ բաղկացած Իթթիհատ-Դաշնակցութիւն Համաձայնութեան երրորդ յօդուածը կ'ըսէ.- Օսմանեան նուիրական Հայրենիքը անջատումէ եւ բաժանումէ զերծ պահելը երկու կաղճակերպութեանց միացեալ գործունէութեան նպատակակէտը ըլլալով, անոնք պիտի աշխատին գործնականապէս փարատել Հանրային կարծիքին մէջ բռնակալ ուժիմէն ժառանգ մնացած այն սուտ դրոյցները, թէ Հայերը անկախութեան կը ձգտին»:

Ինչպէ՞ս չընդվզի Յովհաննէս Չիլինկիրեանը նահատակ Ռուբէն Սեւակի եղբորորդին ու չգրէ.- «24 Ապրիլ 1915ը միլիոնաւոր Հայերու նահատակութեան տարեդարձն է, բայց միեւնոյն ատեն պատմութեան գիտցուած թուականներէն ի վեր իր Հայրենի Հողերուն վրայ ապրող Հայուն Հայրենիքին մեծ մասին զողջուելուն տարեդարձն է:

Արեւմտեան պետութիւններու աղուէսային քաղաքականութեամբ առաջնորդուած վայրենի թուրքին 100 տարուան պատրաստութեան արդիւնքն է 24 Ապրիլ 1915ը: Եւ մենք տեսական կու լանք, որ թուրքերը մեզի ջարդած են:

Բայց մենք ինչ բրած ենք 100 տարուան ընթացքին, որ չջարդուինք եւ մեր Հայրենի Հողերուն վրայ ազգ ըլլալով կարենանք ապրիլ: Ամէն ազգ իր ճակատագիրը իր ձեռքերովը կը կերտէ, իր առաջնորդներուն ձեռքերովը:

24 Ապրիլ 1915ի տանող վերջին 100 տարուան ընթացքին, Արեւմտեան Հայաստանի մեր առաջնորդները, մեծամասնութեամբ, ազգասիրութեան կեղծ դիմակին տակ, միայն ու միայն, ծառայեցին թուրքին, եւ թուրքին ուժ տուող Արեւմտեան պետութիւններու շահերուն»:

Այնուհետեւ, Չիլինկիրեանը կու տայ անունները Պէդճեան եւ Տատեան ամիրաներուն, Գրիգոր Օտեանի խմբակին, Վարժապետեան եւ Օրմանեան Պատրիարքներուն, Հասնելով մինչեւ Զօհրապ: Ու կ'եղբակացնէ.- «Այս բոլոր անձնաւորութիւններն ալ երեւութապէս մեծ Հայրենասէրներ էին եւ ազգին շահուն կը ծառայէին: Բայց բոլորն ալ Հասարակաց գիծ մը ունէին՝ «Գործակցիլ թուրքին Հետ», «Ծառայել թուրքին», մոռնալով որ թուրքը գրաւող ուժն էր, որ գրաւած էր Հայուն Հայրենիքը»:

Չիլինկիրեան Պոլիսը կը նկատէ Հայոց սուտ դրախտը: Արզարեւ, այստեղ Հարստութիւն դիզած մեր ամիրաները, թէեւ Հայութեան յիշարժան ծառայութիւններ մատուցին, բայց Հարիւրամեակով իրենց ստակովը պահեցին Օսմանեան պետութիւնը:

«Մասիս» թերթի 25 Յուլիս 1876թ. թիւ 1853ին մէջ Հրատա-
րակուած Կոնդակով մը Վարժապետեան Պատրիարք կոչ ըրած է պաշտ-
պանել Օսմանեան պետութիւնը, ըսելով.- «Օսմանեան երկիրը պաշտ-
պանել, Հայաստանը պաշտպանել է»:

Ինչպէ՞ս չընդվզի Չիլինկիրեան, երբ Յունաց Տիեզերական Պա-
տրիարքը՝ Կրէկորիոս, նոյն Պոլսոյ մէջ կը մերժէ յորդոր կարգալ
Յունաստանի ապստամբ ժողովուրդին, որ կ'ուզէր ազատագրուիլ
Օսմանեան լուծէն եւ ճիշդ այդ պատճառաւ կը կախեն զինք Պոլսոյ Ֆէնէրի
Պատրիարքարանի դրան առջև 1821 թուին:

Կրէկորիոս կը նահատակուի՝ Յունաստան կ'ազատագրուի 1823ին:

Տակաւին, Չիլինկիրեանը կը գրէ, որ կ'ուրախանանք մեր «Ազգային
սահմանադրութեամբ», որուն Զրդ Հատուածը կ'ըսէ.- «Ազգային
Վարչութեան առաջին պարտականութիւնն է, Հայ ազգը Օսմանեան
կայսերական պետութեան Հաւատարիմ Հպատակութեան մէջ պահել»:

Գիրքը կը խօսի Հայ ուսանող մտաւորականութեան մասին, Եւրոպա
ուսանած, որոնցմէ Վարուժանը պերճարարառ, Սիսմանիժօն՝ ասպետա-
կան, իսկ Ռուրէն Սեւակը իրը Հայ եւ իրը մարդ՝ ամէնէն զգայուն եւ ի-
րապաշտ ընկերվարականն է:

Կը խօսի Սեւակի կնոջ Ժաննիի մասին, որ Սալիտէ էտիպին դիմած
է իր ամուսնոյն ազատ արձակուիլը խնդրելով: Ահա ուարունապետի աղ-
ջիկ, տէօնմէ Հրեային պատասխանը.- «Բայց Տորթ. Սեւակը ուրիշ մեծ
յանցանք մը ունի, այն ալ, շատ լաւ գրելու եւ խօսելու կարողութիւն ու-
նենայն է: Ան մեծ ազդեցութիւն ունի Հայ ժողովուրդին վրայ, իր խօս-
քերովը, իր գրութիւններովը կրնայ Հայ ժողովուրդը ոտքի Հանել: Այս է
իր յանցանքը»:

Իսկ Պոլսոյ գերման դեսպան ՎանկէնՀայս Տիկին Սեւակի մէկ
տեսակցութեան առիթով կ'ըսէ անոր.- «Դուն, թշուառական գերմանուհի,
լքեցիր ազգդ, ամուսնացար այս Հայուն Հետ եւ Հիմա կու գաս խնդրելու,
որ ազատեմ զինքը: Ան ետ չպիտի գայ մէյ մըն ալ: Անոնք մեռնելու գա-
ցին»:

Տիկին Սեւակ կը պատասխանէ.- «Մանչ դաւակ մը ունիմ, անիկա
պիտի մեծցնեմ, այնպէս որ օր մը պիտի գայ իր Հօրը վրէժը պիտի առնէ
գերմանացիներէն»:

Այդպէս ալ եղաւ: Լեւոն Սեւակ, Բ. Համաշխարհային պատերազմի
ընթացքին, որպէս ֆրանսական բանակի զինուոր, կոուեցաւ գեր-
մաններու դէմ:

Գիրքը ունի բանաստեղծութիւններու շարքեր Ռուրէն Սեւակէն:

7.-«Ռուրէն Սեւակի Վերջին Օրերը»

Թատերախաղ 5 պատկերով:

Հեղինակ՝ Գէորգ Գապարաճեան - մատենաշար «Արարատ» օրա-
թերթի, Պէյրութ, 1986 (40 էջ):

Թատրերգութեան յառաջարանը գրած է «Արարատ» օրաթերթի խմբագիր՝ Ժիրայր Նալբանդյան, ուր կ'ըսէ.-

«Ռուբէն Սեւակի սխրալի ու ողբերգական կեանքէն վերցուած պատկերներուն ընդմէջէն, արուեստագէտ Հեղինակը մեզ դէմ յանդիման կը բերէ մեր ժողովուրդի պատմութեան ամէնէն բախտորոշ մէկ քանի եղելութիւններուն հետ, որոնք յուզիչ են մինչեւ ծայր, ցնցող եւ յոյժ ուսանելի:

Յատկապէս մեր թատերագիր բեմադրիչներուն կը յանձնարարենք, որ աւելի մեծ կարեւորութիւն ընծայեն մեր Հերոսական-ողբերգական անցեալին, եղևոնը եւ Հերոսամարտը իրենց գլխաւոր դերակատարներու տիպականացումով, դանոնք պատկերներու վերածած, հանեն բեմա-հարթակ»:

Գապարաճեանը իր այս թատրերգութեան մէջ տուած է Լոզանի Համալսարանը, ուր ուսանած էր Ռուբէն Սեւակ, ապա Պոլիսը եւ տունը բանաստեղծին, Չանղրըրըն, ուր աքսորուած էր Սեւակ, Ռայիտէ էտիպի գրասենեակը եւ գերմանական Հիւպատոսարանը. Տիկին Սեւակի ղայրոյթը:

Թատրերգութեան մէջ տեղ-տեղ կը հնչեն Ռուբէն Սեւակի բանաստեղծութենէն հատուածներ.-

- Ես կ'երթամ միշտ անծայրածիր
Դամբաններ են ոտքիս հետքեր,
Քեզ սիրող մեզմ սիւք մը պէտք էր,
Դուն փոթորկին սիրտդ բացիր...

Թատրերգութիւնը իր աւարտին կը հասնի հայկական բանակի Պետին մուտքով- քայլերգով:

Ճ.-Ռուբէն Սեւակի Անուան Յիշատակի Տուն

Ռուբէն Սեւակի Գաղափարականը

Ռուբէն Սեւակի Անուան Մրցանակ

Փարիզ, 1989, 48 էջ

Այս հրատարակութիւնը պատրաստողը զարձեւալ Յովհաննէս Չիլինկիրեանն է, որ իր կեանքը նուիրարեւրած է նահատակ բանաստեղծին, որպէսզի Ռուբէն Սեւակը դրուի այն պատուանդանին վրայ, որուն արժանի էր, որպէսզի սերունդներ Ռուբէն Սեւակին կեանքն ու գործունէութիւնը ունենան որպէս ներշնչումի աղբիւր, որպէսզի ոչ թէ լքեն հայրենիքը, այլ դիմեն դէպի հայրենիք ամէն վտանգ աչք առնելով ինչպէս ըրաւ ինքը՝ բանաստեղծը Լոզանի իր հանգիստ կեանքը թողլով ու մեկնելով դէպի իր ժողովուրդը, որ արդէն օրհասի մէջ էր:

13 Օգոստոս 1986ին Քոթ տ'Ալգիւրի Քանը Սիւր Մէրի մէջ կը կատարուի բացումը Ռուբէն Սեւակի անուան Յիշատակի Տունին, յորմէ հետէ հիմնադրին խնդրանքը հայրենի զոյգ ղեկավարներէն՝ Վ. Համազասպեանէն եւ Կ. Դալլաքեանէն զարտուղի պատասխաններ կը ստանայ, որ քաղաքավար մերժում կը նշանակէր:

Յիշատակի այս տունին կայացման նախաձեռնողը Յովհաննէս Չիլինկիրեանն էր՝ եղբորորդին նահատակ բանաստեղծին:

Ռուրէն Սեւակի Յիշատակի Տան բացման ներկայ կ'ըլլան Հայեր Նիսէն, Մարսէլլէն, Փարիզէն եւ Սփիւոքի Հեռուոր գաղութներէն:

Այս Տան մէջ կը գտնէք դիւանաթուղթեր նահատակ բանաստեղծէն, գեղանկարներ՝ թիւով երկու Հարիւր, որոնցմէ ոմանք Հարիւրամեայ վաղեմիութեամբ:

Գրքոյկին մէջ կը գտնէք Նիւ Ճրրգիի Հայկական ռատիոժամի տնօրէն՝ Վարդան Ապտոյի Հարցազրոյցը Յովհաննէս Չիլինկիրեանի Հետ:

Գրքոյկէն կ'իմանանք, որ Ռուրէն Սեւակ զրական մրցանակը Հաստատուած է Յովհաննէս Չիլինկիրեանին կողմէ 1985 թուականին, նահատակ բանաստեղծին ծննդեան Հարիւրամեակին առիթով:

Յաջորդարար այս մրցանակին արժանացած են.-

1986ին Ալեքսանդր Թօփճեան, իր պատրաստած Ռուրէն Սեւակ - Ամբողջական Երկերուն առիթով:

1987ին՝ Անահիտ Թօփճեան, Սեւակեան ասմունք Երեւանի Հեռատեսիլէն, Ալ. Թօփճեանի բեմադրութեան Հիման վրայ:

1988ին՝ Անդրանիկ Ծառուկեան, «Սէրը Եղեռնին Մէջ» վէպին Համար:

1989ին՝ Ժիրայր Նայիրի, Վարդան Ապտօ եւ Պէյրութի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Համալսարանականներու Միութիւնը, այս վերջինը իր պատրաստած «Ռուրէն Սեւակ - Ամբողջական Երկեր» պատկառելի Հատորին Համար:

Ռուրէն Սեւակի Գաղափարականը յստակօրէն կը Հնչէ անոր «Այլասերում» գրութեան մէջ:

Չիլինկիրեանը կ'նղրակացնէ.- «Ներկայ անել կացութենէն դուրս գալու միակ միջոցն ուրեմն, փարիլն է մայր Հայրենիքին, որովհետեւ մայր Հայրենիքն է իրականը, յաւիտենականը:

9.-Ռուրէն Սեւակ - Կարմիր Գիրքը

Սիրոյ Գիրքը

Յրիւ Քերթուածներ

Կազմողն ու Հրատարակողը Երուսաղէմի այժմու Պատրիարք՝ Թորգոմ Արք. Մանուկեան, 1944 թուականին:

Գուցէ առաջինը արձանագրէինք այս գիրքը, որ վախճուն տարիներու Հեռուներէն կու գայ, ուր Սեւակէն տրուած է վախճուն քերթուած:

Գիրքը տպուած է Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց տպարանին մէջ:

Սրբազանը, իր գրած յառաջարանին մէջ իրմէ աւելի խօսիլ տուած է Յակոբ Օշականը:

Այս Հրատարակութիւնը իր վաղեմիութեամբ կու գայ պատուոյ տեղ գրաւել Ռուրէն Սեւակէն Հրատարակուած գիրքերու շարքին:

10.- «Աէրը Եղևոնին Մէջ»

վէպ, Անդրանիկ Մառուկեան, 1987

Վէպին մէջ թուրք Մեմտուհը որպէս տիպար գործին յաջողութեան բանայիններէն մէկն է: Մեմտուհ Ջուիցերիոյ մէջ կը ծանօթանայ Ռուրէն Սեւակին ու անոր կնոջ: Կը մտերմանայ Ռուրէնը եղբայր կոչելու աստիճան: Բայց երբ Սեւակ կ'աքսորուի, ձեռնածալ կը մնայ: Իրա՛ւ թուրք մը: Միայն մէկ անգամ, Մեմտուհ կը փորձէ զգուշացնել Սեւակը ըսելով անոր.- «Օրերը յդի են, լաւ կ'ըլլայ որ մեկնիս Լոզան: Ռ. Սեւակը նահատակուելու եկած էր»:

Այս վէպին մասին Պէյրութի «Շիրակ» ամսագրի 1990թ.ի Յունիս-Յուլիսի թիւին մէջ Հայկ Ալլահվերտեան ստորագրած է յօդուած մը, ուր կ'ըսէ.-

«Այս վէպին առանցքը կը կազմէ տխուր միջադէպ մը: Երիտասարդ ու գեղեցիկ, բայց հիւանդ թրքուհի մը անյուսօրէն կը սիրահարի դինք իսկ խնամող բժիշկին: Իսկ բժիշկը այս պարագային, տարարախտ բանաստեղծ Ռուրէն Սեւակն էր:

Վէպը մէկ շունչով կարդացի՝ գիշերը լուսցնելով: Յաւցնողօրէն գեղեցիկ վէպ մըն է: Յաւցնող ըսի՝ անոր համար որ Մառուկեան մեր ցեղին ազնուագոյն տոհմիկ առաքինութիւնները զտած ու բարակ մաղէ անցընելէ ետք, վիրարոյժի մը նուրբ ճարտարութեամբ Սեւակին սիրտը բացած ու հոն զետեղած է զանոնք: Հետեւաբար, Ռ. Սեւակ, որ բարտիի նման, սլացիկ հասակով, ջերմ ու փայլուն սեւ աչքերով յղկուած երիտասարդ մըն էր իրական կեանքի մէջ, այստեղ փոխակերպուած է թէ՛ ֆիզիքական եւ թէ՛ ալ բարոյական հրաշքի մը: Իսկ իր գերմանացի կինը՝ Ժաննին վերածուած է անձնագոհութեան ու կանացի շնորհալիութեան անգերազանցելի հերոսուհիի մը:

Մառուկեան, իր բանաստեղծի երեւակայութեան փստահելով, յանդրգնութիւնը ունեցած է եղբրական պարզ սիրոյ զրուագ մը իրր մուտքի բանայի գործածել, մտնելու համար հայուն արեան բաղնիքի զարհուրելի ողբերգութենէն ներս»:

11.- «Վերջին Արեւագալը»

վէպ, Պերճ Զէյթունցեան, Երևան, 1989:

Այս վէպը ունի լայն ընդգրկում: Կը կրէ «Վարք Մեծաց» անունը ու թէ՛ եւ նուիրուած է Գրիգոր Զօհրապին, բայց իր տեսադաշտին մէջ կը պահէ արեւմտահայ խումբ մը գրական գործիչներ, որոնց կարգին՝ Ռուրէն Սեւակը: Նահատակ բանաստեղծը պիտի գտնէք այս վէպին 203-213րդ էջերուն վրայ:

Ահա թէ ինչ կ'ըսէ Պերճ Զէյթունցեան, Ռուրէն Սեւակի մասին.-

«Թէ՛ եւ Ռուրէն ազատ էր օրէցօր սպասուող վտանգից. զինուորական էր, բանակի հարիւրապետ, բայց լիովին ըմբռնեց նրա հոգեվիճակը (Մեկբոն Կիւրճեանի Թ.Թ.), մոայլուեց եւ հարցն ուղղեց աւելի շուտ իրեն, քան աւագ ընկերօջը.-

- Ինչո՞ւ մեզ կը կոտորեն, իսկ մենք քանի մը տարի վերջ նորէն կը վերադառնանք... միշտ կը վերադառնանք... դուք ինչո՞ւ ջարդէն յետոյ Պուլկարիա փախաք եւ ՅՏին ետ եկաք... ինչո՞ւ...

Իսկապէս ինչո՞ւ ենք միշտ վերադառնում, երբ սգի գինը Պոլսում անընդհատ աճում է: Այդ սովորական, շատ սովորական Հարցի խոր իմաստը նա յայտնարեց Լողանում, Ատանայի ջարդերից յետոյ: Խմբագրատներից մէկի պատին ամրացուած վահանակում դարհուրելի լուսանկարներ կային, Հազարաւոր Հայ թշուառներ ծովի ափին, անկողիներ եկեղեցիում, մարմնի կտորներ, որովայնը պատուած եւ դուրս Հանուած մի երեխայ՝ իր մօր գրկում, զետիները պառկած ծերունիներ, որբուհիներ, թշուառներ: Եւ ինքը միակն էր դիտողների մէջ: Թուաց, թէ բոլորը գլխի ընկան իր ազգութիւնը, ու նա մի տեսակ ամօթահար փախաւ, մտքում կրկնելով անընդհատ.

«Ե՞րբ պիտի մեր ժողովուրդը սորվի մարդկայնօրէն կատղել... ե՞րբ»:

Այնուհետեւ Պերճ Զէյթունցեանը կու տայ նկարագրականը դասախօսութեան մը, ուր, սրահի մուտքին, Ռուբէն Սեւակ կը Հանդիպի Մելքոն Կիւրճեանին:

Արանչելի է անոնց լոկ անկթարթ մը տեսող խօսակցութիւնը: Ապա Ռ. Սեւակ կը Հրաւիրուի բնա՝ ելոյթի, ուրկէ կը խօսի շարունակ դիտելով սրահի դրան մօտ կանգնած Կիւրճեանը:

Իսկ Կիւրճեանը կը մտածէ.-

«Ու կարծես յիշելով իր ու Արփիարի գժտութիւնը, նա Հիմա մտովի դիմում էր Ռուբէն Սեւակին, դահլիճի Հատ ու կենտ Հայերին ու իրեն, նախ եւ առաջ իրեն. «Եթէ շարունակենք այսպէս զիրար բզբտել... Բիշ մը լայն Հորիզոն բանանք Հոգիներու, որոնք այնքան սեղմուեցան... Ճարակ չտանք փոքր ու փրուն կիրքերու, որոնք ճանճերու պէս թարախով ու փտութիւնով կը սնանին... մաքուր ըլլանք»:

Դարաւոր, մեզ քայքայող վէրքի մը բացայայտումն է, որ կ'ընէ Զէյթունցեան, Սեւակի ու Կիւրճեանի բերնով:

Նոյն ախտաճանաչումը Հազար կոկորդներէ բարձրագոյ Հնչած է... բայց աւա՞ղ. ... Հանդիպած՝ խուլ ականջներու:

Ե՞րբ պիտի բուժենք մենք զմեզ... ե՞րբ... զի ուրիշը մեզ չի՛ կրնար բուժել: Թէ կ'ուզենք այնքան երկար մնալ ախտավարակ այս վիճակին մէջ, մինչեւ բորբոսնիլը մեր Հոգիին ու մարմնին...

12. Ռուբէն Սեւակ - Անտիպ էջեր

(Աշակերտական տետրերից) «Կանչ», 1992

«Ձայներ» կոչած է այս գործը Ռուբէն Սեւակ, երբ 1905ին կ'աւարտէր Պոլսոյ Պէրպէրեան վարժարանը: Փաստօրէն, մութին մէջ մնացած այս գրութիւնները Ռուբէն Սեւակի առաջին գործերն էին, զոր կը Հրապարակէ Ալեքսանդր Թօփճեանը, մէկը, որ քայլ առ քայլ Հետեւեցաւ

նահատակ բանաստեղծի կեանքին ու գրական վաստակին, միշտ նորովի արժևորելով Հայ քնարի այս մերթ քնրոյ, մերթ տիրականորէն առնական երգիչը:

Աւելի քան վախճուն էջերու վրայ տարածուող այս գրքոյկը կու գայ ամբողջացնել իրա՛ւ դիմագիծը Ռուրէն Սեւակին:

Ահա թէ ինչու ըսած է Ռուրէն Սեւակ իր «Ձայներ» կոչուած Հաւաքածոյին մասին. -

«Ձայներ»ը փոքրիկ մէկ Հաւաքածոն է արձակ եւ ոտանաւոր այն քանի մը փորձերուն, զորս արտադրած եմ ԱՇԱԿԵՆՏԻ շրջանիս: Գրական առաջին թոթովումներ են ասոնք՝ զո՛ւրկ որեւէ արժանիքէ՛ թերեւս, սակայն, կը փնտռուին օր մը»:

Յովհաննէս Չիլինկիրեանը փնտոնեց ու գտաւ իր Հօրեղբօր տետրակը Գանատայի մէջ Տէր եւ Տիկին Պետրոս եւ Սեղա Զօպեաններու մօտ, որոնք գուրգուրանքով պահած էին Սեւակի այս կարեւոր թոթովանքները: Թոթովանքներ, որոնք կ'աւետէին ծնունդը խորհող արձակագիրի մը եւ ըմբոստ բանաստեղծի մը, որ զեփիւտի նման շնկշնկալ գիտցաւ եւ վիրաւորի պէս ըմբոստանալ, ծառանալ անիրաւութիւններու դէմ:

Եւ Ալ. Թօփճեանն ալ այս գիրքը պէտք է Հրատարակէր:

13.-Ռուրէն Սեւակ - Անտիպ էջեր - Երեւան, 1995

Անտիպներու այս երկրորդ տետրը, զոր Յովհաննէս Չիլինկիրեանը ձեռք բերաւ Գանատա բնակող Զօպեան ընտանիքէն, դարձեալ, ինչպէս նախորդը կը Հրատարակուի Ռուրէն Սեւակի բոլոր գործերուն խուզարկու՝ Ալեքսանդր Թօփճեանի յառաջարանով, որ միաժամանակ կազմելէ ետք գիրքը, գրած է նաեւ գործին ծանօթագրութիւնները:

Այս անտիպներուն մէջ կան բանաստեղծութիւններ, արձակ էջեր ու թարգմանութիւններ: Բոլոր այս սեռերուն նկատմամբ Ալ. Թօփճեանը ունի իր խօսքը: Յատկանշական է, երբ Թօփճեանը կ'ըսէ. - «...Բսանամեայ բանաստեղծը Լոզան էր մեկնում ոչ որպէս գաւառացի, որ ակնապիշ պիտի նայի օտար ու շշմեցնող քաղաքակրթութեանը: Նա չէր գնում (աւելի ճիշդ տարում) որպէս մի Գիգոր, որն ուր որ է պիտի ծիւրի եւ մահանայ «թշնամական» միջավայրի մէջ, այլ գալիս էր որպէս յաղթող, որ պիտի առեւանգէր Եւրոպային - ան»:

Այս գիրքը, որ կու գայ ամբողջացնել Ռուրէն Սեւակի գրական ժառանգութիւնը, լաւ նուէր մըն է ընթերցողներուս Համար եւ առիթ մը, որ անգամ մը եւս մեր շնորհակալութեան խօսքը ուղղենք Զօպեան ամոյին, որ գուրգուրանքով պահած է Ռուրէն Սեւակի վերոյիշեալ երկու տետրակները, Յովհաննէս Չիլինկիրեանին, որ ամէն առիթ օգտագործած է ու կը շարունակէ օգտագործել ի յայտ բերելու եւ պանծացնելու Համար նահատակ բանաստեղծը եւ Ալ. Թօփճեանին, որ տարիներէ ի վեր անխոնջ ալքինիստի նման մեր գրականութեան զագաթներուն սեւեռարիւր կը Հետեւի, կ'ուսումնասիրէ, լոյս աշխարհ կը բերէ անոնց գործերը, դիմելով անկարելի բոլոր միջոցներու:

14.- Message à mon père Roupen Sevag

Հաղորդագիր ուղղեալ Հօրս՝ Ռուբէն Սեւակին:

Շամիրամ Սեւակի բանաստեղծութիւններու այս տետրակը նուիր-
ւած իր Հօր, ունեցանք երբ այցելութիւն մը տուինք Պէյրութի Սահակեան
Լ. Մկրտչեան Գոլէճի Ռուբէն Սեւակ գրադարանին, զոր Հիմնած է Յով-
հաննէս Զիլինկիրեանը:

Այստեղ կը գտնենք քսանեւէինգ բանաստեղծութիւն, որոնց մէկ
մասը նուիրուած է Ռուբէն Սեւակին:

Գիրքը կը բացուի նամակով մը դուստր Սեւակէն ուղղուած իր Հօր.-
«Հայրիկ սիրելի,

Դուռն այս նամակին կը սպասէիր շատ երկար ժամանակէ ի վեր,
շատ երկար ժամանակներէ, Հայրիկ, 70 տարիներէ ի վեր կը խորհէի
գրել քեզի այս նամակը, բայց բառերը չէին գար ինծի, Հակառակ ուղեղիս
մէջ եռացող մտածումներուն, ճնշելով սիրտիս վրայ, թուղթս կը մնար
կոյս, ձեռքերս զոզահար, միայն արցունքներս է որ կու գային փշրուիլ
թուղթին վրայ: Բայց ինչո՞ւ այս դժուարութիւնը աղջիկի մը Համար, որ
դուստրն էր երկու գրողներու, երկուքն ալ բանաստեղծ, որոնց փո-
խանակած Հարիւրաւոր նամակները աղբիւրն էին անվերջանալի ներ-
շնչումներու, յորդուն սիրոյ մրմունջներու, արժէքաւոր վկաները իրենց
կարճատեւ կեանքին. ինչո՞ւ չէի կրցած ժառանգել այս ի վերուստ
տրուածը»:

Այս շունչով շարունակելէ ետք նամակը ուղղուած իր Հօր՝ Ռուբէն
Սեւակին, Շամիրամը իր գիրքը կը վերջացնէ այսպէս.- Մղուած քու
ներգորութենէդ ու երիտասարդութենէդ, ահա վերջապէս երկար ժամա-
նակէ ի վեր սպասուած նամակը, Հայրիկ:

Արտասուածոր դուստրդ՝ Շամիս

Իսկ բանաստեղծութիւններէ՞ն, տանք քառատողեր.-

Հայաստան, Հայաստան,
Որքան է արիւնդ ուժեղ
Եւ լեզուդ որքա՞ն բիւրեղ.
Բայց մահու ճակատագիր
Ճամբադ կարծրացնող:

Ով տարտղնուած Հայեր,
Ծնած բոլոր երկիրներու մէջ.
Մի մոռնաք անցեալը ձեր
Եւ արիւնը արմենական:

Զաւակներդ Հանուր աշխարհի
Մի խղէք կապերը ձեր
Ու պատասխան տուէք ամէն կոչի
Թէ դուք Հայ մըն էք:

Այս ոգիով է գրուած ամբողջ գիրքը, կ'երեւի ըսելու համար, որ Սեւակը կը շարունակուի իր գաւակներուն մէջ, ինչպէս կը շարունակուի մեր մէջ:

Նամակ մը ունինք նաև մեզի ուղղուած Նիսէն, 30 Նոյեմբեր 1995 թուակիր եւ ստորագրուած հրաւիրատոմս մը, որուն տակ ստորագրած է Շամիրամ Սեւակ, ըսելով.- Ծնորհակալութիւն, հայրս այդքան սիրելի ուղ համար: Իսկ նամակին մէջ կ'ըսէ.- Չխորհիս թէ քեզ կը մոռնան, այդ անկարելի է: Իւրաքանչիւր հանդիպումի բարեկամուհիս Մոնիքի հետ կը վերջիչենք մեր հանդիպումները ծանրաբեռնուած յուզումներով, երգերով, խինդ ու ծիծաղով: Հայաստանեան արձակուրդները պիտի մնան կեանքիս լաւագոյն յիշատակները: Թորոս, պարտիմ շնորհակալութիւն յայտնել քեզի յատկապէս այն խօսքերու ուղ համար, երբ հօրս ուղղելով կ'ըսէիր.- Բարի գալուատ Հայաստան, երբ կը կատարուէր բացումը իր նոր նստավայրին, այն դպրոցի բակին մէջ, որ կը նայէր Արարատին - դպրոց, որուն աշակերտները յուսամ բեղմնաւորեն իրենց կեանքը, ինչպէս եղած է քու պարագայիդ:

Այցելելով Ռուբէն Սեւակ դպրոց, Արէլ ԲՀԵյ, Օղլուգեան «Յառաջ» օրաթերթի 31 Դեկտ. 1997ի թիւին մէջ գրած է.-

«Անասելի հպարտութիւն մը կը ցոլանար աշակերտներու դէմքերուն, խրոխտ շունչ մը կը յորդէր անոնց խօսքին մէջ, երբ կ'արտայայտուէին նահատակ բանաստեղծին մասին: Եւ այնքան մանրամասնութիւններ գիտէին Ռուբէն Սեւակի կեանքին ու գործին, անոր ձոյլ գաղափարականին վրայ, որ անհուն հրճուանքով մը կ'ըմբողջխնէի անոնց բերնէն հնչուն արծաթի մը պէս սահող ամէն մէկ խօսքը»:

Ներկայացնենք քանի մը հոգիներու խօսքերը եւս.-

1.- «Ծիրակ» ամսագիրի (Պէյրութ) Զրդ տարուան Ապրիլ-Մայիս-Յունիս թիւին մէջ, նուիրուած Մեծ Եղեռնի 50 ամեակին, յօդուած մը ստորագրած է բանաստեղծ Վաղարշակ Նորենց, ուր կ'ըսէ.-

«Ռուբէն Սեւակ... սիրելի անուն, որ անրաժան է Սիամանթոյի եւ Վարուժանի, Զօհրապի եւ Զարգարեանի անուններից, բանաստեղծ, որի կեանքը մարմնացումն է մեր ժողովրդի ճակատագրի եւ որի ստեղծագործութիւնը մեր ժողովրդի հոգեկան անկորնչելի զանձերից է:

Ռուբէն Սեւակի ստեղծագործութեան մէջ ուժեղ հնչում է սոցիալական տրտունջի այն անխղելի լարը, որ ձգուած է Ֆրիկից մինչեւ Դուրեան, մինչեւ Թումանեան եւ Իսահակեան, մինչեւ Վարուժան ու Զարենց: Սեւակն այն բանաստեղծներից է, որոնք չեն գոհանում միայն սպասելով, «որ խաղաղութեամբ գայ, արդարութեամբ գայ, գայ տարուէ տարի զրկուած մարդկութեան երազը բարի»: Մարդկային հասարակութեան ու ճնշուած խաւերի եւ ենթարկուածների հակադրութիւնը կարմիր թելի պէս անցնում է Սեւակի ստեղծագործութեան միջով: ...Ի դէն, ի պայքար գոչելով բանաստեղծը համոզուած է, որ «արդարութիւնն այս կերպով

պիտի գար»։ Այդ կարգի ստեղծագործություններից մեր պոէզիայում անթառամ էջեր են Սեւակի «Թրուպատուրները», «Շան Հոգի», «Կարմիր Դրօշակը», «Զանգակներ, Զանգակներ» եւ այլ բանաստեղծությունները»։

«Սեւակն ունի կուռ եւ պատկերաւոր մտածողություն եւ իր փոքրածալ բանաստեղծություններում ընդհանրացման մեծ ուժով զրսեւորում է կեանքի կարեւորագոյն երեւոյթները»։

2.-Պէյրուիթի «էջեր Գրականութեան եւ Արուեստի» Հանդէսին 1965թ.ի Մեծ Եղեռնին նուիրուած թիւին մէջ կան ոչ միայն նշումներ ու լուսանկար մը նաՀատակ բանաստեղծէն, այլ յօդուած մը նաեւ Գր. Սարգիսեանէն Հետեւեալ խորագիրին տակ.- «Հայրենաշունչ Քնարերգուն՝ Ռուբէն Սեւակ», ուր յօդուածին հեղինակը կը գրէ.-

«Յիրաւի, որքան գրաւիչ էր Ռուբէն Սեւակը որպէս մարդ, նոյնքան սիրելի է որպէս բանաստեղծ։ Նրա անունը շողում է գրական այնպիսի աստղերի կողքին, ինչպիսիք են Սիամանթօն ու Վարուժանը, որոնց հետ միասին նա ամբողջացնում է Արեւմտահայ պոէզիայի զարգացման վերջին փուլը։ Անրաժան լինելով իր աւագ գրչակիցներից թէ՛ ստեղծագործական կեանքով եւ թէ՛ մանաւանդ եղերական վախճանով՝ Սեւակը, նրանցից տարբերում է իր բանաստեղծական ձայնի ինքնատիպութեամբ եւ դա արտայայտել է ոչ միայն թեմաների ու մոթիւնների այլեւ կիրառած ժանրերի ու արտայայտչական հնարանքների մէջ։

Իր գրական առաջին իսկ քայլերից Սեւակը Հանդէս եկաւ որպէս իրականութեան քնարական վերապրումների բանաստեղծ, որի գեղարուեստական զգացողութեանն ամէնից աւելի մատչելի են բնութիւնն ու սէրը, հարազատ ժողովրդի ու Հայրենիքի վիշտը, ինչպէս եւ րուրժուական աշխարհի քննադատութիւնը։ Այդ իմաստով միանգամայն ճիշդ է վարուել բանաստեղծը, երբ յետագայում տպագրութեան պատրաստելով իր քերթուածների ժողովածուն՝ այն խմբաւորել է երեք շարքում՝ «Սիրոյ Գիրքը», «Վերջին Հայերը» եւ «Քառոս»։ Դա միաժամանակ ակնառու կերպով ցոյց է տալիս հեղինակի ստեղծագործական զարգացման վերընթաց պրոցեսը՝ անհատական ապրումներից մինչեւ Համամարդկային մտորումների մակարդակը»։

3.-Ռուբէն Սեւակի մասին գրած են Արժանթինի «Արմենիա» օրաթերթին մէջ Մ. Թէօդէլեանն ու Պետրոս Հաճեանը, անոր ծննդեան Հարիւրամեակին առիթով։

4.-Նոյն առիթով Փարիզի «Յառաջ»ը իր «Միտք եւ Արուեստ»ի թիւը 7 Յուլիս 1985, նուիրած է Ռուբէն Սեւակին, ուր նաՀատակ բանաստեղծէն կան երկու լուսանկար եւ չորս բանաստեղծութիւն։ Իսկ Տրգրան Հաճեանէն՝ ընդարձակ յօդուած մը ուրկէ կ'ընենք Հետեւեալ մէջբերումը.- «Սեւակի քերթողութիւնը ինքնատիպ ու եղական երեւոյթ մըն է իր շրջանին Համար եւ կը բնորոշուի մասնաւորաբար իր անմիջական

պարզութեամբ ու անկեղծութեամբ, զերծ ամէն տեսակ բառական, ոճային ու երաժշտական պահուճանքէ: Այս գետնի վրայ նմանութիւնը Հնարաւոր է միայն Վահան Թէքէեանի քերթողութեան Հետ, եթէ նմանութիւն մը պէտք է, անպայման, գոնէ ձեռի տեսակէտով:

Սեւակի բանաստեղծութիւնը երգի պէս ինքնարուխ է ու արագահոս: Սեւակ կը գրէ այնպէս ինչպէս որ կը մտածէ ու կը զգայ»:

5.-Կարօ Գէորգեանի կազմած «Ամէնուն Տարեգիրքը» Հատորներու 1961, 1962 եւ 1963 տարիներու թիւերուն մէջ կան անտիպներ Սեւակէն:

6.-Յովհաննէս Թումանեանի, Ղազարոս Աղայեանի եւ Վ. Փափագեանի 1912թ. Թիֆլիսի մէջ հրատարակած «Հայ Գրողներ» Բ. Հատորին մէջ Սեւակէն կը գտնենք վեց բանաստեղծութիւն:

7.-Թրքահայ Ուսուցչական Միութեան 1971թ. Պոլիս հրատարակած «Հաւաքածոյ Արեւմտահայ Գրողներու» Հատորին մէջ՝ ինը քերթուած:

8.-Վարուժանի ու Սիրունիի խմբագրած «Նաւասարդ»էն կը բացակայի (1914թ.) Սեւակ: Նոյնպէս Ռ. Զարգարեանի «Մեղրագէտ» դասագիրքէն: Կը բացակայի նաեւ Վ. Վահանի «Անի» ամսագիրէն, Անդրանիկ Նաճարեանի «Մշակոյթ» պարբերականէն (1967-1972), Ա. Անդրէասեանի խմբագրած «Պայքար» եռամսեայի չորս թիւերէն՝ 1963թ. Գարուն, Ամառ, Աշուն եւ Զմեռ: Նոյնպէս Հայէպի Չ.Բ.Ը.Մ. «Նոր Ապրիլ» պարբերականի 1980-1981ի Հինգ թիւերէն:

9.-1967ին Գեղամ Սեւանը գրած է պատմուածք մը.- «Բանաստեղծին Գողգոթան», նիւթ ունենալով Ռուրէն Սեւակը:

10.-Փարիզի Ալեք Մանուկեան Կեդրոնին մէջ - Չ.Բ.Ը.Միութեան սրահ, 1986թ. Ապրիլի 13ին, կազմակերպուած յուշահանդէսին խօսք առած է Դոկտ. Հերմինէ Գալֆայեանը ու խօսած Ռուրէն Սեւակի, Վարուժանի ու Սիւսանի թոյլ մասին:

11.-«Սփիւռք» շարաթաթերթի (Պէյրութ) 22 Ապրիլ 1973ի թիւին մէջ, Վաղինակ Բիրատը «Ապրիլեան Եղեռնի Զոհեր վերնագրին տակ գրած է սխալագրութիւններով առիթ յօդուած մը:

Նոյն շարաթաթերթին մէջ Խոսրով Թիւթիւնճեան արդար զայրոյթով գրած է յօդուած մը Վաղինակին սխալները ուղղելով:

12.-Փարիզի Ռատիօ Այր ձայնասփիւռի կայանէն Վահան Նաւասարդեանը 1991ի 19 եւ 25 Ապրիլին կը խօսի Ռուրէն Սեւակի մասին:

13.-Լեւոն Չորմիսեան, իր «Համապատկեր Արեւմտահայ Մէկ Դարու Պատմութեան» գիրքին Գ. Հատորի 361րդ էջին վրայ գրած է.-

«Իրականին մէջ, առանձին, մասնաւոր դէպք մը չի կազմեր Ապրիլ 24ը, այլ մէկ մասն է այն ընդհանուր ձերբակալութիւններուն, որոնք կատարուեցան ամբողջ կայսրութեան տարածքին: Ձեռնարկը գործադրուեցաւ ամբողջական յաջողութեամբ եւ պէտք է աւելցնել առանց որեւէ դժուարութեան: Հայ ժողովուրդի ղեկավարութիւնը կազմող ընտրանին, անօրինակ միամտութեամբ, բոլորովին անտեղեակ կառավարութեան սարքած դաւերուն, ամենայն հնազանդութեամբ անձնատուր եղաւ այն պարզամիտ ենթադրութեամբ, որ ժամանակաւոր բանտարկութեան մը միայն դատապարտուած էին պատերազմին պատճառաւ եւ պիտի կրնային վերագտնել իրենց ազատութիւնը պատերազմի վախճանին»:

Այս առիթով տանք Պոլսոյ Հայ մտաւորականներու մօտաւոր թիւը.- 196 գրող, 168 նկարիչ, 575 երաժիշտ, 336 բժիշկ, 176 ուսուցիչ, 160 իրաւաբան, 62 ճարտարապետ, 64 դերասան:

Ուրեմն 1757 պատրաստուած մտաւորականներ 150.000 Հայերու մէջ:

14.- Պոլսոյ «Կոհակ» թերթը իր 1912թ. Փետր. 29/13 Գ. տարի թիւ 8ին մէջ ունի խմբագրական մը «Սրտարաց Խօսքեր» վերնագիրին տակ, ուր թերթին տէրն ու տնօրէնը՝ Հմայեակ Արամեանց իր խօսքը կ'ուղղէ Թալաթի պէյին եւ Հայու միամտութեամբ գով կը սպասէ անկէ: Կը սպասէ, որ Թուրքիային խնայուի Ատանայի Զարդին կրկնութիւնը.- «որպէսզի երկիրը չվերածուի աներեւակայելի սպանդանոցի մը»:

Միամիտ մտաւորականութիւն:

15.- Պէյրութի «Բագին» ամսագիրի 1975թ.ի 4րդ թիւին մէջ Յարութիւն Պէրպէրեանը Ռուրէն Սեւակի մասին կը գրէ.- «Արեւմտահայ գրականութեան բախտորոշ մէկ ժամանակաշրջանին ամբողջական պատկերը վերակազմելու Համար՝ Ռուրէն Սեւակ չահեկան ազդիւր է:

Բանաստեղծական տարրեր յղացքներու ու ոճերու ներկայութիւնը իր վաստակին մէջ՝ քնարերգականէն մինչեւ Հոնտորականը, պատմողական-նկարագրողականէն մինչեւ ընկերային յանձնառու բանաստեղծութիւնը՝ ներկայ են իր վաստակին մէջ՝ ո՛չ թէ իրրեւ ազդեցութիւն, այլ իրրեւ դինք կազմաւորող տարրեր:

Այս երևույթը իր ամբողջութեանը մէջ Հասկնալու ու վերլուծելու Համար, պէտք է Հետեւիլ Սեւակի բանաստեղծութեան փթթումին ու զարգացման բոլոր Հանգրուաններուն»:

«Բագին» ամսագիրը յարգանքի իր խօսքը ունի նաեւ Տիկին Ժաննի Սեւակի մասին:

16.-Մեծի Տանն Կիլիկիոյ պաշտօնաթերթ՝ «Հասկ» ամսագիրը իր

1986թ. Ապրիլի թիւը նուիրած է Մեծ Եղեռնին, ուր, «Մշակութային Եղեռնը» խորագիրին տակ ի շարս այլ նահատակ գրողներու Շուշիկ Տասնապետեան կը գրէ Ռուբէն Սեւակի մասին այսպէս.- «Ասպարէզով՝ բժիշկ, նախասիրութեամբ՝ գրող: Աշխոյժ ու կենսունակ անհատականութիւն մը որ զեռ շատ բան ունէր տալիք ու կարող էր դառնալ մեր արդի գրականութեան ինքնատիպ դէմքերէն մէկը:

Ան իր կարճ կեանքի ընթացքին միշտ բաց մնաց ազգային թէ մարդկային բոլոր ապրումներուն դիմաց: ...Գեղագիտական մտահոգութիւններէ աւելի, Սեւակի գրականութիւնը ունի շեշտակիորէն յանձնառու հանգամանք մը ու կը ցոլացնէ ժամանակի ազգային եւ ընկերային մտահոգութիւնները: Տուած է նաև յորդող քնարականութեամբ մը յատկանշուող էջեր»:

17.- Հայկական Սովետական Հանրագիտարանը իր 10րդ հատորին մէջ, էջ 311-312 գրած է այսպէս Ռուբէն Սեւակի մասին.-

«26.8.1915ի Մեծ Եղեռնի զոհ Հայ բանաստեղծ, արձակագիր, բժիշկ: Ողբերգական մահն անկատար է թողել նրա շատ մտայղացումները: Սեւակի ստեղծագործութիւնը վերաբերում է որպէս Հայկական նէօռոմանթիզմ ընթացող գրական ուղղութեանը, սակայն աշխարհահայեացքով, գեղարուեստական մտածողութեամբ ու ոճով ինքնուրոյն տեղ է գրաւում 20րդ դարի սկզբի արեւմտահայ գրական շարժման մէջ: (Սեւակի մօտ) սոցիալական անարդարութեան, բողոքի եւ ընդվզման գաղափարը գեղարուեստական մեծ ուժով արտայայտած է «Դրամին Աղօթքը» (1907), «Կարմիր Դրօշակը» (1909) բանաստեղծութիւններում եւ «Այս Դանակը» (1909), «Թրուպատուրները» (1910), «Փողոց Ալողը» (1911), «Մարդերգութիւն» (1909) պոէմներում, որոնք արեւմտահայ պոէզիայում այս թեմայով ստեղծուած լաւագոյն ու ինքնատիպ գործերից են:

Սեւակի ազգային Հայրենասիրական բանաստեղծութիւններն ու պոէմները գրուած են 1909ին Կիլիկեան Զարդերի անմիջական տպաւորութեան տակ: Սեւակը առաւելապէս յայտնի է որպէս քնարերգու բանաստեղծ: Այդպիսին է մնում անգամ «Մարդերգութիւն» եւ «Թրուպատուրները» պոէմներում: Նրա պոէզիային բնորոշ են լեզուի մաքրութիւնն ու հարստութիւնը, տաղաչափային արուեստի բազմազանութիւնը, երաժշտականութիւնը:

Սեւակի արձակ գործերը, ժանրային իմաստով, բազմազան են՝ յօդուածներ, պատմուածքներ, հանրամատչելի դրոյցներ, քնարական խորհրդածութիւններ:

Սեւակի գործերում առանձին յստակութեամբ է ուրուագծուած Հայրենասէր եւ հումանիստ բանաստեղծի քաղաքացիական բարձր նկարագիրը: Սեւակը արեւմտահայ գրականութեան պատմութեան մէջ ըստ էութեան ստեղծում էր արձակի նոր ժանր»:

18.-«Բազին» ամսագիրի 1965թ.ի 4րդ թիւին մէջ 3. Գեղարդ կը գրէ.-

«Եթէ ապրէր՝ ուխտունամեայ ծերունազարդ գրչի վաստակաւոր մը պիտի ունենայինք իրմով, որուն մէջ ողջունէինք, շատ հաւանարար, մեր մեծագոյն բանաստեղծներէն մէկը: Որովհետեւ հետզհետէ լայնցող շունչը, խորացող ապրումները կուտային երաշխիքը, թէ՛ Ռուրէն Սեւակի քերթողութիւնը կրնար նուաճել նոր հորիզոններ ինչպէս վերապրող իր գրչեզրայրներէն աճեցաւ եւ ուռճացաւ Ահարոնի վաստակը, բարձրացաւ ու գագաթնացաւ Վահան Թէքէեանի բանաստեղծութիւնը:

Այսօր՝ իրմէ ժառանգ մնացած քերթուածի եւ արձակի վտիտ հատորն ալ սակայն՝ չքեղ խոստումի մը վկայութիւնը չէ՛ լոկ: Ուժգնօրէն ապրող կեանք մըն է տակաւին, կենսարուխ մատեան մը՝ խորունկ, զօրեղ անհատականութեամբ մը օժտուած տենդավառ բանաստեղծի մը, որ կրցաւ դուրս գալ անձնականի եւ ազգայինի խոզակէն եւ ընդլայնել մեր քերթողութիւնը մարդասիրականի եւ մարդկայնականի ուղղութիւններով, եւ ինքնայատուկ համ ու ջիղ յայտնարեւրած արձակագիր մը, որ չքեղօրէն կատարեց բացումը բժշկական մեր գրականութեան»:

19.-Հայր Մեսրոպ Ճանաչեան, իր Վենետիկի Ս. Ղազարի տպարանէն 1963թ.ին լոյս ընծայած «Ծաղկաքաղ Արդի Հայ Գրականութեան» դպրոցական դասագիրքի Բ. հատորին մէջ Ռուրէն Սեւակի գործերուն ութը էջ յատկացնելով կը գրէ.-

«Ռուրէն Զիլինկիրեան, Սեւակ անունով ճանչցուած, Լոզանէն աշխատակցած է Պոլսոյ գրական թերթերուն եւ ընտիր արձակագիրի անուն հանած իր «Բժիշկին Գիրքէն Փրցուած էջեր»ով (լոյս տեսած Ազատամարտի մէջ) եւ բանաստեղծի անուն՝ իր ոտանաւորներով, որոնք հետզհետէ աւելի զարգացան ու գրական շնորհքով օժտուեցան:

«Գիւղական Գերեզմանատան Մէջ» մասէն առնուած չորս 16եակներն ալ կու տան անմահութեան տենչը մարդուն: Մարդը, որ կը ցանկայ տիրել ժամանակին՝ հուսկ կը դառնայ աճիւն, ենթարկուած տիեզերական օրէնքին, որ ինքն Աստուած է»:

20.-«Դիցարանը» գիրք Ա., խմբագիր՝ Հ.Մ.Պոտուրեան, հրատարակուած Պուրբէշ, 1923ին, կը բացուի Ռուրէն Սեւակի «Հայ Զատիկը» պոէմով, որուն տակ գրուած է 1910 անտիպ:

Բանաստեղծութեան կը հետեւի Հ.Մ.Պոտուրեանին յօդուածը նուիրուած նահատակ գրողին, ուր կ'ըսէ.-

«Համաշխարհային պատերազմը շատ հայ տաղանդներ, մտաւորականներ, գիտնականներ խլեց մեզմէ: Ողբացի ես ամէնքը առհասարակ, բայց երեք հոգւոյ մահերը ուրիշ արցունքներով լացի.- Ռուրէն Սեւակ, Դանիէլ Վարուժան, Հ. Կարապետ Տէր Սահակեան:

Պարտիզպան մը ո՛րքան դառնութեամբ պիտի անիծէ այն ձեռքը,

որ զեռ չբացուած, զեռ արեւին գոյնը չըմպած կոկոն մը իր քմահաճոյքին կը գոհէ:

Թուրք անիծուած ձեռքեր՝ միեւնոյն բարբարոս կիրքով ջախջախեցին երեք գլուխներ՝ Հայ ցաւերով, Հայ արեւով, Հայ երգերով լեցուն: Երեքն ալ կը պաշտեմ հաւասարապէս»:

21.-Ռուրէն Սեւակի մասին բարձր կարծիք յայտնած են Հայրենի գրականագէտներ՝ Մկրտիչ որդի Մամբրէի Մկրտիչեանն ու Վազգէն Գարրիէլեանը:

22.-Սիմոն Սիմոնեանի եւ Օննիկ Սարգիսեանի կազմած դասագիրքերուն Ե. տարի գիրքին մէջ տրուած է Ռուրէն Սեւակի «Կոունկը» Գ. տպագրութիւն, 1963, «Սեւան» հրատարակչատուն, Պէյրութ:

Ռուրէն Սեւակի մասին այդ դասագիրքին 138րդ էջին վրայ գրուած է.- «Ռուրէն Սեւակ կը հանդիսանայ մեր լուսագոյն բանաստեղծներէն եւ արձակագիրներէն մէկը, օժտուած նուրբ զգայնութեամբ եւ գաղափարական խորքով»: Տրուած է նաեւ լուսանկարը նահատակ բանաստեղծին:

23.-Յովհաննէս Զիլինկիրեան: Մարդ մը, որ մինակը, Ռուրէն Սեւակին մասին մտածած է բոլորէն աւելի եւ յայտնօրէն որոշած է իր ամբողջ կեանքին ընթացքին խօսիլ ու գրել ու տարիներու իր նիւթական վաստակը յատկացնել իր հօրեղբօր, որպէսզի նահատակ բանաստեղծը իր արժանի բարձրութեան վրայ երևի բոլորին, բոլորին:

Ըսած ու գրած եղանք այն հրատարակութիւններուն եւ ձեռնարկներուն մասին, որոնց նիւթարարոյական յանձնառութիւնը ստանձնած էր Զիլինկիրեան, որպէսզի իրաւ արդարութիւն ըլլայ Ռուրէն Սեւակի նկատմամբ:

Յովհաննէս Զիլինկիրեան իր բազմաթիւ ձեռնարկները այս օրերս կը համալրէ յօդուածաշարքով մը Պէյրութի «Նայիրի» էջերէն: Անոր այս յօդուածաշարքէն վերջին տասներկու թիւերը մեր սեղանին վրայ են, ուրկէ մեր աչքերուն առջև կը պարզուի Հմուտ Հետախոյզի մը պատկերը, որպիսին է Զիլինկիրեան, երբ արդար գատ մը կը պաշտպանէ:

Արդարեւ, յոգնիլ չգիտցող Յովհաննէս Զիլինկիրեանը կը փնտռէ, կը գտնէ քսաներորդ զարասկիդէն մինչեւ այսօր ինչ որ գրուած է Ռուրէն Սեւակի մասին, անոր գրական արժէքին մասին, նահատակութեան մասին, արսովայրին մէջ անոր խիզախ կեցուածքին մասին:

Կը գտնէ ու կը հրապարակէ փաստերու լեզուով հիմնաւորելով, ապացուցելով ճշմարտութիւնը Ռուրէն Սեւակի մասին:

Այդ 12 յօդուածները տեղ գտած են «Նայիրի» շաբաթաթերթի 2003 թուականի Յունուարէն-Յուլիսի թիւերուն մէջ եւ գուցէ շարունակելի են: Բայց արդէն ինչ որ գրուած է բաւարար է ըսելու համար, որ Զիլինկիրեանի այս աշխատանքը շնորհաւորելի է իր հետեւողականութեան եւ փաստեր ճշգրտելու ճիգերուն համար:

«Նայիրի»ի Յունուարեան թիւով Չիլինկիրեան կը խօսի Ռուբէն Սեւակի մերժումը թրքաճաշու առաջարկին: Հուսկ՝ բանաստեղծին նա-
հատակումին մասին 26 Օգոստոս 1915ին:

Չիլինկիրեանի լեզուն պիրկ է լարուած լարի մը նման: Ոճը մերթ
յարձակողական, յատկապէս երբ Հարցը կը վերաբերի Ռուբէնի որդեգրած
Սեւակ գրչանունին:

Ինչպէս ցոյց տուինք մեր այս աշխատանքին առաջին բաժինին՝
«Բոլորին Ռուբէն Սեւակը»ի մէջ, կ'ապացուցէ ինքնաբերաբար, որ նա-
հատակ բանաստեղծը երբեք չէ մոռցուած:

Ճիշդ է, որ Յովհաննէս Չիլինկիրեանը իր բազմարնոյթ աշխատանք-
ներով բոցավառեց սիրոյ կրակը Ռուբէն Սեւակի նկատմամբ, բայց մեր
սերունդը ամբողջ ճանչնալէ առաջ Յովհաննէս Չիլինկիրեանը, ճանչցած
ու սիրած էր Ռուբէն Սեւակը թէ՛ որպէս անձնուրաց նահատակ, թէ՛
որպէս բանաստեղծ, եւ թէ՛ որպէս արձակագիր:

Հայ մամուլը, փստահօրէն, Ռուբէն Սեւակը գնահատած էր այն օրե-
րէն, երբ Յովհաննէս Չիլինկիրեանը աշխարհ չէր եկած:

Իր գայն ու ճիգերը բարի են յատկապէս, երբ Յովհաննէս Չիլին-
կիրեան կը խօսի Ռուբէն Սեւակի Հայրենասիրութեան, արուեստագէտ
մարդու իրաւութեան եւ անոր անձնուրաց նահատակութեան մասին:

Բայց Հաստատած ենք արդէն, որ Ռուբէն Սեւակ տակաւին իր առա-
ջին քայլերէն իսկ սկսեալ, անտեսուած մը եղած չէ, այլ՝ ընդհակառակը:

Նոյն յիշեալ թիւին մէջ «Նայիրի»ի յօդուածագիրը կը խօսի այն
վկայութեան մասին, որ բանաստեղծը ընդդիմացած է իր ոճրագործներուն:

Նոյն թերթի 11 Փետրուարի թիւով կ'ունենանք վկայութիւնները
Կոմիտաս Վարդապետին, Գրիգորիս Վրդ. Պալաքեանին եւ Յովհան Վրդ.
Կարապետեանին, միշտ փաստաթուղթերով:

«Նայիրի»ի 25 Փետրուարի թիւով Ռուբէն Սեւակը իրաւացիօրէն
կը ներկայացուի որպէս Վարդանանքեան Հերոս:

Մարտ 1ի թիւին մէջ, յօդուածաշարքին Հեղինակը կը խօսի Ռուբէն
Սեւակի «Դրամին Աղօթքը» բանաստեղծութեան մասին. - «Դրամ, որուն
լուռ ցոլքին մէջ կ'արծարծի ճակատագիրը տառապող մարդկութեան,
ըսէ՛, քու կամքդ պիտի իշխէ՞ յաիտեան»:

Չիլինկիրեան արդար յարձակումներ կը գործէ ծախուած մամուլին
վրայ, զոր խօսիլ տուողը դրամին ուժն է:

Մարտ 25ի յօդուածը նուիրուած է 1915ի մեր ջարդերու կազմակեր-
պումին եւ այսօրուան աշխարհին մէջ գործադրուող քաղաքականութեան
նմանութիւններուն եւ 1924ին Նիւ Եորքի մէջ Հրատարակուած բժիշկ
Ջարեանդի «Անցորդի Տպաւորութիւններ» գիրքին մասին, ուր խօսուած
է ինչպէս Վարուժանի, նոյնպէս Ռուբէն Սեւակի սպանութեան Հարցին
չուրջ, վկայութեամբ մը թէ միայն Ռուբէն Սեւակը ընդդիմացած է ոճ-
րագործներուն:

Յօդուածը կը սկսի Ռուբէն Սեւակի «Թրուպատուրները» պոէմէն

(1910) քաղուած մէջըրերումով մը.- «Այս ինչ դարերու Հասեր ենք, Աստ-
ւած, փշրեցին ինչ որ կար վսեմ կերտուած, թէ դեռ սիրտ ունիք՝ թաղելու
տարէք, ոսկիին նենգ ձայնն է ամէնուրեք»:

Ութը Ապրիլի թիւով Վարուժանի եւ Ռ. Սեւակի թիւնէյ գիւղին
մօտ սպանութեան պատմութիւնը կը տրուի, զոր Չիլինկիրեանը ստացած
է Փարիզի Հայկական Տեղեկատու Դիւանէն: Այս պարագային վկայողը
օտար մըն է:

15 Ապրիլի թիւին մէջ տրուած են պատճէնները նամակներու: Ռու-
րէն Սեւակի Չանդրըրը աքսորավայրէն կնոջը ուղղեալ բացիկներն ու գեր-
ման Հիւպատոսարանի սուտն ու իրաւը իրար խառնած նամակները, մին՝
ուղղուած Ժաննի Սեւակին, միւսը՝ Գերմանիա, Ժաննիի ծնողքին:

20 Մայիսի թիւին մէջ Ռուրէն Սեւակին անկուսակցական ըլլալը
կը շեշտուի քանի մը վկայութիւններով:

17 Յունիսի թիւով կը շարունակուին վկայութիւնները առնուած
«Արեւմտահայ Գրողների Նամականի» եւ «Դանիէլ Վարուժան - Նա-
մականի» գիրքերէն: Կը Հասկնանք այս բոլորէն, որ Ռուրէն Սեւակ աւելի
քաջ կեցուածք մը ունեցած է մահուան դիմաց:

Արդէն 3 Յունիսի թիւին մէջ կային այլ վկայութիւններ:

Մէկ Յուլիս 2003ի թիւով «Նայիրի»ի մէջ շարունակուող իր
յօդուածին մէջ Յովհաննէս Չիլինկիրեան մէջըրերումներ կը կատարէ այն
գրողներէն, որոնք խօսած են Ռուրէն Սեւակի մասին.- Գուրգէն Մխի-
թարեան, Գեղամ Սեւան, Պերճ Զէյթունցեան, Համլետ Մովսիսեան:

15 Յուլիսի թիւով տրուած են նամակներ գրուած Ռուրէն Սեւակի
կողմէ, տպագրուած Թէոդիկի «Ամէնուն Տարեցոյցը» Հատորին մէջ
(Փարիզ, 1928):

Յատկանշական նամակներ, որոնք աւելի եւս կը պայծառացնեն Ռ.
Սեւակի դէմքը որպէս Հայ մարդ ու Հայ գրող, որ պաշտպանն է մեր լեզ-
ւին, մեր մշակոյթին:

Վերջացնելէ առաջ բոլոր այս վկայութիւններու յիշատակումը, պիտի
Հաստատենք, որ թէ՛ Հայրենիքի, թէ՛ Սփիւռքի մէջ Ռուրէն Սեւակի անձին
ու գրական վաստակին նկատմամբ վերջին տասնամակին ու այդ Հետա-
քրքրութեան խթանումին մէջ մեծ եղան դերերը Յովհաննէս Չիլին-
կիրեանին, Գարեգին Վեհափառ Ա. Հայրապետին, ինչպէս նաեւ Տէր եւ
Տիկին Ալեքսան Թօփճեաններուն եւ Ստեփան Թօփճեանին:

Ինչպէ՞ս չիլիկ Ռուրէն Սեւակի ծննդեան Հարիւրամեակին եւ նահա-
տակութեան 70ամեակին նուիրուած Յորելնեակեան Հանդիսութիւնը Պէյ-
րութի մէջ, 15 Յունիս 1986ին, զոր կազմակերպած էին Հայաստանեայց
Եկեղեցոյ Համալսարանական Ուսանողական Միութեան եռանդուն երի-
տասարդները: Հանդիսութիւն, որուն բացման խօսքը կատարեց Միւռոն
Վրդ. Ազնիկեանը, Խաչիկ Տէտէեանը, որ ներկայացուց բանաստեղծին
կենսագրականը, Յարութիւն Պէրպէրեանը, որ կատարեց վերլուծումը
Սեւակի գործերուն, Արմէն Դարեանը, որ Ռուրէն Սեւակին ու իր ժամա-

նակակիցներուն գործերը բնորոշեց որպէս ապշեցուցիչ վերածաղկումը մեր մշակոյթին եւ ուսանելի այս Հանդիսութեան եզրափակիչ խօսքը ըսող Գարեգին Ա. Վեհափառը, որ շեշտեց այն պարագան, որ. - «Իմացական, հոգեկան, ազգային ամրողջ աշխարհ մը ներկայացուցած է Սեւակ, աւագան մը մկրտութեան, որուն մէջ եթէ իջնենք՝ կը տեսնենք հրաշքը: Եւ խօսելով Ռուբէն Սեւակի «Այլասերում» երկին մասին եզրակացուց. - «Այլասերումը» միայն Սեւակի օրով չէր զգացուած: Այդ միբրոպը այսօր մեր մէջ վերածուած է Համաճարակի, հո՛ս, մե՛ր շուրջ: Մարդը պէտք է տարրերի անասունէն: Կեանքը միայն «կեր, արբ եւ ուրախ լիբ» չէ»:

Վեհափառին այս Հաստատումները 17 տարիներու վաղեմիութիւնը ունին: Հապա այլասերման թափը որպիսի՞ն է այսօ՛ր յամի տեսոն 2003ին: Կարծէք ստացած ըլլայ բնոյթը ոչ թէ Համաճարակի մը, այլ Փորթուգալի անտառները մոխրացնող անզսպելի հրդեհներու:

Ռուբէն Սեւակ իր կանխատեսումով կարծէք թելադրած էր Շահան Շահնուրին, որ այս գրագէտը եւս զգուշացնէ մեր ժողովուրդը ստոյգ նահանջէ:

Աւելի ուշ, 1998ի Մարտ 13ի երեկոյեան Փարիզի Համազգայինը կը կազմակերպէ Ռուբէն Սեւակի կեանքին ու գործին նուիրուած դասախօսութիւն, որուն բացման խօսքը կը կատարէ Տիգրան Շիրվանեան, խօսք առած է Սոնիա Ենիգոմշեան: Ապա բեմ բարձրացած են ամուսիններ Ալեքսանդր եւ Անահիտ Թօփճեանները, որոնք խօսքով եւ ընթերցումներով պանծացուցած են նահատակ գրագէտը:

Հանդիսութեան՝ Նիսէն գալով ներկայ կ'ըլլայ բանաստեղծին դուստրը՝ Շամիրամ Սեւակ, որ կը կարգայ հօրը նուիրուած իր մէկ բանաստեղծութիւնը:

Հայաստանի մէջ Թօփճեաններու նախաձեռնութեամբ, Պէյրութի մէջ Հայաստանեայց Համալսարանական Ուսանողներու Միութեան Երիտասարդներուն ճիգերովը կը հրատարակուին «Երկեր»ը Ռուբէն Սեւակին, որոնց Համար կրնանք ըսել՝ ամրողջական:

Ահա այսպէս Երևանէն մինչեւ Պէյրութ ու Փարիզ կը թեւածէ խօսքը արձակագիր ու բանաստեղծ Ռուբէն Սեւակին:

Եւ վերջապէս տալէ առաջ Հակիրճ մէկ կենսագրականը իսկապէս յեղափոխաշունչ մեր բանաստեղծին, եւ փակելէ առաջ առաջին բաժինը այս գործին, զոր կոչեցինք «Բոլորին Ռուբէն Սեւակը» ցոյց տալու Համար հոգեկան արիւթիւնը գրողին, մէջբերենք իր ուսանողի նամակներէն մէկը. -

«Սեւ օրեր կ'ապրինք նորէն, սարսափի օրեր: Հեռագիրները ամէն ժամ նոր գոյժ մը կը բերեն: Զա՛րդ, ու եթէ Զարդ չէ, հրդե՛հ, ու եթէ հրդեհ չէ, սո՛վ, ու ինչ որ ամէնէն սարսափելին է, Համաճարակ: Լրագիրները ամէն օր սուգի նոր գին մը կ'աւելցնեն, զեռ այս իրիկուան թերթներուն մէջ կը կարգայի նամակը ծանօթ զուիցերուհիի մը՝ Լիւսի Պորէլի, որ երկար տարիներէ ի վեր նուիրուած է Կիլիկիոյ Հայ մա-

նուկներուն դաստիարակութեան: Անձնուէր Հելվէտուհին նկարագրելէ վերջ, թէ ինչպէս մեռած քաղաքին մէջ, երբ դիակնային խաղաղութիւնը վերջապէս կը թուէր տիրել եւ երբ ա՛յ Կարմիր Նաչը կը կաղմակերպուէր վիրաւորեալները զարմանելու համար, յեղակա՛րժ, նոր եւ անօրինակ հրացանաձգութեան խուճապին մէջ հրդեհեցին հայկական Հոյակապ վարժարանը, ուր հազարաւոր վիրաւորներ կային ապաստանա՛ծ... Լ. Պորէյ կը յարէ. - «Այլ բաւէ, որ նոր դահիճը կը հրամայէ, թէ մի՛ սպաննէք այլեւս, բայց այրեցէք ամէն բան...»...

Ամէն բան. ու ի՞նչ մնաց արդէն:

Երէկ խմբագրատան մը առջև խոնուած բաղձութիւն մը դէպի Հոն Հրաւիրեց քայլերս: Լուսատիպ նոր հասած նկարներ էին. հազարաւոր թշուառներ ծովի ափին անկողիններ եկեղեցիներու մէջ, ոտքեր, մարդու կտորներ, որովայնը պատուած եւ դուրս հանուած երեխայ մը իր մօրը դիակին վրայ: Միջերկրական ծովը դիակներով հարուստ, գետինները պառկած ծերունիներ, որրուհիներ, թշուառներ... Հայեր, Հայեր, Հայեր... սիրտս պատառ-պատառ՝ այդ Հետաքրքիր բաղձութեան մէջ թշուառ ցեղի մը միա՛կ ներկայացուցիչը ըլլալուս, կը Հեռանայի այդ արիւնի զայ-րացուցիչ ցուցադրութենէն, երբ փոքրիկ խօսակցութիւն մը կեցուց զիս: Երկու աղջնակներ էին, 7 եւ 8 տարեկան:

- Ի՞նչ են այդ պատկերները, -հարցուց փոքրը մեծին:

- Հայերը կը ջարգեն...

- Ինչո՞ւ...

Մեծը կանգ առաւ շուարած: Ինք գիտէ՞ր ինչուն: Լսած էր միայն, օրօրոցէն ի վեր, զիչերները, թէ ծնողքը ինչեր կը պատմէին հայերուն վրայ: «Քնչո՞ւ»: Շուարած, քարացած, ապշած մտածեցին այդ մեծ ինչուն, այդ կարմիր ինչուն, որ եօթը տարեկան անգէտ աղջնակի մը Հոգիէն կը պոթթկար: Յեղափոխական հսկայ այդ ինչուն իր բերնէն կը ժայթքէր այնքան բնական, որքան վճիռ ջուրը իր ակէն: Փոքրերուն մեծութիւնը... Բանիներ մեր մէջ, բոլո՛ր «տարեց»ները, «չնորհրով» մարդերը, աղգին «խելօք»ները տակաւին չեն մտածած այդ նախնական հարցումին վրայ, որ մանկական ուղեղը կը տանջէ:

Ա՛խ, որովհետեւ այդ ինչուն հսկայ անկիւնաքարն է յեղափոխու-թեան եւ այդ բառին տակէն կրնան անհաճոյ բաներ գալ իրենց շահուն համար, ինչպէս կարիճներ՝ քարի մը տակէն...

Այս շարաթ Հելվէտական քաղաքական հանդէսի մը մէջ, այս մասին դառն, շա՛տ դառն հեզնութիւն մը կար, «Աստուած էջերը ստեղծեց ա-նարգուելու համար, Հայերը՝ ջարդուելու... Թուրքիոյ մէջ ու՛՛՛՛մ պիտի փոխուի, Հայերու ջա՛րդ, Սուլթանը պիտի գահակալէ, Հայերու ջա՛րդ, Շէրիա՞թ պիտի հաստատուի, Հայերու ջա՛րդ: Բայց այս բոլորը այնքան տարօրինակ չէ մեզի համար, որքան այն յուսահատեցուցիչ «խելօք»ու-թիւնը, որով Հայերը կ'ողջունեն այս ջարդերը: Ե՞րբ այս ժողովուրդը պիտի սորվի մարդկօրէն կատարիլ...»:

Ու իրա՛ւ: Մարդկօրէն կատղի՛լ, այս տարրական առաքինութիւնը կը թուի ի սպառ Հեռացած ըլլալ Հայուն սրտէն: Ու այս՝ ո՛չ միայն աստուածավախ եկեղեցականութեան, խնկամոլ ռամկութեան, տղէտ արհեստաւորութեան մէջ, այլ նոյնի՛սկ ու մանաւանդ մեր մտաւորականութեան մէջ: Առէ՛ք մամուլը. Հաւատացէ՛ք, որ այս վերջին ամիսներու ընթացքին երոպական մամուլը շա՛տ աւելի մօտէն շօշափեց Հայուն վէրքը, քան պոլսահայ մամուլը: Բոլոր երկիրներու քաղաքական թերթերը միաձայն գտնուեցան կոտորածներու թիւին վրայ, որ երեսուն Հազարը կ'անցնի: «Միայն Սիւնն գետը երեք Հազար Հայ դիակներ թափեց Միջերկրական ծով», - կը տեղեկագրեն ֆրանսական մարտանաւերուն սպանները: Եւրոպացի վկաներ ամենաաւարկու իրողութիւններ կը պատմեն օրը օրին:

Սարսափահա՛ր, քարացա՛ծ Պոլսոյ Հայ թերթերուն մէջ կը սպասենք, աւելի ընդարձակ տեղեկութիւններու Համար կամ գոնէ Հուժկո՛ւ բողոքի մը ընթերցումով ամօրուելու Համար... Թերթերը կու գան. յաւիտենական ոսկեղօծ ունայնութիւնը, որ կը յատկանշէ պոլսահայ մտաւորականութիւնը... Մեր թերթերը ղեռ կը շարունակեն իրենց անդամալոյժ կեանքը: Նոյնիսկ Հանդէսներ կարդացինք, ուր Կիլիկիոյ ջարդերէն անմիջապէս առաջ՝ սիրային յայրատ ոտանաւորներ յանգուած կային, «նշանած» ի պատմութիւններ ու ղեռ ինչներ... Մինչղեռ Հայ ընդհանուր մամուլը սուզին սելուզը պէտք էր պատուէր կամ արիւնի կարմիրովը պոռթկար եւ կամ - եթէ չէր կրնար ամէն բան ըսել - լռէ՛ր... Գոնէ սա յուսահատեցուցիչ, ծայրայեղօրէն յոռետես, ջրատ, տրտում դամբանականները չզրէին: Անոնք, որ մեռան գիտակցօրէն, դիցաղնօրէն, անոնք ո՛չ արցունքի պէտք ունին, ո՛չ վարձու կեղծ լալկաններու, ո՛չ խրատի: Գամբանականները պէտք է կարգալ դամբանական խմբագրողներու զլխուն: Ժողովուրդները ինքնապաշտպանութեան, ցեղին շարունակութեան ՊԱՅՔԱՐԻն բնազդը ունին: Մամուլը այսպիսի արհաւիրալի շրջաններու մէջ պէտք չէ յոռետեսութեան, սուզի, անդարմանելի ցաւի մշուշի մը մէջ խաւարէ ժողովուրդին այդ բնազդը: Fatalismը չէ՛, որ պիտի փրկէ ընկճուած ցեղերը, ահա՛ թէ ինչ բան կը մոռնայ մեր մամուլը:

Օտար մամուլը եւ մասնաւորապէս դուիցերական օրաթերթերը, ամէն օր կ'արձանագրէ Հայ կոտորածներուն Համար եղած նուիրատուութեանց ցանկը: Ո՞ւր են մերիները: Այն Հայ թերթերը, որոնք այսինչ կամ այնինչ մեծապատիւի մը մահուան առթիւ փոխան ծաղկեպսակի՝ նուիրատուութեանց անհատնում ցանկեր կը շարէին, այն միեւնոյն թերթերը՝ Հազարաւոր Հայերու մահուան առթիւ, փոխան ծաղկեպսակի (բառին Հեզնութիւնը...) պէտք չէ՞ր, որ անվերջանալի նուէրներու շարքերով ներկայանային այս եօթն անգամ նահատակուած ժողովուրդին... Գաւա՛որ, սովա՛ծ բազմաչարչար Գաւառը, իր լուծման տուաւ: Ե՞րբ պիտի զգրդի ինքնագիտակցութեան զգացումը մայրաքաղաքացիին Հոգւոյն մէջ: Ե՞րբ գո՛ւթը:

Ու ե՞րբ, մանաւանդ, մարդկօրէն՛ կատղիլը...»:

Լոզան, 27 Մայիս 1909

Ռուրէն Սեւակ

Իրաւացի չէի՞ն նախորդ էջերու մէջ Ռուբէն Սեւակի մասին բոլոր արտայայտութիւնները, անուանի բլլային անոնք թէ պարզ մարդիկ:

Այսպէ՛ս էր քաղաքացի բանաստեղծն ու յեղափոխականը, իր ժողովուրդին ցաւերովը տառապող, վտանգին առջեւէն ո՛չ թէ փախչող, այլ վտանգին ընդառաջ գացող բանաստեղծ Ռուբէն Սեւակը:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԻՆ ՀԱԿԻՐՃ ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆԸ

Կարելի է յայտնութիւններու ժամանակաշրջան անուանել 80ական թուականները 1800ի, մեր գրականութեան Արեւմտեան թեւին համար: Ինչու ոչ, նաև Արեւելեան:

Եթէ 1869 տարին բերքառատ եղաւ արդանդը Հայութեան, ծնունդ տալու Համար Կոմիտասին, Յովհաննէս Թումանեանին, Երուանդ Օտեանին, Լևոն Շանթին եւ ուրիշներու, ապա 1884ին ծնաւ Դանիէլ Վարուժանը՝ Սերաստիոյ Բրգնիկ գիւղին մէջ, 1885ին ծնաւ Ռուբէն Սեւակը եւրոպական Թուրքիոյ Սիլիվրի աւանին մէջ եւ Կոստան Զարեանը 1885 թուականին, պիտի ծնէր Շամախի մէջ, իսկ Սիւսանթօն Ակնի մէջ 1878ին, կանխելով իր նախորդները:

Ռուբէն Սեւակ
զինուորականի տարապով, 1915թ.

Ասոնք բոլոր եւ իրենց սերնդակիցները մեր ժողովուրդին բերին

մշակութային նոր վերածնունդ, յիշեցնելով բոլորիս մեր անկրկնելի ոսկեդարը, որ յաջորդեց Ս. Մեսրոպի մեծագործութեան:

Ռուբէն Սեւակ իր նախնական ուսումը կը ստանայ իր ծննդավայրի Ասրանազեան վարժարանին մէջ. միջանկեալ՝ կը հետևի Պարտիզակի Ամերիկեան վարժարանի դասընթացքին, աւարտելու համար Պոլսոյ նշանաւոր Պէրպէրեան հիմնարկը, որուն տնօրէնին համակրանքը կը վայելէ եւ անոր թեկադրանքով կը մեկնի Լոզան, ուր եւ կը վկայուի որպէս բժիշկ 1911 թուականին:

Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակումը Ռուբէն Սեւակը պահ մը կը բերէ Պոլիս, ուր կը փորձէ հրատարակել «Սուրհանդակ» օրաթերթը: Կը վերադառնայ Լոզան: 1909, Ատանայի Զարդ: 30 հազար հայերու կորուստ, նախափորձը մեծ եղեռնի: Այս «փորք» եղեռնը չէ արթնցուցած հայ ղեկավարները յատկապէս, թէեւ մեր մտաւորականներէն բանաստեղծ ու արձակագիրներէն մանաւանդ Ռուբէն Սեւակը նաեւ Դանիէլ Վարուժանն ու Սիամանթօն կատաղութեան հրեղէն ձիեր նստած կը գրեն Զարդերու մասին - արդեօք նախատեսելով նաեւ իրենց չարչարագին մահը:

Կը ստեղծուի եղեռնի գրականութիւն մը. այդ օրերէն մեզի կու գան Սուրէն Պարթևեանի «Կիլիկեան Արհաւիրքը», Սիամանթոյի «Կարմիր Լուրեր Բարեկամէս»ը, Զապէլ Եսայեանի «Աւերակներու Մէջ»ը եւ Ռուբէն Սեւակի «Կիլիկեան Երգեր»ը:

Եղեռնը կը ցնցէ Ռուբէն Սեւակը ու ինք ցնցիչ խօսքեր կ'ուղղէ մեր ժողովուրդին: Բայց ըսողին լսող մը պէտք էր:

Տարբեր եղաւ ազդեցութիւնը Սումգայիթին:

Կիլիկիոյ Զարդը չարթնցուց հայ ղեկավարութիւնը: Բայց Սումգայիթի Զարդը արթնցուց մեր ժողովուրդը, ահա թէ ինչու հայ մարտիկը շահեցաւ Ղարաբաղեան պատերազմը:

Ռուբէն Սեւակ իր ողջութեան հրատարակեց մէկ գիրք միայն - «Կարմիր Գիրքը». ընդվզեցնող արձագանգը Կիլիկիոյ Զարդերուն:

Այդ 1910ին էր:

Լոզանի մէջ ան կ'ամուսնանայ գերմանուհի Ժաննիի հետ, որ յետագային հերոսական կեցուածք մը պիտի որդեգրէր, պիտի իր գերմանահրպատակութենէն հրաժարէր ու իր երկու դուստրները՝ Լեւոնն ու Շամիրամը որպէս հայ մեծցնէր:

1914ը կիսուած էր, երբ Ռուբէն Սեւակ կը վերադառնայ Պոլիս: Իր կինը՝ Ժաննի, շոգենաւուն իսկ վրայ սոսկում մը կ'ապրի եւ կ'ուղէ վերադառնալ: Ռուբէն Սեւակ գիտէր կացութիւնը: Բայց ան վերադարձած էր իր ժողովուրդին նախ հոփուելու համար զայն, ապա բաժնելու՝ անոր դժբախտ ճակատագիրը:

Քաղաքին մէջ կու տայ բժշկական դասախօսութիւններ: Արդէն Լոզանէն կը գրէր «Ազատամարտ»ին: Կը շահի պոլսահայութեան համակրանքը:

Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի բռնկում:

Ռուրէն Սեւակ գորակոչի կ'ենթարկուի:

Ապա Ապրիլ 24ի սեւ գիշեր: Հարիւրաւորներու կարգին, քիչ մը ուշացումով ինք եւս կը ձերբակալուի: Յանցա՞նքը, Հայ էր ու բանաստեղծ եւ ինչպէս Սալիտէ էտիպը, տէօնմէ Հրեան ըսած է Տիկ. Սեւակին.- Ձեր ամուսինը մեծ ազդեցութիւն ունէր ժողովուրդին վրայ, իր խօսքով, ան կրնար բազմութիւններ ոտքի հանել»:

1915ի Օգոստոսի 26ին Ռուրէն Սեւակ, Դանիէլ Վարուժանի եւ այլ երեք Հայերու Հետ Չանդըրըյէն ճամբայ կը հանուի եւ Թունէյ գիւղին մօտ վայրագարար կը սպաննուի նախաճրագրեալ կերպով:

Տասը տարիներու գրական վաստակով մը մեր գրականութեան մէջ ամբակուռ տեղ մը գրաւող իրապաշտ արձակագիրն ու քնարական ու յեղափոխական բանաստեղծը ունի նաեւ լուսապսակը Հերոսի, որ իր կեանքէն աւելի իր ժողովուրդը սիրելուն թուրքին տալիք կեանքը մերժեց եւ իր ժողովուրդին մէջ յաւիտենապէս ապրելու փառքը շահեցաւ, օրինակ դառնալով իրմէ ետք եկող սերունդներու:

Ահա թէ ինչո՞ւ, Ռուրէն Սեւակ իր սերնդակիցներու մեծերուն Հետ իր կեանքով կը ժպտի մեզի, մեր դասագիրքերուն մէջն է, մեր բեմերուն վրայ, Երեւանի մէջ դպրոց է, շարունակելի կեանքով մը:

Թուրքը ի՞նչ իմանար, որ ապրելու կոչուածը կարելի չէ սպաննել երբեք:

ՄԻՆՉ ԿԸ ԳՐՈՒԻՆ ԱՅՍ ԷՋԵՐԸ

Մինչ կը գրուին այս էջերը, Յովհաննէս Չիլինկիրեանը անվճատ բեւեռախոյզի մը նման կը շարունակէ պեղել կեանքն ու գործերը Ռուրէն Սեւակին: Եւ ահա ծնունդ կ'առնեն յաջորդական յօդուածներ Ժիրայր Նայիրիի խմբագրած «Նայիրի» շարաթաթերթին մէջ:

Այսպէս, Չիլինկիրեան «Նայիրի» շարաթաթերթի 29 Յուլիս 2003ի թիւին մէջ «Երկու Թրքախօս Պատանիներ... Կոմիտաս Վարդապետ եւ Ռուրէն Սեւակ, Որոնք Յետոյ Հայ Ազգին Ռահվիարները Եղան» վերնագրեալ յօդուածով, մեր երկու մեծերուն նախապէս թրքախօս ըլլալը յայտնելէ ետք, պատճէնահանումով մը կը հաստատէ թէ Ռուրէն Սեւակի Լեւոն որդիին կնքահայրը եղած է Կոմիտաս Վարդապետ, Պոլսոյ Ս. Գրիգոր Եկեղեցիին մէջ, իսկ Ռուրէնի դստեր կնքահայրը եղած է Օսմանեան պետութեան թղթատարական նախարար՝ Ոսկան Մարտիկեան:

Յիշեալ պատճէնահանումները ստանալը տեսած է տարիներ: Զարմանալ կարելի է Չիլինկիրեանի համբերութեան եւ պրպտումի անխոնջ Հետեւողականութեան:

Իսկ «Նայիրի»ի 12 Օգոստոս 2003ի թիւին մէջ Չիլինկիրեան կու տայ մանրամասնութիւններ Ռուրէն Սեւակի կեանքին շուրջ, քաղուած 1911 Մարտ 31ին, ուր Սեւակ գրած է.-

«Ազգը շէնցնելու համար նախ դպրոցը շէնցնելու է: Բայց դպրոցը շէնցնելու համար, նախ պէտք է որ եկեղեցին շէնցնայ, որովհետեւ եկեղեցին հայերու միութիւնն է»:

Յետագային Ռուրէնին այս քրոջ ազդիկներէն՝ Ատրինէն կը փրկէ բանաստեղծին գրութիւններէն մաս մը: Այդ գրութիւնները կ'օգտագործուին ամբողջացնելու համար կարգ մը հրատարակութիւններ:

Նոյն թիւին մէջ կը հանդիպինք Անդրանիկ Տաղլեանի մէկ յօդուածին (ճարտարապետ, շրջանաւարտ Երևանէն), ուր յօդուածագիրը կը խօսի Նիսի Ռուրէն Սևակի Տուն Թանգարանին եւ Յովհաննէս Զիլինկիրեանի մասին:

«Նայիրի»ի 7 Հոկտ. 2003ի թիւը նորութիւններ կը բերէ: Այստեղ, Յովհաննէս Զիլինկիրեանը կ'ընէ պատմութիւնը նամակներու, որոնց պահպանումն ու վերծանումը կատարած է Ժաննիի քրոջ ազդիկը՝ Պարպարան: Այդ նամակներէն կը պարզուի, որ Ֆրանց Արէլլ, Ռուրէն Սևակի աներհայրը ճիգ բրած է, որ իր փեսան կարենայ փոխադրուիլ Գերմանիա:

Զիլինկիրեանը շնորհակալութիւն կը յայտնէ Փրոֆ. Վահագն Տատրեանին, որ կատարած է ոչ միայն թարգմանութիւնը Ֆրանց Արէլլին նամակին, այլ հարստացուցած է Ռուրէն Սևակի մասին տեղեկութիւնները գերմանական արխիւներէ բրած քաղուածքներով:

Յովհաննէս Զիլինկիրեանը, որ սովորութիւնը ունի իր յօդուածները ստորագրելու նաեւ Վրէժ Ռուրէնեան անունով, իրաւացիօրէն Ռուրէն Սևակի վրէժը լուծողի հանգամանքով, մեզի կը թուի, թէ ան, չուտով իր ճիգերուն արդիւնքը, պրպտումները մէկտեղելով կը հրատարակէ նոր գիրք մը, որով հայ ընթերցողը կարելիութիւնը կ'ունենայ ճանչնալու Ռուրէն Սևակ մարդն ու բանաստեղծը, գրագէտն ու ազգային գործիչը իր լրիւ, ամբողջական կենդանագիրին մէջ:

Եւ այդ գործը կ'ըլլայ եզակի ու ամբողջական, շնորհիւ եզակի կեցւածքի մը, որ է ու կը մնայ Զիլինկիրեանական:

Ի դուր չէ, որ «Նայիրի»ի նոյն թիւին մէջ Ռուրէն Սևակի անունը կրող Երևանի թիւ 151 դպրոցի տնօրէնութիւնն ու դպրոցական խորհուրդը շնորհակալական նամակ մը յղած են Յովհաննէս Զիլինկիրեանին, անոր ծննդեան տարեդարձին առիթով:

Զիլինկիրեանը Ռուրէն Սևակ վարժարանին մշտական բարերարն է:

Եւ ահա անդու պրպտող այս մտաւորականը «Նայիրի»ի 21 Հոկտ. 2003ի թիւին մէջ կը կատարէ բացայայտումը Ռ. Սևակի կնոջ մէկ նամակին, զոր ան 27 Հոկտ. 1915ին Լոզանէն ուղղած է Պոլիս գերմանական դեսպանատան, որուն մէջ հայկական ցեղասպանութեան իր պատասխանատու գերմանացիները կ'ամբաստանէ: Ահա յիշարժան այդ նամակը.՝

«Կայսերական Գերմանիոյ դեսպանութիւն ի Կոստանդնուպոլիս, թոյլ տուէք համակ նուիրումով ներկայացնել հետեւեալ խնդրանքը:

Թրքական պաշտօնէութեան մօտ ամենաազգու կերպով նորէն միջամտելով, ի սէր Աստուծոյ, ապացուցէք այս սարսափելի դրպարտու-

թիւնները: Վճռական հրամանով մը ազատեցէք, ինչ որ կարելի է փրկել: Անմեղ կանանց, երեխաներու, հիւանդներու եւ ծերերու արիւնը, որ մինչեւ երկինք կը պոռայ, Գերմանիոյ վրայ նղովք, Գերմանիոյ վրայ անէծք կրնայ բերել, եթէ ան չընէ այն ամէնը, ինչ որ կը գտնուի իր երկաթեայ ուժերուն ներքոյ:

Լոզան, 27 Հոկտ. 1915

Ամենախորին յարգանքով
կը ստորագրեմ բոլորանուէր՝
Հելէն Չիլինկիրեան, ծնեալ Ապելլ

Այս նամակին բնագիրը Հայերէնի վերածած է Զուիցերիոյ Հայ առաքելական եկեղեցիի Հովիւ՝ Արժ. Տ. Արէլ ԳՀՆյ. Մանուկեանը: Նոյն նամակը Գերմանիոյ Պոնն քաղաքի պետական արխիւներէն յայտնարեւած է փրոֆ. Վ. Տատրեանը:

Կը Հաստատուի, որ Տիկին Սեւակ, իր ամուսնոյն նահատակութենէն ետքն ալ կ'ապրի Հայուն տառապանքը եւ անոր գէթ մեղմացումը կը պահանջէ:

*
* *

Անցնող տարուան (2003) Նոյեմբերին, երբ կը գտնուէինք Երեւան եւ այցելութիւն մը տուած էինք յայտնի արուեստարան Շահէն Սաչատուրեանին, իր սեղանին վրայ գտանք թուղթ մը, ուր լատինատառ գրուած էր ROUPEN SEVAG:

Ինչ է այս, մեր հարցումին, Սաչատուրեանը պատասխանեց.

- Հատընտիր մըն է Ռուբէն Սեւակէն, ռուսերէնով, զոր շուտով հրատարակուած կը տեսնէք, որպէս քնարական բանաստեղծութիւններու շարք:

Թարգմանիչը Կէորկի Գուրաթեանն է: Հոս պիտի գտնէք 80 բանաստեղծութիւն բացատրագիրերով - «Ապրող ճիւղ»:

Յառաջարանը ստորագրած են թարգմանիչն ու Շահէն Սաչատուրեանը:

Վերջինս անդրադարձած է Չիլինկիրեաններու սերունդին շարունակմանը խօսելով Շամիրամ Սեւակի եւ Յովհաննէս Չիլինկիրեանի գործունէութեան շուրջ:

Ուրեմն, շուտով, Ռուբէն Սեւակը կը խօսի նաև ռուսերէնով:

ԻՄ ՌՌԻԲԸՆ ՍԵՒԱԿԸ

Մինչև այս էջին մեր Հասնիրը տուած եղանք բազմաթիւ օրինակներ մտաւորականներէ, որոնց Համար սիրելի եղած է Ռուրէն Սեւակը:

Այժմ կու տանք մեր կարծիքը, մեր ըմբռնումն ու տեսակէտները Ռուրէն Սեւակ մարդուն ու գրողին մասին: Տեսակէտ, որ սկսաւ կազմաւորուիլ մեր մէջ նախակրթարանի սեղաններուն վրայ, երբ մեր Հայերէն լեզուի ուսուցիչը երանելին՝ Սիմոն Սիմոնեանն էր, որ մեր արեան շրջանառութեան եւ մտածումներուն յանձնեց գլխատառով գրուելիք սէր Հանդէպ Հայ մշակոյթին, Հայ թարգմանիչներուն եւ ինչ որ Հայկական է որպէս պատմութիւն ու մշակոյթ:

Ինչպէս կարօտով չլիչներ նախակրթարանի երրորդ դասարանը, երբ մենք մատ մը երեխաներ արդէն կ'արտասանէինք Դուրեան ու Մեծարենց, Թումանեան ու Աղայեան Գիզորին մեղքնալով, մենք մեզ Տորք Անգեղ կարծելով կամ արտասանելով Սիամանթոյի «Ափ Մը Մոխիր»ը, Դանիէլ Վարուժանի «Աղօրիք»ը եւ Ռուրէն Սեւակի «Ջարդի Խենթը»:-

- էհ, հա՛, հա՛, հա՛,

Հօրս դիակն ուսիս, կը քայնմ ահա՛

Ջարդուածներուն դաշտին վրայ լուռ....:

Եւ մտածել, որ մեր դասարանի աշակերտներուն մեծամասնութիւնը որբերէ կը բաղկանար:

Այդ օրերուն, ոչ միայն Ռուրէն Սեւակէն այլ մեր մեծ Հայերէն ու մեծ մայրերէն միայն Ջարդի պատմութիւններ կը լսէինք եւ նոյնիսկ մեր մանկական խաղերուն նիւթը Ջարդն էր - այսինքն մեզմէ ամէն մէկը Հայկ նահապետն էր ըմբոստ ու լայնալիճ աղեղով ու Հաստարագուկ:

Մենք Հասակ առինք մշակոյթի սիրով:

Երբեք դարմանալի չէ, որ մեր գրականութեան աչքի ինկող մեծերէն շատերը եւրոպական կեդրոններու մէջ թրծուած եղան տուեալ երկիրներու գրականութեամբ:

Արեւելահայ գրականութեան առաջին վիպագիրը կու գար Թորոպատի Համալսարանէն՝ Խաչատուր Աբովեան:

Արեւելահայ գրականութեան ազատութեան երգիչը՝ Միքայէլ Նալպանտեան կու գար Մոսկուայի Համալսարանէն:

Ու այսպէս շարքը արեւելահայ գրողներու:

Արեւմտահայ գրականութեան մէջ Դանիէլ Վարուժանը կու գայ Պելճիքայի Կանտ քաղաքի Համալսարանէն:

Սիամանթօն՝ Փարիզէն:

Ռուրէն Սեւակը Լոզանի բժշկական Համալսարանէն:

Բայց ոգին, որ Հայ գրողները կը մղէր ստեղծագործելու, կու գար երկրէն, կու գար դարաւոր Հայաստանէն, կու գար Ս. Մեսրոպէն:

Ահա թէ ինչու, Հայ գրողները եթէ Հետեւեցան Եւրոպայի ժո-

ղովրդային շարժումներուն, տեսան տուեալ երկիրներու զարգացման այլ ընտրանք, երբեք կույ չգացին մօտայիկ շարժումներու, ինչպէս մեր օրերուն կը պատահի քիչ մը ամէն տեղ, այլ ստեղծեցին ինքնուրոյն գրականութիւն, տալով կեանքը իրենց սեփական ժողովուրդին անոր անցեալովն ու ներկայովը, անոր տառապանքներովն ու մաքառումներովը, նաեւ յոյսերովը:

Ո՛վ չի գիտեր, որ Դանիէլ Վարուժանը գրեց ընկերային բանաստեղծութիւններ, սիրելով էմիլ Վերհարներ, բայց երբեւէ չկրկնեց պելժ բանաստեղծը:

Ո՛վ չ գիտեր, որ Սիամանթօն եւս ունի ընկերային խորքով բանաստեղծութիւններ:

Իսկ Արփիարեանը, արձակի մէջ եղած է առաջին արեւմտահայ գրողը, որ բարձրացուցած է ընկերային հարցեր:

Բայց ահա, մեր աչքերուն առջեւ կը բարձրանայ Ռուբէն Սեւակի անունը, որ եթէ Պոլսոյ «Ազատամարտ»ին մէջ կ'ընրեի սկիզբը քնարական բանաստեղծութիւններով, ապա արձակով, ուր շեշտուած կերպով, ճակատային խօսքով զանգուածներուն դիմողը ժողովուրդին համատարած ցաւերովը եռեւեփող գրողն է:

Ոմանք Ռուբէն Սեւակը կոչեցին նեօռոմանթիկ, բայց Ռուբէն Սեւակը մնաց գերազանցապէս իրապաշտ բանաստեղծ ու արձակագիր, թուղթին յանձնած չըլլալով որեւէ յերիւրածոյ էջ, բոլորն ալ առնուած մեր ժողովուրդի առօրեայէն. առօրեայ, որ գեհնային տեսարաններու շղթայ մըն էր բանաստեղծ Ռուբէն Սեւակի ստեղծագործութեան տասը տարիներու ընթացքին:

Ռուբէն Սեւակը ինչպէս Ջապէլ Եսայեանը, Սուրէն Պարթեւեանը, Վարուժանն ու Սիամանթօն ու Թէքէեանը նաեւ գրեցին եղեռնի մասին: Անշուշտ, յատկապէս Ատանայի ջարդերուն մասին, որ մեր մեծ եղեռնին յառաջարանն էր:

Գրեցին մղկտացնող էջեր:

Բայց Ռուբէն Սեւակը նշտրակ ի ձեռին եղաւ ամէնէն յախտուն գրողը, իր ժողովուրդին նոր արեւելում տուող առաջնորդը, ընկերային հարցերու մէջ բառերը առանց ծամծմելու յայտարարողը թէ իր պոէմներով, թէ իր արձակ էջերով:

Ռուբէն Սեւակը, թէեւ կարճ միջոց մը, կարճ եղաւ իրեն տրուած ժամանակը, ոչ միայն գրեց քնարական բանաստեղծութիւններ, սէրն ու բնութիւնը նիւթ ընտրելով, ոչ միայն ժողովուրդը ընդհանուր զարգացումի մղող արձակ էջեր, այլ որպէս բժիշկ գրիչին միացուց բեմական խօսքը եւ հանդէս եկաւ օգտաշատ դասախօսութիւններով:

Մեր գրականութեան մէջ բժշկական նիւթերու օգտագործումը մտցնողը եղաւ Ռուբէն Սեւակ աներկրայօրէն:

Վերջապէս, Ռուբէն Սեւակ եղաւ ոչ միայն ինքնատիպ գրող մը իր ոճով, բանաստեղծական արուեստի մէջ ի գործ դրած այլազանութիւն-

ներով, որ կու գար ժողովուրդին ծառայելու իր կափարիչ չընդունող եռացող ոգիէն, այլ եղաւ իր ժողովուրդին դարաւոր ընդվզումները ներկայացնող նահատակը:

Այսօր, երբ մեր Հայրենակիցներէն Հարիւր Հազարաւորներ դուրս կու գան այն Հայրենիքէն, որ անկախացած է եւ ուր պատերազմ չկայ, Ռուբէն Սեւակը լքեց իր խաղաղ կեանքը Լոզանի մէջ եւ գիտակցարար եկաւ դէպի իր ժողովուրդը, քաջ գիտնալով, որ անիկա կ'ապրէր օրհասի օրեր:

Ըսողներ կան, քիչ մը քովընտի, որ Ռուբէն Սեւակի անունը բարձրացաւ պատուանդանի վրայ, քանի ան նահատակուեցաւ քստմանի պայմաններու տակ:

Միթէ՞:

Այդպէս մտածողներուն մենք կ'ըսենք թէ անոնք չեն կարողացած Ռուբէն Սեւակի գրականութիւնը:

Ի՞նչ Ռուբէն Սեւակը, այո՛, պաշտելի է ինձի Համար, մեծ է եւ օրինակելի ինձի Համար իր նահատակութեամբը, որ պիտի խնայուէր իրեն եթէ ինք ընդունէր թրքանալ:

Բայց Ռուբէն Սեւակ, արեան ճամբով գալով Արա Գեղեցիկէն, չի դաւաճանեց իր Նուարդին:

Բայց միայն իր նահատակութեամբ չէ՛, որ սիրելի ու պաշտելի է Ռուբէն Սեւակը ինձի եւ ոչ միայն ինձի Համար:

Ռուբէն Սեւակը մեծ է նաեւ որպէս բանաստեղծ ու արձակագիր: Իր ստեղծագործութիւններուն ընդմէջէն պիտի տանք այդ բոլորը:

Ճիշդ է, որ Ռուբէն Սեւակը աստիճանաբար, Հեքիաթի Հերոսներուն պէս օրէ օր աճող բանաստեղծ էր. եթէ կ'ուզէք կոկոն մըն էր, որ արդէն ունէր բացուած վարդի ու մեխակի բուրմունք եւ մանուշակի Համեստութիւն:

Հապա եթէ տրուէր ապրիլ իրեն, կոկոնը բացուէր, ո՛վ գիտէ մենք գրական որպիսի Հարստութիւններու տէրերը պիտի ըլլայինք:

Ու Հիմա Ռուբէն Սեւակի գրականութեան ընդմէջէն ուրուագծենք անոր մեծութիւնը, նկատի ունենալով նաեւ գործերը իր կարգ մը ժամանակակիցներուն:

Մտնենք Ռուբէն Սեւակի գրական այգին, նախ բանաստեղծութեան, ապա արձակի, օգտագործելով Անթիլիասի 1986ի Հրատարակութեան շարքը, որ վերնագրուած է «Երկեր», գրեթէ ամէնէն ամբողջականը նահատակ գրողին մինչեւ այսօր լոյս տեսած գործերուն:

Նախքան անցնելու մեր խօսքը ըսելուն կուտանք.-
ա.-Aliis inserviando ipse consumor.

Ուրիշներու ծառայելով կը սպառեմ ինքզինքս:

բ.-Զի թուրն աւելի արդար է խաչէն,

Զի կեանքն անոնցն է միայն որ քա՛ջ են...

Ռուբէն Սեւակ

Ա. ԲԱԺԻՆ - ՌՈՒԲԷՆ ՍԵԻԱԿ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԸ

«Կարմիր Գիրքը», որ Ռուբեն Սևակի ողջութեանը հրատարակուած միակ գիրքն էր բանաստեղծին (1910թ.) պէտք էր ըլլար ուղղութիւնը մեր մեկնարկին, բայց քանի որ Հայ Համալսարանական Երիտասարդներու 1986ին Անթիլիասի մէջ հրատարակած «Երկեր»ը կը բացուի «Սիրոյ Գիրքը» հատորով, կը մնանք հաւատարիմ անոր շարքին, ըսելու համար մեր խօսքը:

«Սիրոյ Գիրքը» կը բաղկանայ վաթսուն բանաստեղծութիւններէ, որոնք այս գիրքին մէջ գրուած են 89 էջ:

Ռուբեն Սևակի բանաստեղծութիւնները, անոնք ըլլան առաջին զեղումներ թէ սիրոյ ցանցին ենթակայ երիտասարդ հոգիի մը յոյզերը, երբեք կիրք չեն արթնցներ ընթերցողին մօտ. անոնք բոլոր ապրուած պահեր են, ուր լրջութեան շղարշին ընդմէջէն մեզի կը մատուցուին խոր ապրումներ պատկերաւոր խօսքի առաւելութիւնը վայելող:

Իմ Ռուբեն Սևակը խոր ապրումի բանաստեղծն է իր սիրոյ խօսքերուն մէջ սէրը բարձրացուցած լուսաւոր պատուանդանի մը վրայ:

Հաստատելու համար մեր ըսածը, տանք օրինակներ «Սիրոյ Գիրքը» բաժինէն. ահա «Արցունքին Քերթուածը» բանաստեղծութենէն քառեակ մը. -

Այտերն ի վար, այտերն ի վար, ուր յաւէտ
Կը տոչորի հետքը վերջին համրոյրին,
Իջի՛ր, արցունք, զովութեանդ մէջ երկնաւէտ,
Թող սէրերու յետին բոցերը մարին:

Նախ, որպէս բանաստեղծական կառոյց՝ անթերի, ու յետոյ մտածումները յատակ, ուր սէրը իր ջերմութեանը մէջ կայ եւ սակայն սիրային յուսախարութիւն մը մղած է բանաստեղծը յանգելու տխուր եզրակացութեան մը, ըստ երևոյթին: Բայց նկատի ունենալով Ռուբեն Սևակի ներքին աշխարհին փոթորկումները, որոնք Հայ խիզախ գրողը առաւելապէս կապած էին իր ժողովուրդի դժխեմ վիճակին, գուցէ մղած է զինք աւելի՛ երգելու մարդոց ու իր ժողովուրդին տուայտանքը, քան թէ անձնական սէրը:

Սակայն, նոյն քերթուածին եռատողին մէջ կը յայտնուի անոր յուսալքումին պատճառը. -

Համրոյրներու թերթերուն վրայ ցիրուցան,
Անո՛նց վրայ որ «կը սիրենք քեզ» ըսին,
Անո՛նց վրայ, որ ժպտեցան ու անցան,

Ու խեղճ սրտին մոխիրներուն վրայ տրտում,
Փլատակներո՛ւն վրայ Տենչին ու Յոյսին՝
Իջի՛ր, արցունք, գորովանքովդ անզաղրում:

Նախ նկատի ունեցէք, որ այս քերթուածը գրուած է 1907 թուակա-
նին, երբ Հայ ժամանակի քերթողութեան մէջ լացք, յուսահատութիւնը
մեծ տեղ գրաւած էին թէեւ, բայց միաժամանակ Հայ կեանքին մէջ ու
գրականութեան ըմբոստացումի ալիքները սկսած էին բարձրանալ. ահա
թէ ինչու Ռուբէն Սեւակի գրականութիւնը եւս չվերածուեցաւ ողբասա-
ցութեան, ինչպէս իր ժամանակակիցներէն՝ Վարուժանի ու Սիամանթոյի
գրականութիւնը:

«Հոգիս» քերթուածին մէջ նոյն տխրութիւնը կ'ապրուի.-
Սիրտս անհոն ցաւով լի, ես ծոեցայ սրգահար,
Մատներուս մէջ առի զայն, ու իր մարմինը նիհար,
Գուրգուրանքով, արցունքով մօտեցուցի շրթիւնքիս:

Իսկ «Կարապներ» քերթուածին մէջ.-
Բերան բերնի, վիզը վիզին, անբարբա՛ն,
Կարապները կը մնան լճու քարացած...:

Սէրը բառերու պէտք չունի, կ'ապրուի օրինակովը կարապներուն:
Չարենցի Սոման եւ Պարոյրի Նաւդիկէն յիշեցնող քերթուած մըն է
Դասիանային նուիրուած բանաստեղծութիւնը, ուր իւրաքանչիւր Համարին
առաջին եւ վերջին տողերուն վրայ պահուած կրկնութիւնը երգեցիկ կը
զարձնէ գրութիւնը:

Սեւակ յաճախ կը դիմէ կրկնութիւններով քերթուած մը երգունակ
զարձնելու միջոցին: Ահա նոյնը կը տեսնենք «Լէման» խորագրեալ բա-
նաստեղծութեան մէջ, ուր կը կրկնուի.- «Ինչ անոյշ է Հանդարտիկ Հովն
իրիկուան» տողը: Կը զգաք թէ ամբողջ քերթուածէն մեր ունեցերուն կը
բարձրանայ մեծարենցեան բուրմունք մը:

Ռուբէն Սեւակ նոյնիսկ իր սիրոյ բորբոքուն պահին մէջ չի մղեր
ընթերցողը կրքայարոյց ապրումներու.-

Ժամն է, ազուտ'ր, երանութեան ժամն է աս,
Շրթներուս վրայ դիր շրթունքն'րդ բոցէ,
Մոոցի'ր կեանքը, ազուտը աչքն'րդ ա'լ գոցէ...
Ինչ, կ'արտասուե՞ս, ու յուզումէդ կը զոզա՞ս.
Ժամն է, ազուտ'ր, երանութեան ժամն է աս...:

Բանաստեղծը թաղուիլ կ'ուզէ սիրոյ ազդիւրի «երջանկութեան
պատանքով», թէեւ վտակը իր վազքով դէպի իր մահը կը վազէր: Սիրոյ
վազքն ալ թէեւ կը վազէ դէպի իր մահը, բայց ինչ փոյթ, չէ՞ որ այլ
բանաստեղծ մը ըսած է.- «Ես երգելով կ'ուզեմ մեռնիլ»: Ապրուած սէրը
կեանքն իսկ է, թէկուզ ան մահուան առաջնորդէ:

Ընտրելագոյն բառերու օգտագործումը քմայքի մը արդիւնքը չէ Ռու-
բէն Սեւակի մօտ: Բանաստեղծը Հարուստ իր բառապաշարը ինչպէս
ժամանակակից մեծեր, կը գործածէ տեղին. ան կը խուսափի աւելորդա-

բանութիւններէ՝ «Երգ Երգոց»ը ձեզ օրինակ.-

Երա՞ղ, տեսի՞լ, անգոյ ստուե՞ր մ'անհոգի,
Ճառագայթի, փրփուրի խա՞ղ մը տարտամ,
Քմայապաշտ ծաղի՞կ մ'արդեօք ցընորքի,
Քու մշուշոտ գիծերուդ ի՞նչ անուն տամ.
Երա՞ղ, տեսի՞լ, անգոյ ստուե՞ր մ'անհոգի:

Վաղամեռ Մեծարենցը պիտի երգէր.-

Համրոյրիդ, գիշեր, պատուհանս է բաց...

Իսկ Ռուբէն Սեւակի «Համրոյրը».-

Հոգի՞ս, դո՞ւն, հո՞ս...» Ու տեսայ որ ոչ հեռո՞ւ,
Գետափին մօտ, յանկարծաթա՛փ, ո՛ւժգնովին,
Հովերու պէս որոնք իրա՛ր կը ձուլուին,
Երկու ստուեր կը նետուէին իրարու...:

«Տրտմամ Ոգի...»ին ուղղած իր սիրերգին մէջ ահա թէ ի՞նչ կ'ըսէ
«Հոյսի աղբիւր»ին գացող բանաստեղծը.-

- Ես խոյացայ նուիրումէ՛ս տենդահար՝
Հո՞ն ուր նիհար ճառագայթ մը կայ լոյսի,
Հո՞ն ուր սիրոյ վրտիտ երգ մը կը զողար,
Հո՞ն ուր զողզոջ ծիածան մը կայ յոյսի...

Կրնա՞ր ոեւէ մէկը աւելի լաւ ներկայացնել իմ Ռուբէն Սեւակը,
քան նոյնինքն բանաստեղծը, որ իր ամբողջ կեանքը վերածեց վազբի մը
ղէպի լոյսն ու յոյսը ու.-

Մեռնի՛լ, մեռնի՛լ... Անմահանալ մահուան մէջ:

Այդպէս ալ Ռուբէն Սեւակ անմահացաւ մահուան մէջ:

«Կեանքը երգ մ'է քեզ» գրած է բանաստեղծը ու իր կեանքը եղաւ
երգ: Երգ սիրոյ, լոյսի, վասն կեանքի, վասն իր ժողովուրդին, երբ ան կը
տառապէր եաթաղանին տակ թուրքին:

Հայ գրողը միայն պիտի երգէր սէրը ու լա՞ր արտասուհեղձ, պիտի
չի ծառանա՞ր յելուզակներու դէմ որպէս նոր Խաչատուր Աբովեան, ու
փնտէր բալասան իր ժողովուրդին խորախոր վէրքերուն:

Այո՛, այդպէս ալ պիտի ըլլար. բայց մինչ այդ սիրոյ նետին հար-
ւածին տակ փրաւոր, բանաստեղծը կը գրէ.-

- Բայց տարիներով քեզ համար վէրքէս
Հաներ եմ քանի՛ երգեր սիրակէզ

Ու տակաւին.-

- Իմ կեանքըս թող առուին երգին պէս ըլլայ,

Ու երգս անուանդ կրկնումն ըլլայ թող յաւերժ,
Ի՞մ կեանքս թող մո՛ւթ ջրվէժին պէս ըլլայ,
Ու դէպի քեզ անկում մ'ըլլայ գաճավէժ,
Ի՞մ կեանքըս թող առուի երգին պէս ըլլայ...:

Սիրոյ զուլալութիւնը Հաստատող այլ բանաստեղծութիւն մը աճա
Ռուրէն Սեւակի պաղպաջուն աղբիւրէն, որ մեղի յիշել կու տայ Մատթէոս
Զարիֆեանի նոյնաճունչ բանաստեղծութիւնը.- «Ինչո՞ւ»:

-Ինչո՞ւ, ինչու զիս սիրեցիր,
Փոքրի՛կ աղջիկ, քեզի մե՛ղք էր,
Փոքրիկ ծոցիդ թիթե՛ն պէտք էր,
Դուն ծե՛ր արծիւ մը բանտեցիր...:

Կապոյտ աչուիդ երբոր բացիր,
Կապո՛յտ աղջիկ՝ պլպուլն երգէ՛ր,
Քե՛զ ալ սիրոյ մըմունջ պէտք էր,
Դուն գուժկան մոտ՛ւնչս ընտրեցիր...:

Ես կ'ներթամ միշտ, անծայրածիր,
Դամբաններն են ոտքիս Հետքեր,
Քեզ սիրոյ մեղմ սիւք մը պէտք էր,
Դուն փոթորկին կուրծքըդ բացիր...:

Կ'այրին աչերըդ սեւածիր,
Պիտի մեռնիս, այդպէս մ'երգե՛ր,
Քեզի փոքրիկ սէր մը պէտք էր,
Դուն Սէր-Աստուածը սիրեցիր...:

Գոհար բանաստեղծութիւն մը աճա, որուն աւելի ուշ արձագանգեց
քնարերգակ բանաստեղծ Մատթէոս Զարիֆեանը իր «Պղտիկ Աղջիկ»
քերթուածով.-

Պղտիկ աղջիկ մ'ինծի կ'ըսէ
Թէ զիս խենթի պէս կը սիրէ,
Պղտիկ աղջիկ մը զիս սիրէ՞...

Ի՞մ Ռուրէն Սեւակս կ'ուզէ, որ իր սիրածը գայ իրեն «երգի մը պէս,
քրոջ մը պէս՝ մօր մը պէս»: Աճա որպիսին է բանաստեղծին սէրը, որ
գերազոյն ապրում է, որ մարդուն մարդկայնացումը կը ցուցարբէ. Հեոտ՛ւ
անասնային վաւաչտութենէ: Սէրը տաճար մըն է Ռուրէն Սեւակին Հա-
մար, որ ենթակային ոգեղինացում կը բերէ երկիւղած լուսթեան մը մէջ,
երբ երկու սիրող էակներ մէկի կը վերածուին անբարբառ այլ մշտնչենի
պաճի մը մէջ:

Ու բանաստեղծին թելադրանքը.-

Տապանիզ վրայ ծրլոզ բոյսին
Մի՛ պատմեր սէրըդ անյոյսի,
Կը կոխտտեն զայն ունայն է,
Պահէ քու մէջ... ճիշդ սէրն ա՛յն է:

Այս բանաստեղծութիւնը ձեզի չի՞ յիշեցնէր Աւետիք Խահակեանի նոյնիմաստ այն քերթուածը, ուր կ'ըսուի թէ զիս մարդոցմէ Հեռու տեղ մը թաղեցէք որպէսզի մարդիկ.-

Լսի՛ր, տղա՛ս, ինձ կը թաղես անյայտ մի տեղ, աննշան,
Որ չիմանան, մարդիկ չգան՝ շիրմիս քարը գողանան:

Ինչերո՞ւ ատակ է սէրը: Ահա բանաստեղծին զգացողութեան վաւերագիրը սիրոյ մասին.-

- Սէրն Հեթանոս երջանկութի՛ւնն է, խաչուա՛ծ,
Սէրն ա՛յն կուռքն է, որուն առջև ծնրադրած
Որբի՛ մը պէս պիտի ողբար ի՛նքն Աստուած...:

Իսկ Ռուրէն Սեւակի ժամանակակիցները: Ի՞նչ կ'ներգէին իր ժամանակակիցները, ու եթէ կ'ներգէին սէր, ինչպէ՞ս կ'ներգէին:

Դուրեանը վաղուց երգած էր արդէն իր մեծատառով գրուած սէրը.-
«Սիրել».-

Բոյլ մը նայուածք՝ փունջ մը ժպիտ՝
Քուրայ մը խօսք զիւթեց իմ սիրտ:

Մինչ Մեծարենց աւելի մօտիկ Ռուրէն Սեւակին, գրած էր իր «Սիրերգ» բանաստեղծութեան մէջ.-

Գիշերն անոյշ է, գիշերն Հեշտագին,
Հաշիշով օծուն ու բալասանով,
Լուսեղէն ճամբէն ես կ'անցնիմ գինով՝
Գիշերն անոյշ է, գիշերն Հեշտագին...:

Մատթէոս Զարիֆեանը (1894-1924) կը մահանայ 30 տարեկանին, ինչպէս Ռուրէն Սեւակը նահատակուեցաւ 30 տարեկանին:

Զարիֆեանի «Երգեր» ժողովածուն լոյս տեսաւ Երևանի մէջ, վաղամեծ բանաստեղծին ծննդեան 70 ամեակին եւ մահուան 40 ամեակին առիթով: Գիրքը կազմած ու խմբագրած էր բանաստեղծ՝ Վաղարշակ Նորենցն ու յառաջարանը գրած էր Սարգիս Եափուճեանը: Այս վերջինը կ'ըսէ.-

«Ստեղծագործել Դուրեանի, Մեծարենցի, Տէրեանի ու Թէքէեանի նման այնքան ժողովրդականացած ինքնատիպ մեծութիւններից յետոյ եւ գտնել այնքան ջերմ ու սրտամօտ ընդունելութիւն, երբեք եւ ոչ մի

դէպքում չկրկնելով նրանց, ինքնին փաստն է Ջարիֆեանի ինքնատիպ բանաստեղծական խառնուածքին»:

Եւ ի՞նչ գրած է Ջարիֆեան, իր «Ինչ շուտ» քերթուածին մէջ.-

- Վիշտի մը լուռ համոյքէն

Երազներս ղեղնեցան.

Ինչ շուտ, ինչ շուտ ղեղնեցան

-Սէրերս մահ կը բուրեն...:

Կամ «Հովոտ Գիշեր» քերթուածին մէջ.-

- Մոմըս տակաւ կը մարի.

- Հոգիս դատա՛րկ է նորէն -

Գիշերուան հովն ուժգնօրէն

Հին ցաւերուս կը փարի...

Սիկաոս յուշիկ կը սպառի.

- Հոգիս դատարկ է նորէն -

Կապոյտ ծուխը յեղգօրէն

Կ'երազկոտի, կը ցնդի...

Ինչ պիտի գրէր երիտասարդ բանաստեղծ մը, որուն թոքերը կը բզբտուէին այդ օրերուն տակաւին անբուժելի հիւանդութեան մը սուր-սայր ճիրաններովը:

Եւ միթէ սխալա՞ծ էր այլ բանաստեղծ մը՝ Անդրանիկ Ծառուկեանը, որ սրտազեղ գոչած էր.- Հայ բանաստեղծութիւնը ունի երկու թշնամի՝ թուրքը եւ թոքախտը:

Արդարեւ եթէ Ռուրէն Սեւակը տանջամահ եղաւ ձեռքովը թուրքին, ապա Ջարիֆեանը հնձուած էր մանգաղովը թոքախտին:

Եթէ Ջարիֆեանը մեծերու հոյժի մը երեւնալէն ետք գրիչ վերցուց, ապա Ռուրէն Սեւակ գրիչ առաւ մեծերու շարքին: Երկու պարագային ալ բարձրութիւն պահելը դիւրին չէր: Ու երկուքին պարագային ալ պահուեցաւ այդ բարձրութիւնը:

Սէրը երգած է նաեւ Թէքէեանը Ռուրէն Սեւակէն առաջ եւ յետոյ: Եթէ Ռուրէն Սեւակը եղաւ երգիչը Ատանայի եւ շրջակայքի ջարդին, ու մեծագոյն զոհերէն մէկը՝ մեծ եղեռնին, ապա Թէքէեանը ապրեցաւ ցար 1894-96ի ջարդերուն, 1909ի Ատանայի ջարդին եւ 1915-1923 երկարող բռնեքող վիշտը մեծ եղեռնին ու գրիչը վար չզրաւ:

Եթէ երգեց սէրը, երգեց նաեւ մեր ահաւոր կորուստները:

Թէքէեան սէրը երգեց այսպէս «Ես Սիրեցի» քերթուածին մէջ.-

Ես սիրեցի, բայց ոչ ոք

Սիրածներէս գիտցաւ թէ՛

Ձինքը որքան սիրեցի...

Ով կարգալ սիրտը գիտէ:

.....

Սէրըս կարծես այն գետն էր,

Որ իր հոսանքը անբաւ

Առաւ լեռան ձիւներէն

Ու լեռը դայն չտեսաւ:

Սէրս այն դուռն էր կարծես,

Ուրկէ ոչ ոք մտաւ ներս.

Ծաղիկներով ծածկըուած՝

Գաղտնի պարտէզ մըն էր սէրս:

Ու եթէ սէրս ոմանք

Երկինքին վրայ՝ անսահման

Տեսան ծուխի մը նման,

Կրակն անոր չտեսան...

Կա՞յ բանաստեղծ մը, որ շօշափած չըլլայ, ապրած չըլլայ նիւթը սի-րոյ, տիեզերական սիրոյ, որ կը բնաւորուի անհատի մը սիրտին խորը:

Վարուժան անգամ երգեց, բայց այլ կերպ.-

Դահլիճներուն փարթամ կիները կ'ատեմ,-

Իրենց կաւատն է ոսկին,

Զիրենք սիրողը կը սպառեն, եւ իրենք

Տան շընիկէն կը սպառին:

Ինչպէս Ռուբէն Սեւակին սիրոյ երգերը առաւելարար որպէս նիւթ ունին անիրաւուած մարզն ու կեղեքուած-բզբտուած իր հայրենիքը, նոյնպէս Վարուժանին սէրը առաւելապէս կը պարուրէ իր ժողովուրդն ու հայրենիքը, «Կարմիր Հողը» իր երկրին, տառապանքը կեղեքուած բանուորուհիին:

Նոյն օրերու մէջ ապրած տարիքային փոքր տարրերութիւններով. եղևոնի գոհ երրորդութիւնը մեր բանաստեղծութեան՝ Ռուբէն Սեւակ, Սիամանթօ ու Վարուժան դաշներգեցիին սուրսայր բառերով մեծ եղևոնին նախորդող ջարդերը:

Ահա թէ ինչու կոյսին սէրը երգելու փոխարէն, Սիամանթօն, իր «Կոյսին ճամբան» քերթուածին մէջ գրեց.-

- Ու դեռ արիւնինն նուիրական պղծումէն չկարմրած՝

Սա՛ փայլակէ սուրը կտրիճօրէն ձեռքդ ա՛ռ,

Ու անով մեր ամէնուն սուրերը ա՛յս աստղերուն մաքրութեան տակ,

Երգումներուն երգումը ընելէն խաչաձեւէ՛...'

Ու գէթ անգամի մը համար՝ ինքնիրմէդ դուրս գահափոխելէն՝

Եթէ կրնաս, մեզի հետ քայլէ՛: Ահաւասիկ ճամբան:

Ի դուր չէ, որ Հայրենի գրականագէտ՝ Հեկտոր Ռշտունին գրելով Միամանթոյի մասին րսած է.- «Միամանթոյի րանաստեղծութիւնները ունին Նարեկեան շնչառութիւն եւ Շէյքսպիրեան թափ»:

Ահարոն Տատուրեանը եւս եղած է ժամանակակիցը Ռուրէն Սեւակին: Ան եւս երգած է սէրը: Բայց աւելի կարօտը՝ իր գիւղին եւ օտարութիւնը անրաղձալի, որ կեանքէն իր րածիւրը եղաւ: «Մշուշային Գիւղակ» քերթուածին մէջ Ահարոնը կը գրէ.-

Յոգնած քայլերս ինչո՞ւ նորէն գիւղ եկան,
Ո՞վ կանչեց զիս մըրրիկէն վերջ ահեղ,
Դէպի աղբիւրն արտասուքին մայրական,
Խմել սիրտէն եւ համրոյրէն լուսագեղ:

Օտարութիւն, ինչ վեհ ես դուն, հատայի,
Բանաստեղծին, որ կը տենչայ անհետիլ,
Առհաւական գիւղակ, ժրպտէ՛ դուն ինծի,
Ճամբուղ վրայ թող նորէն գայ գիրտս ի գիլ:

1939ին Փարիզի մէջ տպուած Ահարոնի «Պահեմականք» գիրքէն տանք երկու նմոյշ եւս.- «Կածաններ» քերթուածին մէջ Ահարոնը կը գրէ.-

Ես անծանօթ ճամբորդ օտար աշխարհին
Դէպի անհուն փախուստիս չեմ ուղեր կայք:

Այս րոյրէն ետք մոռնա՞լ Ինտրան՝ Տիրան Չրաքեանը, երբ յիշուող ու տակաւին այստեղ չյիշուած րանաստեղծներու գործերուն մէջ շնչող հանգիստութիւններ կան սիրոյ թէ այլ նիւթերու ընկալումին ու մշակումին մէջ:

Ահա թէ ինչու այս րանաստեղծները մեր գրական երկինքի նշույլագեղ աստղերն են եւ ուղեկիցները սերունդներու քայլարշափն:

Ու այդ րոյրին մէջ առաջին շարքերուն վրայ երեւցողներէն՝ մուսանբրու կախարդական սրինգը ուսած՝ Ռուրէն Սեւակը:

Ծնունդով տասը տարիով մը կանխած Ռուրէն Սեւակը, Ինտրա, իր «Նոճեստան»ով եւ «Ներաշխարհ»ով՝ րանաստեղծութիւն ու արձակ, խորունկէն հերկեց Հայ րանաստեղծութեան արգասարեր հողը եւ ատօք հասկեր հասցուց որպէս հունձք:

Բնութեան սիրահար այս իմաստասէրը զարտուղիին երկրպագու, ծուռ տեսնուած գանակով ուղիղ ակօսեց մեր գրականութիւնը:

Չրաքեան իր «Գութ Եւ Սէր» քերթուածին մէջ կը գրէ.-

Ձի քերթողին կիրքը ոչ այլ ինչ է երբեք,
Քան որք մը գութի վաղանցութեանց համար հէք
Եւ անմահ իրաց համար ալ երգ մը սիրոյ:

Երբ Ռուբէն Սեւակ Լոզանի մէջ իր սիրոյն կայծերովը կը ձգտէր լուսաւորել իր շուրջ բոլորը, ասդին, Պոլսոյ մէջ, նոյն օրերուն Ինտրան կը նկարագրէր «Երեկոյ» մը՝ այսպէս.-

Արեւն իջեր է արդէն նոճիներուն ետին,
Կը ծաւալի վերն անրիժ իրիկունն աղուոր,
Եւ Հիր ու Հուպ իր փաղփումն այնքան սուրբ է, որ
Լոյսին թախիժն է կարծես ու ժպիտը մութին:

Մըթնշաղը կը տիրէ նոճեաց սաղարթին,
Եւ ոպսիտէ կոներուն ծալքերն Հեշտողր
Կը Հեռու նսեմ գմբուխտով մը խորհրդաւոր,
Մինչ աւելի կը սեւնան վիհերը չորս դին:

Հրածն'չտ այլևս տըւընջեան եւ ցայգին ողջո'յն.
Ան է, որ դաշն ի խաւարն ահա կը Հեղու՝
Միաւորելու ամէն յոյզ անդորրին մէջ նոյն:

Ո՛հ, զա՛ր այսպէս մեծ զիչերն ալ երանաւէտ,
Գաղափարաց անթարչամ կեանքն ինձ շնորհելու,
Նոյնացնելով զիս ընդմիջտ խղճմտանքին Հետ:

Թուրքը Ինտրային եւս չներեց: Հայ բանաստեղծին մարդկային զգացումները խտտորնակն էին անոր բնազդին:

Ինտրայէն տարիով մը մեծ Մալաթիա ծնած Ռուբէն Որբերեանը գիտէ՞ր, որ իր կեանքին բաղում տարիները պիտի անցնէին Ափրիկէի մէջ - ճիպութի:

Որբերեանին վիճակուեցաւ ողբալ մեր բանաստեղծներուն ահալի կորուստը, որոնց աւագ եղբայրն էր ինք - Վարուժան, Ռուբէն Սեւակ, Սիամանթօ:-

Որբերեանի «Գիւղիս Ճամբան» բանաստեղծութիւնը մենք ու մեր սերունդը մեր մանուկ Հասակէն կ'արտասանէինք.-

Կեանքի նաւակն Հետք չթողուց իր ետին,
Մոռացումը առա՛ւ ինձմէ՛ ամէն բան,
Հին երազներս ամպերու պէս կ'անհետին,
Յիշատակն ալ կ'անցնի երգի մը նման:

Դանիէլի Վարուժանը սիրած է Որբերեանի «Գընա...» բանաստեղծութիւնը, որմէ կու տանք քառատողն այս.-

...Ես կը մխամ մինչ կարօտով,
Հոգիիս բոցը չի մարած,
Որ կ'որոնեմ սրտախոտով
Զիւնն ու մշուշն իմ Հայրենեաց:

Ռուրէն Ռրբերեան 14 Ապրիլ 1919ին դէպի անդենական նամակ մը կը յղէ ուղղուած Ռուրէն Զարգարեանին: Ահա այդ նամակը.-

«Սիրելի Զարգարեան,

Երկինք

Սեւ Ծովէն Միջերկրական, Մասիսէն Տորոս, պիտի ազատագրուի Հայաստան: Վերէն կը տեսնես Հիմակ եւ ազատութեան դրօշը, ծաւալուն այնչափ սիրած Հայրենեացդ վերև: Հայ բանթէոնին մէջ պիտի կանգնուի արձանդ, որուն վրան անապատներու բանաստեղծը պիտի գայ դրոշմել երկու տող.-

Ինկաւ, շիրիմին վայրը մնաց անծանօթ -

Հայրենիքը եղաւ իրեն գերեզման...»

Ռուրէն Սեւակին հոգեհարազատ բանաստեղծ:

Արեւելահայ բանաստեղծներէն շատեր եղած են Ռուրէն Սեւակի ժամանակակիցը՝ Թումանեան, Իսահակեան, Տէրեան, Զարենց եւ այնքան շատեր:

Տակաւին 1892ին Իսահակեանը կը գրէր իր սիրային բանաստեղծութիւններէն մէկը, որ կեանք առած է Բզտիբի մէջ 14 Յունուարին.-

Հոգի կու տամ, հոգի տո՛ւր ինձ,

Իմ նազելի աչագեղ:

Սիրտըս - սեւ արտ, սէրդ - ալ վարդ,

Թո՛ղ բողբոջի նա այնտեղ.

Սիրտըս - գիշեր, սէրդ - վառ աստղ,

Թո՛ղ շողշողա նա այնտեղ...

Իսահակեանը ի վերջոյ կրցաւ վերջակիտել իր թափառ կեանքը, վերադառնալ Հայրենիք, (չէ որ մեծն Զարենցը բրած էր այդ առաջարկը վարպետին Վենետիկի Ռաւէննայի կամուրջին վրայ) նուիրուիլ մեր ժողովուրդին, դառնալով խորհրդատու նահապետը Հայ քերթողներու:

Տէրեանը Ռուրէն Սեւակի ժամանակակիցը չէ՞ր: Այս բանաստեղծը եւս ինկաւ թորախտի տապարէն. ան որ մահուամբ զմահ կոխեաց եւ քնարական քերթողութեամբը իւրոյ մեղ զկեանս պարգեւեաց...

Տէրեան, Հասակակիցը Ռուրէն Սեւակի (ծննալ 1885թ.) գրեց.-

Ես սիրում եմ քո մեղաւոր աչքերը խոր,

Գիշերի պէս խորհրդաւոր.

Քո մեղաւոր, խորհրդաւոր աչքերը մութ,

Որպէս թովիչ իրիկնամուտ:

Քո աչքերի անծայր ծովում մեղքն է դողում,

Որպէս գարնան մթնշաղում::

Քո աչքերում կայ մի քնքուշ բախտի վերյուշ
Արբեցումի ոսկէ մշուշ:

Մոլորուածին անխօս կանչող փարօսի շող,
Քո աչքերը հոգի տանջող:

Ես սիրում եմ զգուող-անգութ աչքերըդ մութ,
Որպէս գարնան իրիկնամուտ:

Որքան հոգեհարազատ են յիշեալ երգերը հոգիին:
Իսկ Թումանեանը, «անհաս կատարը մեր քերթութեան» Չարենցի
բառերով, գերեց մեր ժողովուրդը իր այնքա՛ն պարզ բայց իմաստալի,
հոգեհմայ երգերով, Հեքեաթներով- զիցազներգութիւններով, այսպէս.-
Աղբիւրները հրնչում են ու անց կենում,
Ծարաւները տենչում են ու անց կենում,
Ու երջանիկ ակունքներուն երազուն՝
Պոէտները կանչում են ու անց կենում:

Կամ.-

Գործն է անմահ լա՛ւ իմացէք,
Որ խօսում է դարէ դար,
Երնէկ նրբան, որ իր գործով
Կ'ապրի անվերջ, անդադար:

Տակաւին.-

Մեր ճամբէն խաւար, մեր ճամբէն գիշեր,
Ու մենք անհատնում
էն անլոյս մըթնում
Երկար դարերով զընում ենք դէպ վեր
Հայոց լեռներում:

Տանում ենք հրնոց մեր գանձերն անգին,
Մեր գանձերը ծով,
Ինչ որ դարերով
Երկնել է, ծընել մեր խորունկ հոգին
Հայոց լեռներում,
Բարձրը լեռներում:

Ահա այդ դժուար կեանքին վերադարձաւ Ռուբէն Սեւակը, Երոպայի
իր հանգիստ կեանքը թողլով. եկաւ իր ժողովուրդին, քաջ գիտնալով
անոր դժոխային պայմանները, անոր օգնելու, զօրավիզ կանգնելու եւ
բաժնելու այն անտանելի պայմանները, որոնց ենթարկուած էր Հայր մեր
օրերու բարբարոսներուն կողմէ եւ... եւ ստանալու նահատակի փշեպսակը

Վարուժանի և մեր ամբողջ նահատակ մտաւորականութեան կողքին:

Ռուբէն Սեւակ իր մահով Հաստատեց իր շարունակելիութիւնը, մեր ժողովուրդին շարունակելիութիւնը, որ Արա Գեղեցիկէն Հասաւ իրեն՝ Ռուբէն Սեւակին, և Ռուբէն Սեւակէն փոխանցուեցաւ նորագոյն սերունդներու:

Չարեհնցը Հապա, մրրկավար ու քնարական.-

Ամէն պոէտ՝ գալիս՝ իր Հետ՝ մի անտես նետ է բերում,

Եւ նետն առած, խոհակալած - որս է անում երգերում.

Բայց դառնում է պոէտ նա մեծ ոչ թէ՛ նետի՝ մեծութեամբ.

Այլ նշանի՝ ահագնութեամբ, որ Հանճարներ է սերում:

Չարեհնցը աշխարհ եկաւ Ռուբէն Սեւակէն 12 տարի ետք. այսինքն երկու բանաստեղծները ժամանակակից էին իրարու. և եթէ Չարեհնց մեծ յեղափոխութեան մը թմուկը զգեցաւ ու Հօր թափով երգեց մարդն ու եղբայրութիւնը առանց կտրուելու իր բնաշխարհէն, իր ժողովուրդէն, ապա, ժամանակի բերումով Ռուբէն Սեւակը կիրք ու միտք դրաւ, երբ երգեց ցաւերը իր ժողովուրդին. տեղ մը Չարեհնց ու Ռուբեն Սեւակ նոյն ըմբոստ Հոգին կրողներն էին, ջատագովները նոյն ոգիին, ըմբերանողները, բոլոր տղրուկները, ամէն կարգի խարերանները:

Բ. ԳԻՐՔ.- «ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՅԵՐԸ - ԿԱՐՄԻՐ ԳԻՐՔԸ»

Հեղինակը «Չարդի Խենթը» նկատի ունեցած է որպէս բնական մենախօսութիւն:

Առաջին գիրք ու խիզախ քայլ ու նոր էջ մը մեր բանաստեղծութեան մէջ:

Հրարխային ժայթք մըն է բանաստեղծին այս գործը, ուր նուրբ արուեստագէտը նշտրակը կը Հասցնէ Հոն, ուր ուրիշներ կը լռեն, օգտագործելով շամիրող լեզու մը: Նիւթը՝ կոտորածն է և այլազան տարրերու կեցուածքը ազազակող իրականութեան մը գէ՛մ յանդիման.

-Կիրակին անգա՛մ մը բերանով ծոմ

Տիրամօր առջև կը սպառէին մոմ,

Շարաթ մը ամբողջ, անվա՛խ, անհամար,

Շնալու, ստելու, գողնալու Համար:

Սուր իր խօսքը, որպէս Հաստարագուկ Հայկի աղեղէն արձակուած նետ, բանաստեղծը արդարօրէն կը մխրճէ բոլոր դարերու ոճրագործներուն սիրտին, նախ ըսելով թէ՛ մեռածները ինչո՞ւ դարձեալ կը մեռցնեն, ապա յայտարարելու Համար, որ երէկի որբերը որպէս ոճիրներու - ոճիրին Հետևանք, այսօր ու վաղը պիտի գան ոչ թէ՛ աղօթելու իրենց «տէրեր»ուն Համար, այլ.-

«Ահա մենք կու գանք ու մենք՝ նզովքն ենք,
Վրէժներու հիդրան ենք փայփայելի,
Մենք, սարսափահար ու սարսափելի...
«Մենք՝ հին ուխտերու նո՛ր ուխտագրնաց
Մենք՝ սուսերը բիրտ ու գիրքն օրինաց,
Մենք՝ ցասման ջրվէ՛ժը սարի կողէն,
Մենք՝ աղջամուղջի ծրնունդ լուսեղէն...»:

Հայրը ըսած էր իր որդւոյն թէ զրախտին Հասնելու կարճ ճամբան
հլու հետեւիլն է խաչի արահետին: Բայց ահա խօսքը բանաստեղծին.-
- Հա՛յր, է՛ն կարճ ճամբան խանջէրն է քուրդին:

Կիլիկիոյ կոտորածն է: Բանաստեղծը կը խօսի Սիհուն գետի մասին,
որ եթէ ջարդի օրերուն դիակներ տարաւ, Հայու դիակներ, վաղը նոյն
գետին վրայ.-

Դարաւոր ալեացրդ վրայ սիրուն
ձերմակ կարապներ կը թեւեն սահուն:

Եւ տակաւին դուրեանական Համարձակութեամբ մը եւ սակայն
առանց զիղջի առ բարձրեալին ուղղեալ.-

Ու չես հաճիր ա՛չքըդ անկարեկիր
Ուղղել մարդկութեան զոր յերկիր թուփիր...:

Բայց քիչ ետք առանց ապաշաւի աւելի սուր արտայայտութեամբ
մը.-

... Խեղճ յիմար: Որո՞ւ կը խօսիմ փրփրա՛ծ:
Ձէ՞ որ դուն վաղո՞ւց մեռեր ես, Աստուած.
Ու քու հսկայի դիակըդ անբա՛ւ,
Գարչանքի ժահրո՞վն արիւնաթաթաւ,
Ապականե՛ր է երկնից անապակ
Ծիր-կաթիններուն երազն անյատակ...:

Այս բոլորէն վերջ սակայն Ռուբէն Սեւակը յուսահատ յոռետեսը չէ,
այլ Վարուժանին նման գալիք կարմիր գարուններու բուրմունքը կ'առնէ:

Յաջորդ բաժինը՝ «Թրքուհին», զոր գեղջուկ եղերերգ կոչած է Հե-
ղինակը եւ որ կը բովանդակէ.- Ասեղի Հիւսկը, Այ Աղջիկ, Հայդուկը,
Հայուհին, Առեւանգումը, Կարմիր Մկրտութիւնը, Պուտ Մը Արիւնը,
Կուսերգութիւն, Ալ Զի Ժպտեց եւ Վրէժը:

Խաչատուր Աբովեանի «Վէրք»ը յիշեցնող պատուճ մը, ուր բռնի
թրքացած Հայուհին եղբորը գանկը տեսնելով, մոլեգնօրէն կը յարձակի
բէկին վրայ ու անոր ձեռքէն խլելով արիւնոտ խանջէրը կը մխէ բէկի
կուրծքին:

Մարդերգութիւնն է ապա: Անոր ենթարածիները.- Գիւղական
Եկեղեցիին Մէջ - Ծնունդը, Գիւղական Ճամբուն Վրայ - Կեանքը,
Գիւղական Գերեզմանատան Մէջ - Մահը:

Ուրեմն առաջին բաժինին մէջ.-

Անցեալ տարի էր: Յոգնած ապաքէն,
Շատ քաղաքակիրթ այս Արեւմուտքէն՝
Ուր խիղճը բառ մ'է, մարդը՝ մեքենայ.
Աշխարհ գործարան մ'անխոնջ, անխնայ.
Սէրը հաշիւ մ'է. կրօնքը՝ դրամ.

.....
Կարօտն ունեցայ Հին-Հին դարերու,
Եւ հիւանդ հոգիս տարի ես հեռու,
Հեռու, խնկաւէ՛տ, լո՛ւտ, մշտնջենի,
Արեւելքի իմ գիւղըս հայրենի...

Հեղինակը կը նկարագրէ երկու կնուների պարագայ եկեղեցւոյ մէջ:
Մէկը ի ծնէ հարուստ, երկրորդը՝ անտուն.-

Ո՛չ: Երկու թափօր, երկո՛ւքն ալ ժպտուն.
Մէ՛կը նորածին որդին մեծատուն.
Մի՛ւսը աղքատի ծնունդը անտուն.
Մէ՛կը բեհեզով քնած, միւսն արթուն,
Մէկուն ժանեակներ, մետաքսի հիւսկէն,
Միւսին ձորձ մը խեղճ՝ հօրը շապիկէն:
Մէկը Տէ՛ր արդէն, միւսը Գրա՛ստ:

Միջնադարեան մեր տաղերգուն՝ Փրիկը յիշեցնող Հաստատում մը,
որ 21րդ դարուն մէջ եւս կը շարունակէ մնալ մերկ իրողութիւն, երբ
մարդ արարածը ծրագրած է գրաւել Մարսը՝ միլիոններու մարսողական
գործարանները անգործութեան մատնելով:

Բանաստեղծի արդար ընդվզում ի տես այն պատկերին, երբ
«Կեանքի իրաւունք» պոռացողներուն բաժինը բանտն է, կառափնատը
կամ կախաղանը:

Եւ այդպէս ալ բանաստեղծը.-

Ու ե՛ս ալ գացի՝ իմ սուգիս դարման՝
Հաւասարութեան դաշտը - գերեզման...:

«Գիւղական Ճամբուն Վրայ» կը տրուի արեւելքցիին եւ արեւմուտք-
ցիին բնութագիրը, կը վերլուծուի կեանքը վախճանական, բայց միշտ
վերածնուող: Այստեղ բանաստեղծը օրէնքը կ'անուանէ Հտպիտ, քանի,
ո՞վ չի գիտեր, թէ օրէնքը ուժեղն է որ կը պաշտպանէ, տիրողն է որ կը
պաշտպանէ:

Գիւղական գերեզմանատան մէջ բաժինը, ուր բանաստեղծին Հա-
մար «մեծ վարպետը վիշտ կը կոչուի ու սէրն ալ զողոջ դժխոյ»: Կը

զարմանայ նաև, թէ ինչպէ՞ս «մարդը մահուան ծոցին մէջ անմահութեան յոյս մըն է գիտցեր...» «Իսկ մարդը՝ մութ ամբարտաւան խրոխտութեանց անօթ» որ ամէն գնով կը կառչի հողին, բնաւ չի նայիր աշնան տերուին:

Յաւիտենական նիւթ՝ կեանքի ու մահուան հարցերը, որ կը մնայ անլոյծ, քանզի մեր փնտած Աստուածը՝ ինքը՝ մահն է:

«Կարմիր Կարօտը» բանաստեղծին հոգին ալեկոծող իր գիւղին պատկերն է, որուն կարօտէն կը մխայ հեռուներու մէջ:

«Ահազանգները» բանաստեղծութեամբ Ռուբէն Սեւակ կու տայ կոչմարային գիշերները, երբ անոր ունկին կու գան նահատակներու ճիշերը, ցաւագին կանչերը:

Ուրեմն բանաստեղծը տիւ ու գիշեր, անդազրում, իր ժողովուրդին ցաւերով կ'ապրի ու «Ինչպէս Երբեմն» քերթուածով մեր երկրին հին փառքերը կ'ներագէ:

«Կիլիկիոյ Արիւնին» նուիրուած «ՄՎ Իմ Հայրենիքս» բանաստեղծութեան մէջ, հակառակ սպանդի բոցերուն, բանաստեղծը հայ հերոսը կը փնտռէ եւ անոր մասին կը գրէ.- «Երնէ՛կ այն հայ արգանդին որ քեզ ծնաւ...»:

«Չանգակներ, Չանգակներ...» բանաստեղծութիւնը մեզ արթնացուծի կը հրաւիրէ, քանի դարերով.-

Հոգիիս հաղա՛ր խուլ զանգակներով,
Գոռացէ՛ք, զանգեր, ու կատաղօրէ՛ն
Գահավիժեցէ՛ք ձեր երկաթ թառէն,
Ուրկէ միա՛յն լալ գիտցաք դարերով...
Օ, ղօղանջեցէ՛ք. Աստուածն է մեներ...:

Վարուժանը նոյն ջարդերուն մասին գրելով պիտի ըսէր.-

- Օ՛ն, լրսեցէ՛ք, լրսեցէ՛ք այս ո՛վ մայրեր,
Վաղն երբ անոնք թամբեն իրենց նրժոյգներն
Ու անոնցմով, գերթ պողպատի ջրրդեղում,
Վրէժին մէջ մկրրտուին,
Երբ թուրք արեան բարկ ծարաւէն մոլեգնած՝
Լեռներուն վրայ մըռընչեն,
Ոհ, այն ատեն, այսօրուան
Մեր մեռելներ՛րը բոլոր
Միահամուռ ոստումով
Պիտի կանգնին գերեզմանին մէջ իրենց,
Ու անհամբեր հեռո՛ւն, հեռո՛ւն ակնապիշ
Պիտի սպասեն վարդահեղեղ գալուստին
Արշալոյսի մ'Արշալոյսի մը՝ որուն
(հաւատացէ՛ք ինձ մայրեր,)
Ես ոտնաձա՛յնը կ'առնեմ...

Իսկ Սիամանթոն՝ իր «Դարերու Վրէժ» քերթուածին մէջ պիտի շեփորէր.-

Յոյսերու երկաթէ սանդուխին կատարներէն է որ աւետիսս
կ'արձակեմ,
Մոխիրներու, դիակներու եւ վիշտերու հովիտներէն է որ հասայ քեզ,
Եւ աւա՛ղ, քղամիդիս թեղանիքներէն իմ չքեղ արիւնը ահաւասիկ
դեռ կը թորայ,
Բայց քայլերս անխոնջ են եւ կամքս գերազօր եւ ձայնս դաժանօրէն
ամեհի...
Գլուխս սուգերէն եւ վրէժէն եւ ճակատագրէն թէ եւ ալեհեր,
Բայց, տե՛ս, աչքերս դիցազնի մը աչքերուն չափ կարմիր
եւ կերպարանքս է սոսկատեսիլ:

Իսկ ինչ պիտի գրէր իմ Ռուրէն Սեւակը այս առիթով, իր «Վրէժին Սերմնացանը» բանաստեղծութեան մէջ.-

- Քե՛ղ, ցասումի՛ վայրագ հեղեղ զահավէժ,
Արզարութեան փայփայելի մո՛ւթ չըրէչ,
Սաւարներու ահե՛ղ ծընունդըդ, վըրէ՛ժ,
Ողջո՛յն, տաղերըս քեզի...:

.....
Ու ես կու գամ,- մո՛ւթ շանթերու սերմնացան -
Այդ ալօսէն, ուր արիւններ լճացան,
Գիշերներով, չար հովերով, ցիրուցան,
Զօնել տաղերըս քեզի...:

Բարէ՛. եթէ այս իմ բաղուկս կարեւի՛ր
Ձը սորվեցաւ դարնել...: Գոնէ անվեհեր,
Յանքէս, մահու առաքեալներ, հսկաներ
Կը ծնին տաղերըս քեզի...:

«Կիլիկեան Երգեր» շարքին մէջ նման այլ երգեր ալ կան, ուրկէ կը բարձրանայ վրէժին բոցը:

Երեք բանաստեղծ, իւրաքանչիւրը իւրովի, սակայն հոգեկան նոյն տազնապներէ ելքտրականացած կ'երգեն մեծ աղէտը, արդեօք գիտնալով, որ իրենք, երեքն ալ ամենամեծ աղէտին զոհերը պիտի դառնային սոսկատանջ:

Ռուրէն Սեւակի «Վերջին Օրօր» եւ «Հայաստան» բանաստեղծութիւնները հոգեկան նոյն ոսկեշղթային օղակներն են: «Օրօր»ին մէջ.-

Ահա կ'իյնամ...: Հայաստանը մայր քեզի:
Կտակ կու տամ այս կոտորած սուրն երկսայրի՛
Ուր հայրիկիդ դեռ տաք արիւնը կ'այրի...:
Օրօ՛ր ըսեմ քնանաս:

Իսկ «Հայաստան» քերթուածին մէջ.-

Ո՞վ կու լայ այսպէս խշտեակիս շէմքին,

- Քո՛յր, դարիպն է, բաց:

Կմա՞լսք մը կ'անցնի դուրսէն լալագին.

- Սովն է, դուռդ բաց:

Տապա՞րն է ջախջախ դրանըս կուրծքին.

- Ջարդն է, դուռդ բաց:

Մեծարենցն անգամ, մեր քնքոյշ քնարերգուն չէ՞ գրած.-

Քո՛յր, մօտեցո՛ւր իմ ձեռքին

աստուածարոցն հրրացան,

զի ամէ՛ն բան ինձ կրկին

Կը յիշեցնէ վրէ՛ժն արեան...:

Ու Թէքէեանն ալ, վերապրո՛ղ մը մեծ ջարդէն, չզրե՞ց.-

Կարենալու Համար ապրիլ այսու Հետեւ,

Օղի, ջուրի, Հացի նման՝

Մենք պէտք ունինք Հպարտութեան:

Ու չզրե՞ց «Թուրքին» բանաստեղծութիւնը, ըսելու Համար.-

Պիտի իյնաս, իյնաս դուն եւ ալ ի սպառ, անյարիր...:

Ու չզրե՞ց տակաւին.

Թօթուած ինչպէս ցուրտն ու ձմեռն այսօրուան,

Ես կը խորհիմ առաւօտին այն գարնան՝

Ուր Հին կոճղէն նոր բողբոջներ պայթեցան:

Այսպէ՛ս նահատակուեցան, այսպէ՛ս ապրեցան մեր քնարակիրները, մահուան մէջ անգամ, Հայուն մահուան մէջ անոր գարունները նախատեսելով, նոր արշալոյսներու ոտնաձայները լսելով, Հին կոճղէն պայթելիք բողբոջները աւետելով:

1910ին Ռուրէն Սեւակը գրեց իր 16 տուննոց՝ «Վերջին Հայերը» բանաստեղծութիւնը, որուն եզրափակիչ տունին մէջ ըսաւ.-

Ո՛չ, ո՛չ: Արշալոյսն իրենց պիտի գայ...:

Ու եթէ չի գայ աւօտն ապագայ՝

Պիտ՛ կոտին: Մինչ ե՞րբ...: Մինչ յախտեաւն:

Ու երբ դեռ երկրի վրայ Ազատութեան

Համար մեռնին ա՛փ մը մարդեր չնշի՛ն,

Անոնք պիտ՛ ըլլան մարդկութեան վերջին,

Վերջին Հայերը...:

Հակառակ դաժան պայմաններու, մեր ազգին բնաջնջումը նիւթող

Թուրքին որոշումին հակառակ, մեր բանաստեղծները մարգարէարար ազգին գոյատեւումը կը հաստատեն:

ԱՀԱ «ՔԱՌՍԸ» ԳԻՐՔԸ

«Դրամին Աղօթքը» այն բաց լուսատու դուռն է, ուրկէ կը մտնենք Ռուբէն Սեւակի այս այգին:

Բանաստեղծը քալելով աշխարհի ճամբաներէն, «եղբայրութեան տաքուկ շունչը կը փնտռէ», բայց ամէն քայլափոխի կը հանդիպի՝ «փարթամ մեծատունին դրան քով, աղքատ մայր մը»: Ու հարց կու տայ դրամին. - ըսէ՛, քու կամքիդ պիտի իշխէ՞ յաւիտեան:

Տնանկին բարեկամը, ազատութեան երգիչն է Ռուբէն Սեւակ իր այս գիրքին իւրաքանչիւր բանաստեղծութեան մէջ եւ ապտակի հարուած մը տուողը «բող Արեւմուտքին» երգելով նաեւ «Պոռնիկը», որուն հանդէպ.-

Գութի, կիրքի պէս տարտամ բոց մ'զգացի սրտէս ներս՝
Ու թերեւրս այդ գիշեր նուիրուէի քեզի, քո՛յր,
Եթէ կաթիլ մը արցունք չը սառեցնէր իմ այտերս...
Կէս գիշերէ վերջ մըն էր, խոնաւ գիշեր մ'անձրեւի...:

Իսկ «Կարմիր Տօնը» քերթուածին մէջ Ռուբէն Սեւակ կը գրէ.-

Բանուո՛ր, անբա՛ն, ծե՛ր, ո՛րր, անտո՛ւն,
Ընդվզումի մը մէջ հրգօր
Քանդեցէ՛ք կուռքը մեծերուն,
Ձերին կարմիր տօնն է այսօր...

Վարուժանն ալ պիտի երգէր «Բանուորուհին» չէ՞.-

Պատուհանիս տակէն, ամէն առաւօտ,
Ուրուականի պէս կ'անցնիս.
Եւ կուսագեղ գըլուխիդ վրայ կ'արտասուէ
Տերեւաթափ վարդենիս:

«Կարմիր Դրօշակը» քերթուածով բանաստեղծը «Ի՛ գէ՛ն, ի կոխի» կը հրաւիրէ «անգործներու կուռ բանակը»: Մինչ «Այս դանակը» քերթուածով կ'աւաղէ, որ մարդիկ «երջանկութեան յորդ գետին քով՝ հըլո՛ւ կը մեռնին առանց ումպ մը ըմպելո՛ւ...»:

Իսկ հացի դանակը պէտք է դառնայ օրէնքի դանակ ու այդ օրէնքը ծառայէ ոչ թէ տէրերու, այլ՝ մարդկութեան:

Եւ ահա Ռուբէն Սեւակի «Թրուպատուրները» 17 տուներու վրայ տարածուող բանաստեղծութիւնը, ուր կայ երազանքը մեր Գողթնի երգիչներուն եւ ուր.-

Թրուպատուրներն են, տեսէ՛ք, իրենք են.

Եռանդուն, անփոփոխ, գոհ կը նուագեն
Հրակէղ արեւուն տակ Հրապարակին:

.....
Փողոցի ստոյգ Հանճարներ բոլոր,
Նուագելու Համար պէտք չունին նոթի,
Կ'ապրին երգելով, կը մեռնին նոթի
Թրուպատուրները:

Աշխարհն Հեզնելու Հո՛ւ մ'ունին աղուոր, թրուպատուրները:
Կ'ապրին նախնական կենցաղով ազատ,
Ազատ բնութեան որրերն Հարազատ թրուպատուրները:

Ազատ բարբառի ասպետներ անա՛հ,
Կ'ապրին մեռնելով, կը մեռնին անմա՛հ
Թրուպատուրները:

- Վա՛խ, արծաթն արուեստն Հանեց կախաղան,
Հի՛ն, աստուածարընակ դարերը մեռան.
Ու Հիմա պէտք է խնդացնեն, մուրա՛ն
Թրուպատուրները:

Թրուպատուր մըն ալ Ռուբէն Սեւակն էր, որ ոչ միայն արծաթով
չփոխանակեց իր երգերը, այլ անգոսնեց կեանքն անգամ, իրեն տրուելիք
կեանքը ու գերազասեց նահատակուիլ ու իր երգերովը ապրիլ մեր
ժողովուրդին յաւերժազնայ կեանքին մէջ:

Բանաստեղծը կը գրէ «Փողոցը Ալող»ի մասին, «Պատերազմ»ի
մասին, «Մե՛ծդ Աստուած»ի մասին, «Մինակ Մարդը» կը նկարագրէ, կը
գրէ «Բասթէլ»ը. եւ ինչ ալ գրէ, անոր մարդկայնական Հոգին է որ կը
խորաչափէ տուայտող մարդու Հոգին ու անոր երջանկութիւն կը մաղթէ:

Իսկ խօսքը ուղղելով Մեծն Աստուծոյ.-

- Ահա՛ մարդերդ: Ահա՛ մարդերդ ալ, Աստուա՛ծ,
Տխո՛ւր Հիւրերն այս Հրաշագեղ աշխարհքին.
Թափառական, վաղորդայնէ՛ն ընկճուած,
Ճղճի՛մ, թշուա՛ռ, Հողի՛ն կառչած, ախտագի՛ն.

Ճակատագրին մտրակին տակ խելայնդ,
Անոնք կու լան ու կը վազեն մտացիր,
- Իրենց ճակտին վրայ մահուան գիրն ահեղ -
Անոնք զոր դո՛ւն պատկերիդ վրայ ձեւեցիր....:

ԱՆՏԻՊՆԵՐ շարքն է գիրքին ու թարգմանութիւններ:

Առաջինը կը բովանդակէ 48 բանաստեղծութիւն, իսկ երկրորդը՝ 15: Ռուբէն Սեւակ թարգմանութիւններ կատարած է.- Լրգօնդ Տը Լիլ, Ալպէո Սամէն, Հանրիխ Հայնէ, Անտոնէն Բրիւն, Փօլ Վերլէն, Հանրի Պերկսոն եւ Մ. Տրիւբեր բանաստեղծներէն, որոնց գործերը Համահունչ են իր Հոգեխառնութեան:

Իսկ անտիպ բանաստեղծութիւնները Ռուբէն Սեւակին, իր Հարազատ զաւակներն են, ուր սէրը, լոյսը որպէս երգ կը թեւածեն պարուրելու Համար այս տխուր աշխարհը եւ պուտ մը ուրախութիւն կը խոստանան բոլորիս:

Օտարութիւնը մաշեցնող իրականութիւն է: Ռուբէն Սեւակը կ'երգէ նաև օտարութեան պատճառած ցար թէ՛ իր եւ թէ՛ ամէն մէկ Հայու կամ Հայուհիի Համար:

Իմ Ռուբէն Սեւակը Հայ քնարերգութեան մէջ մնալու սահմանուած այն բանաստեղծն է, որ ապրեցաւ իր ժողովուրդին ցաւերովը, այն բանաստեղծն է, որ էն առաջ ճանչցաւ Արեւմուտքի պոռնիկութիւնը յատկապէս քաղաքական գետնի վրայ ու Հնչեցուց զարթեցնող իր զանգակները, պաշտպան կանգնեցաւ մարդ արարածի իրաւունքներուն, փնտոնեց մարդոց եղբայրութիւնը, ձաղկեց թուրքին ճիւղազուտութիւնը ու իր ժողովուրդին մահուան մէջ անգամ տեսաւ անոր վերածաղկումը ու զոչեց մարդկութեան լինելութեան Համար պայքարող պիտի մնան աշխարհի վերջին Հայերը:

Իր երգերը եթէ սիրոյ պարագային եղան ախորժալուր ու մեղեղային, եղան սուրսայր ու սպանիչ երբ խօսեցաւ թուրքին մասին ու մարդոց անիրաւութիւններուն մասին, դրամապաշտներու եւ արուեստը ստակով գնել ու զոզներու մասին:

Այսօր Ռուբէն Սեւակը թանգարան է Նիսի մէջ ու դարոց՝ Հայրենի Հողին վրայ, ուր իր ոգիովը կը դաստիարակուին Հայրենարնակ, Հայրենապաշտ սերունդներ:

Ո՛չ, իրաւ բանաստեղծները չեն մեռնիր:

Թուրքը ի զուր կարծեց մեռցուցած ըլլալ Հայ բանաստեղծները: Անոնք, ինչպէս Ռուբէն Սեւակը, մեզի Հետ են, այնքան ժամանակ որ մեր մոլորակը կը շարունակէ իր Հոլովոյթը:

ՌՌԻԲԷՆ ՍԵՒԱԿԻ ԱՐՁԱԿԸ

«ԲԺԻՇԿԻՆ ԳԻՐՔԷՆ ՓՐՑՈՒԱԾ ԷՋԵՐ»

Վերոյիշեալը Ռուբէն Սեւակի անունը մեր արձակ գրականութեան կապող գիրքին անունն է:

Իր ժամանակին, բժշկական օգտաշատ նիւթերով հարուստ այս պատմուածքները լոյսին գալով Պոլսոյ «Ազատամարտ» թերթին մէջ, լայն հետաքրքրութիւն ստեղծեցին հայ ընթերցասէր հասարակութեան մէջ:

Եւ որովհետեւ Ռուբէն Սեւակը վերադարձած էր երկիր մէկ ու մեկին որոշումով, այդ է ծառայել իր ժողովուրդին, ահա՛, բնով ու գրիչով նետուեցաւ հրապարակ, դասախօսութիւններու եւ պատմուածքներու շարքերով օգնելու իր ժողովուրդին:

Ու երբ իր խօսքն ու գիրը ընդունուեցան խանդավառութեամբ, այդ երեւոյթը երիտասարդ այս մտաւորականը աւելի եւս գօտեպնդեց:

Թէեւ այդ գօտեպնդումը սուղ գին մը վճարել տուաւ բանաստեղծ, բեմախօս արձակագիրին, ըսել տալու համար տէ՛օնմէ՛ հրեայ էտիպէ՛ Ռանրմին, որ Ռուբէն Սեւակը ձերբակալուած է որովհետեւ անոր խօսքին կրնան հետեւիլ հազարներ:

Թուրքին համար առաջաւոր մտաւորական ըլլալը յանցանքներու աններելին էր:

Ըսած եղանք, որ Տիրան Չրաքեանը թէեւ տաս տարիով Սեւակէն մեծ, ժամանակակիցը եղաւ բժիշկ-բանաստեղծին եւ Ինտրայի «Ներաշխարհ»ին հրատարակութիւնը միայն երեք տարիով կանխեց Սեւակին «Կարմիր Գիրքը», որ լոյս տեսաւ 1910ին:

Ահա երկու ժամանակակից գրողներ, որոնք արտայայտուեցան թէ՛ բանաստեղծութիւններով, թէ՛ արձակով:

Ինտրան 1898-1900ին կը գրէր իր «Ներաշխարհ»ը եւ 1905ի Սեպտեմբերինին «Ծանօթութիւն» յառաջարանը այդ գործին ու 1906ին կը հրատարակէր, առանց վերատեսութեան ենթարկելու պարունակութիւնը իր գրածին, ուր կը սկսէր այսպէս.-

«Հովին ձայնն է, նոճիներուն խորունկ գիշերուան հովին ձայնը: Գոց պատուհանին ետեւ լամբարիս կէս գիշերուան լոյսին հետ, որ անխըլիրտ կը վառի հովին մեծ շշուէջին մէջ, մենաւոր ու անշարք կ'երազեմ իր բոցին յառած, ծխախոտի եղկածուփ շղարչներուն մէջէն, որ զայն կը պարուրեն իր լուսեղէն ապակին ի վեր կը յածին, օրօրուն, մենութեանս ճրագին մեկանոյշ բարութեանը մէջ ցնդելու: Քնացող տունին խորքերը ձայն չկայ: Վարագոյրներուն ծալքերը տարտամօրէն կը ծփան: Բնականոն հիքութեան մը խաղաղութեան մէջ, բնականոն ու հանդարտ վիշտի յայտակերպումներուն մէջ իրերուն ու կահերուն, սենեակին բնակչին

անաշխարհայնութիւնը, խոկուն անոնց զանազանութեանց ետև աղօտապէս միացած եւ անսահման զրկանքի մը մէջ Հեռացած անշրջագծուած երանական Հաղորդի մը կը ձգտի»:

Առաջին տողերն են «Ներաշխարհ»ին, որ այնքան ազմուկ բարձրացուց պոլսահայ մեր մամուլին մէջ, տեղի տալով թեր ու դէմ կարծիքներու, բայց միաժամանակ մեր գրականութիւնը օժտելով անմոռանալի երկով մը, ուր իմաստասէրն ու նկարիչը, ու բանաստեղծը մանաւանդ արձակի մը մեղեդայնութեան յանձնեց թեւաւոր Հայերէն մը, որուն լըռիչքը առ այսօր չէ կասեցուած Հակառակ գրեթէ դարու մը իր թեւածութեան:

Սոկումի պահով սկսուած ու մայր Հողին նման Հարուստ Հանքաշերտեր ունեցող Ինտրան (ոսկի, արծաթ, պղինձ, երկաթ) կը շարունակէ բացատրել իր Հողին այսպէս.-

«Ձէր կրնար ըլլալ, որ քանի որ կենսապայքարը մարդկութեան մեծագոյն չարիքն ու ամօթն է, զայն սահմանափակելու Համար միայն մարդուն եւ տիեզերքին կոյր երեւոյթներուն միջև ու զաղբեցնելու Համար զայն ըլլալէ մարդոց մէկ աններողութիւնն ու շարակամութիւնը Հանդէպ իրարու, քաղաքակրթութիւնը պարտաւորիչ ընէր իւրաքանչիւր անհատի՝ անդամակցի անհուն գործաւորութեան մը, իր տաղանդին եւ ո՛չ յաւակնութեանց Համեմատ աշխատելու Համար Հանրութեան պիտոյքներուն Հայթայթման եւ միա՛յն քանի մը տարիներ ու այս պայմանով իւրաքանչիւրին ապահովէր ցմահ անպայքար կեանք մը, որու կատարեալ իրաւունքը շահած ըլլար իւրաքանչիւր մարդ իր ժամանակաւոր ծառայութեամբ»:

Ահա մանուկի անխաթար ու անանձնական ոգին Տիրան Չրաքեանի, լոյսին ձգտող կիպարիսներու խոյանքը ունեցող ոգին, որ կը ձգտի իրագործել անկարելին վասն բոլոր մարդերու ցմահ բարօրութեան:

Թոյլ տուէ՛ք, որ կարկաչէ Ինտրայի արձակը, երբ ինքը չէ նիւթը մեր այս Հրատարակութեան, բայց ըլլալով եղբայրակիցը Ռուրէն Սեւակին մեզ կը մղէ ոչ թէ բաղդատութեան մը, այլ ըսել կու տայ մեզի, որ եթէ Ինտրան Հասանելի էր մտաւորական դասու, ապա Ռուրէն Սեւակը Հասանելի էր մեր ժողովուրդի բոլոր շերտերուն, իր ոճին պարզութեամբը եւ նիւթերուն անմիջական օգտապաշտութեամբը:

Լսեցէ՛ք Չրաքեանը.-

«Ձանգակին ձայնը չուտով կը դադրի զանգակատան կատարը: Հանդիսաւոր օրերու մեծ զօղանջը չէ այն, Հապա միւսը, փոքր, էգ զանգիւնը, կարծես Հրճուայի, աղօտայի մելամաղձիկ, որ յաճախ չի լսուիր, որ իրբև ժամհար կ'իմացուի թաղին մարդոցմէն եւ որ իր բարձունքին մէջ մըմնջելով կը լռէ: Ամէն իրիկուան զանգակին մշտանուն ձայնն է, որ սակայն տարտամ ու փափուկ տօնակատարութեամբ մը կը խորունկնայ, քաղցրութեան անցած զացած ատեններն, երբ որ պղտիկ էինք ու Շարաթ իրիկունները ժամ կ'երթայինք դպրոցէն ետքը, վաղորդայնին՝ Կիրակիին ստուգութեամբ երջանիկ: ՄՀ, Կիրակին երբևք այնքան ազուոր չէր, որչափ

Շարաթ իրիկունք. եւ, այս, յիշողութեանս մէջ մնացած կիրակամուտքերը կը հասկնամ թէ պաճառ իրիկուններ եղած են, որովհետեւ մտքիս մէջ անոնց միակ ընդհանուր պատկերը, որ իմ Շարաթ իրիկունս է եւ որու անասելի հմայքին շատոնց ի դուր կը տենչամ,- եւ յիշելն ուրիշ բան չէ, այլ տենչալ տակաւին, եւ տենչ ըլլալու պայմանով միայն մտապատկերը կը տեւէ, կ'ապրի, կը լուսաւորէ, իրիկնամուտի արեւի զեղձան լոյսով, որ մեծ եկեղեցին կը թափանցէր, կ'ողողէր արեւմտեան պատուհաններէն եւ որուն պայծառութիւնը կիրակիին գեղեցկութեանն առհաւատչեայ մ'էր, խիստ բնական ապացոյց մը, զոր չենք գիտեր բնաւ, զոր սակայն կիրակիին ազուորութեան ըղձացող սիրտերնիս կը զգար՝ մետեորարանի տարակոյսներէ զերծ:

Այն ատեն չէինք գիտեր՝ իրիկունէն դատել վաղորդայնը, մեր հոգւոյն անբծութիւնը մեր յոյսերուն ազուորութիւնը կը յղանար. կը հաւատայինք, որ իրիկուան յստակութիւնը, որու անուշաղիբ էինք եւ զոր կը վայելէինք, պիտի տեւէր կիրակիին մէջ, զոր ակամայ գեղեցիկ կ'երեւակայէինք, երկնքին այն բնաւորութեան, թէ գեղեցիկ բաները միայն, հաճոյալիները լոկ իրաւունք ունենալու են գոյութեան...»:

Ո՛վ գեղեցկութիւնը մանկական մտածումին եւ ո՛վ անվրէպ բացատրազիրը ապրուած այդ օրերուն, անցելայուչ օրերու, մանիչակազոյն շղարչներու ետին ի պահ մտած, որ Ջրաքեանին կողմէ կախարհօրէն կը վերայայտնուի մեր արըշրանքին ի տրիտուր:

Ինտրան կը շարունակէ աստուածօրէն.-

«Իսկ ես շատոնց կորսնցուցած եմ ազատութիւնս, նաեւ հեռու եմ դեռ խաղաղութենէն, որ երկու անուններն են միեւնոյն երանութեան: Ստուգութիւնը թէ արդէն կ'երթամ դէպի ծերութիւն՝ դիս աւելի կը հեռացնէ մանկութենէն, եւ ինքզինքս անոնց, ծերունիներուն մօտ հանգիստ կը զգամ, անոնց քով է, որ կը հանգչիմ: Ի դուր ա՛յնքան եղած եմ այն տղան: Միթէ անհետացած այն կերպարա՞նքն է այս դէմքը, զոր այս տղաքը չեն ճանչնար, եւ որուն թախծութեան ետեւ՝ մա՛յրս միայն իր սիրոյն մեծութեան մէջ իրրեւ Անեղբորութեան մէջ մշտակայ այն կորսուած կերպարանքը դեռ կը նշմարէ: Որքա՛ն սիրելու է եղեր տղաքները, ոչ միայն վասնզի չկային, այլ մանաւանդ վասնզի չպիտի ըլլան քիչ ատենէն, բոլոր այս խեղճ տղեկները: Արբունքին տխուր վերլուծականութեան մէջ մանկութիւնը կը քայքայի, կը խամրի, ինչպէ՛ս ամբողջ են բողբոջները, մանուկները: Ո՞վ են այս տղեկները. չեմ ճանչնար բնաւ, այն ատենները չկային. երբեք չկային անոնք. եւ չեմ գիտեր ինչպէ՛ս եղած են, եւ ինչպէ՛ս ահաւասիկ մեզի պէս կ'ընեն: Ես ալ ատեն մը անոնց պէս չէի տեսներ ծերուկները. այնքա՛ն հեռու եղած ըլլալու էին անոնց գորշ գլուխները: Մինչդեռ հիմա, շատոնց, անզգայի կերպով անոնց մէջն եմ ես ալ, տաճարին ետեւը. ատեն մը անկէ՛ դո՛ւրս իսկ ըլլալէ ետք»:

Ո՛հ, որպիսի նրբանկատութեամբ կը վերլուծէ Ջրաքեան մանուկին ու ծերունիին ապրումները, որսալով անտեսանելին, մինչ հայելին կամ

ոսպնեակը լուսանկարչական մեքենային կրնան վերարտադրել միա՛յն տեսանկյուն: Օրերու սահանքին արագութիւնը անկախ մեր կամքէն, մեզ կը հեռացնէ մեր անձէն, մեր անցած ճամբէն, որուն ի տես նոյնիսկ Ջրաքեան մը ինքզինք կը գտնէ անգօր, եկեղեցիէն դուրս ու հեռո՛ւ, մինչ էր երբեմն, այդ եկեղեցիին մէջ մոմ ի ձեռին շարականներու մեղեդիներուն գեղգեղանքովը կ'արրենար...

Վերջապէս երբ մօտենալով կը հեռանանք ու հեռանալով կը մօտենանք Ջրաքեանին, ու անոր «Ներաշխարհ»ին, հոն ախորժալուր վերջերգի մը պէս կը հնչեն սա տողերը.-

«Եղիր, իմ ցաւագին գոյութեանս մէջ քո գոյութեանդ ժպիտն իրրև անդրաշխարհային յոյս մը հոսելու. գոյութեանդ հեռագու դաշնութիւնը յեղլու իմ բուի լուսութեանս խոռոչներուն, իմ տառապանքի բաւիղներուն մէջ, ուր վայիններու մենաւոր արձագանգ մը կ'ներկննայ, անլսելի ու յաւերժական. եղիր, եկուր դիս արրչութեանց առաքինականութեամբ նորաստեղծելու. ներչնչո՛ւմս, երազս, իմացականութիւնս. ո՛վ իմ մեկամաղձիկ փառքս - իմ իմաստս, իմ թրթաղու, գիշերային պայմանս. առ յաւէտ իմ մէջս եղիր եւ մի՛ երթար, իջիր. հոգւոյս անոյշարոյր խորհուրդին մէջ, դուն որ անոր ոգին ես. ինչ զող պիտի բխի անկէ, երբ հոն թափանցես դուն: Քու գալուստդ, քու էջքդ տօնելու համար արրչութենէ մեռնիմ, ինչպէս գաղջութեան շառաւիղի մը մէջ կը մեռնի արցունքը»:

Ու տակաւին.-

«Իրիկուան ստուերին խաղաղութիւնը կը շնչեմ.... միակ յուզման մը, գորովի մը, ո՛վ իմ Իոնաս, միակ մեծ խոռվքի մը մէջ թրթոալու խաղաղութիւնը կը զգամ: ...Հէք մենասէր որ անսահման իրիկունին մէջ կ'երթամ, յիմարական: Ստուն՛ր ամէն բանի վրայ, կամ սէ՛ր իմ մէջս՝ համասեռման անդորրութիւն մը ամէն բան կը խառնէ: Անհունութիւն, ամէն բան անոր կը վերարբեցնէ: Իրիկունը միթէ ամէն բանի տիեզերականութիւնը զքեզ կը յիշեցնէ, ինչպէս, արդէն, սկիզբներն ու վախճանները յախտնութիւնը կը պատմեն:

Ողորմեա՛, Տէ՛ր, ամենայն աշխարհի, վշտացելոց, ճանապարհորդաց, ապաշխարհողաց եւ հոգւոցն հանգուցելոց: Ինչո՞ւ համար, մե՛ծ աղօթող որ ես՝ չես յիշեր տարփաւորները: Միթէ օտա՛ր են անոնք այն տողումէն. անոնք որ, անգիտակից, յախտնութեան կը ձգտին, ներդաշնակման, կատարելացման գերագոյն վիճակի մը զհետ անձկագին:

Ո՛վ Տէ՛ր, ողորմէ՛ տարփաւորներուն, թափառական ու սարսուղին տարփաւորներուն. վասնզի իրիկուն է. վասնզի Քեզի յառելու կատարեալ եղանակ մ'է սէրը»:

Ու սիրոյ աստուածային դառիթափէն, սկիզբէն որ վերջ մըն է, ու վերջը որ սկիզբ մըն է, կը հովուերգէ Ջրաքեան, անդուսպ թափով մը ինչպէս ապերասան քամին, ամբողջական պարուրուածքով մը, ինչպէս գիշերը կը պարուրէ հողագունդը, ինչպէս ծովը կը պարուրէ լողորդը. անհուն թափով մը ինչպէս կը ջրվիժէ նիակարան, խօլական արրչութեամբ մը կը շարունակէ.

- «Շրթունքներս քու շրթունքներուդ մերձեցնելով, հպելով փայլատակելէ առաջ, թափանցկացած, դարկացած շնչեմ գրեզ. հիասոսկմամբ զգամ գրեզ. իմ իսկութիւնս, իմ արփս, երանականութեանդ հասած, մերձեցած ըլլալու զգայութենէս զողողջեմ, լուսնոտիմ, սարսափահար իմ մահճտանքս խայտամ խորհուրդիդ արբեցնող բոյրին մէջ: Քու ճշմարտութենէդ, քու գոյութենէդ անէանամ: Միթէ կարելի բան է, որ իմ մատներս հպած ըլլան քեզի. միթէ կարելի է, որ լսած ըլլամ ձայնդ, ու շունչդ շնչա՛ծ, քու բոյրդ խմած ըլլամ, քու բերանդ համբուրա՛ծ ըլլամ. ներէ իմ հէք կարօտիս. իմ պասքումիս. անյագենայի՛ երջանկութիւնս, անյագենայի ազատագրումս, զերծումս: Իրա՛ւ, համբուրա՞ծ եմ ես քու ծիրանի բերանդ. վա՛խ, ներէ՛ քեզի հպելով գրեզ մարմնաւորած ըլլալս: Ես վայել եմ գրեզ, այնպէս գրեզ շնչելով ինչպէս ազամանդը լոյսը կը շնչէ, ինչպէս նոճին գիշե՛րը կ'ըմպէ: Ա՛հ, ո՛րքան քաղցր ես. եւ ինչպէս կը տխրեցնէ՞ զիս քաղցրութիւնդ: Քու յուշացմանդ պէս քաղցր ես դուն. գրեզ կը սիրեմ իրրեւ թէ առ յաւէտ ուշացած ըլլայիր. կը սիրեմ գրեզ իրրեւ թէ մեռած ըլլայիր»:

Ձրաքեանը ժամանակի քննադատողներէն շատեր մոռցուած անուններ են. ոմանք ալ կ'ապրին մեր պատմութեան իրենց բերած վկայողի արժանիքովը...: Բայց Ինտրան կը մնայ ինչպէս իր սիրած յաւերժական նոճիները՝ մշտադալար, հայուն համար պահելով լոյս ու ջերմութիւն, գոյատևելու յամառութիւն, եւ աւելի՛ն՝ ձգտում գերեզմանէն անգամ մատչելու՝ ամենակալին:

Ձրաքեանին աղերսը Ռուբէն Սեւակին, որքան Ինտրա խորասուզւած է մարդկային Հոգիի անելանելի բաւիղներուն մէջ, Ռուբէն Սեւակը նոյնքան խորասուզուած է Հայ մարդուն տառապանքներուն մէջ ու ջանացած է դառնալ բալասան Հայ մարդոց ցաւին, ինչպէս որպէս բժիշկ, նոյնպէս որպէս արձակագիր, միշտ նախընտրելով Արփիարեանի պարզին վսեմութիւնը ուղին որպէս իր արձակ գրութիւններուն ոճ ու արագ Հաղորդականութեան միջոց:

Ռուբէն Սեւակ ընդմիշտ մնաց խրտնարանութենէ հեռո՛ւ. քանզի ան գիտէր թէ հեռանալ խրտնարանութենէ կը նշանակէր ոչ միայն մօտենալ ժողովուրդին, այլ մտնել անոր Հոգիին մէջ ու անմիջապէս օգնել անոր ցաւերու մեղմացումին:

Ե՛ւ մէկը ե՛ւ միւսը՝ անհրաժեշտ բոլորիս:

ԱՅԳԵՊԱՆ ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿ, ԲԱՅ ԱՅԳԻՒԴ ԴՌՆԵՐԸ

*Ահա այգին, որուն դռները բացուեցան, ճակատին գրուած.-
«Բժիշկին Գիրքէն Փրցուած էջեր»:*

Ռուբէն Սեւակ իր դասընկերներուն հետ
ինք՝ աջէն երրորդը

*1911ին Լոզանի մէջ գրուած «Այլասերում» պտղայի ծառն է մեզ
առաջինը դիմաւորողը: Այս էջերը կարծէք գրուած ըլլային այսօր. այնքան
այժմէական են: Դուք դատեցէք եւ եթէ կ'ուզէք գրուածին վրայ Եւրոպա
անուանումին կողքին՝ աւելցուցէք Ամերիկայի որոշիչ անունը:*

Լսեցէք, այգեպանն է խօսողը.-

«Զգո՛ւ, զգո՛ւ»:

*«Եթէ Եւրոպան է, որ կը հնչեցնէ այլասերումի ահազանգը, մի՛
մոռնար, որ այդ սարսափելի յախտը ամէնէն առաջ մե՛ր ցեղին կը սպառ-
նայ՝ իրրեւ հին ցեղի մը»:*

*«Ու մենք՝ փոխանակ արմատախիլ ընելու, տգիտօրէ՛ն կ'ընտրենք
է՛ն ախտավարակ ծիւրերը. զիրե՛նք միայն կը մշակենք: Ու կը պատահի
մեզ ա՛յն ինչ որ ո՛չ մէկ քաղաքակիրթ ազգի չէ պատահած: Մեր գիւղացի
ու շուկայի դասակարգը աւելի՛ մտացի է քան ա՛յն, որ մտաւորական կը*

կոչուի. ընթերցողը աւելի ողջամիտ է քան գրողը. առաջնորդուողը աւելի հեռատես է քան առաջնորդողը. ուրիշ խօսքով՝ մարմինը աւելի խելացի է քան ուղեղը...»:

Որպիսի ախտաճանաչում եւ համարձակ մատնանշում: Այդպէս ալ մենք ունէինք համեստ քահանայ ընկեր մը՝ Տէր Գալուստը, որ մեր օրերուն, եկեղեցւոյ խորանէն Ռուբէն Սեւակէն աւելի քան երեք քառորդ դար ետք յայտարարեց.- Այսօր, մեր ժողովուրդը կը ղեկավարուի գրպաններով լեցուն, բայց ուղեղներէ պարպուած մարդոց կողմէ:

Երեք քառորդ դար ետք անզգալի փոփոխութիւն: Այլապէս, հայկական բարձրաւանդակը ինչո՞ւ պարպուէր, ու ջարդերով պարպուէր իր հաղարամեայ ընդի տարրէն՝ հայ ժողովուրդէն:

Այգեպանը կը շարունակէ.-

«Հեռո՞ւ մենէ՛ ախտագի՛ն մտաւորականներ: Դուք ցեղին ուղեղն էք. բայց երբ այդ ուղեղը ուրիշ կերպ չի կրնար խորհիլ քան յուսահատեցնելով մեր կենսունակութիւնը, մենք պիտի փրցնենք ու նետենք այդ ուղեղը»:

«Մենք նոր միտքեր, նոր սիրտեր, նոր հոգիներ պիտի դարձնենք»:

«Մեզի կարծիր ու մտուտ չըթններով, ուժեղ ու ժպտուն գրականութիւն մը պէտք է»:

«Մեզի նոր Ոսկեգար մը պէտք է, նոր Ոսկեգա՛ր մը»:

«Այլասերո՞ւմ, ո՛չ, վերածնո՞ւնդ...»:

Ահա թէ ի՞նչ ուղած է Ռուբէն Սեւակ հարիւր տարի առաջ, նստած Լոզանի մէջ 1911ին, ու ի՞նչ կ'ուզենք մենք այսօր, Հայաստանէն եւ Սփիւռքէն: Ոչ թէ լաց ու կոծ, այլասերում ու յուսահատութիւն, այլ՝ նո՛ր վերածընունդ երբ կայ հողը, ակնադրիւրը մեր գալիք բոլոր յաջողութիւններուն:

Ի դուր չէր, որ Յովհաննէս Զիլինկիրեանը եղբօրորդին նահատակ բանաստեղծին, Ռուբէն Սեւակի ծննդեան 100 ամեակին առիթով 1985ին հրատարակեց «Ռուբէն Սեւակ եւ Փրցուելիք Ուղեղներ» գիրքը եւ զայն ձօնեց.-

«Այս գիրքը կը ձօնենք՝ անունով Հայ, այն կեղծ ազգասէր առաջնորդներուն, որոնց սխալ քաղաքականութիւնը՝ 24 Ապրիլ 1915ի յանգեցաւ»:

«Այս գիրքը կը ձօնենք՝ անունով Հայ, Սփիւռքի այն կեղծ ազգասէր առաջնորդներուն, որոնց սխալ քաղաքականութիւնը՝ նոր 24 Ապրիլներու կրնայ յանգիլ»:

Ինչո՞ւ Զիլինկիրեանի այս պոռթկումը: Որովհետեւ, ինչպէս «Այլասերում» շարադրանքին մէջ Ռուբէն Սեւակ գրած է.-

«Գառնուկի պէս անղէն ցեղ մը ամէ՛ն օր, ամէն օր կը յօշոտուի: Իսկ մեր գամբռները խելօքցեր, փիլիսոփայացեր, քաղաքակրթուեր են, տիեզերական եղբայրակցութեան մը խօսքերը կ'ընեն մեզի, ու կ'երազեն այն հեռաւոր օրուան՝ ուր գայլ ու գառնուկ մէկտեղ կ'արածուին»:

Աւելի ճակատային խօսք ո՛վ կրնար ըսել եթէ ոչ Ռուբէն Սեւակը:

«Մի Ծնար» պատմուածքը գրուած է սիֆիլիսէ (կարծր շանքր) տառապող մարդու մը մասին, Հեռու քարոզչական բնոյթ ունենալէ, Հոգեբանական նուրբ մօտեցումով, ինչպէս միշտ՝ փայլուն Հայերէնով մը:

«Կէս Խննթը» - պատկերաւոր ոճ, պարզութեամբ գրաւիչ, երբ Հեղինակը մասնագէտի մօտեցում մը ցոյց կու տայ Հիւանդին. Հիւանդ, որ ի վերջոյ վերջ կու տայ իր կեանքին ինքզինք նետելով ջրհորի մը մէջ.

«Սակայն, լուազոյն չէ՞» Հոր մը աղտոտել քան տարիներով նուիրական բոյն մը թունաւորել»:

Ու եզրակացութիւնը Հեղինակին.- «Թող կրօնագէտներն ու բարոյագէտները անձնասպանութեան վրայ վիճին, թող իմաստասիրական Հատորներ արձակեն իրարու գլխուն. մէկը պիտի գտնուի՞ ինծի բացատրելու Համար, որ մարմնապէս ու Հոգեպէս ի՞նչ պիտի արժէր այդ կեանքը,- խօսելու, զգալու, շարժելու, սնանելու, մտածելու անկարող, մէզի մէջ փտած մսի կտոր մը, որ շանը նետես չուզեր...»:

Իւթէնէզիին Համաձայն չէ՞ք գտներ Ռուրէն Սեւակը, որ կարծէք Համաձայն ամերիկահայ այն բժիշկի կեցուածքին, զոր դատարանէ-դատարան կը քաշքշէ ամերիկեան «արդարադատութիւնը» տարիներէ ի վեր:

«Ապրիլը Յաղթել է».- Պայքար մահուան դէմ: Իսկ ո՞ր գրողը չէ պայքարած մահուան դէմ. իսկ երբ գրողը բժիշկ է, առաւել եւս:

Ահա այգեպանին իրագործումի կարօտ թելադրանքը.-

«Ծնողներ, ուսուցէք ձեր տղաներուն թէ իրենց մէջ Աստուած կը քնանայ»:

«Բժիշկներ, սորվեցուցէք ձեր Հիւանդներուն, որ քաջ ըլլալն, ապրիլը, յաղթել է: Յուսահատներուն Համար այս կեանքին մէջ տեղ չկայ...»:

Իսկապէս ալ, ուս գրականութեան մէջ, անդամալուծուած Օստրովլովսկին, յուսահատութիւնը անգոսնելով դարձաւ գրագէտ ու մեզի կտակեց իր գլուխ գործոցը՝ «Ինչպէս էր Կոփուած Պողպատը» ուսանելի գիրքը:

«Տէր Ողորմեա...» - Այստեղ եւս, ինչպէս միշտ, Հեղինակը անմիջա-պէս կը մտնէ իր նիւթին մէջ ու ճակատային Համարձակութեամբ կ'ըսէ իր ըսելիքը, երբ նիւթը դարձեալ Փրանկախտն է ու այս Հիւանդութեան ենթակայ ընտանիքի Հայրը ունի երեք խուլ դուստկներ, այսինքն երեք անգամ դաւաճանած է կեանքին: Ահա թէ Սեւակ ինչպիսի պատկերներով կը ներկայացնէ Հիւանդը.-

«Թեւերը իրանին վրայ ծալած էր, Հաւնոցի մը մէջ, բանտուած արծիւի մը պէս: Ակուաները կճրտացին բերնին մէջ մանրախիճներ փշրելու պէս»:

Իրը՝ կեանքի, լուսաւոր կեանքի Համար պայքար:

«Գինովին Աղջիկը»։ Գինովին աղջիկը լուսնոտ մըն էր։ Գեղեցիկ, սիրուն աղջնակ մը տխուր վախճանով երբ կ'իյնայ կրակի վրայ ու կ'այրի վերէն մինչև որովայն...

Պատկեր մը՝ աղջնակէն.- «Ու յանկարծ տժգունեցաւ, ճիշտ մը արձակեց եւ ուժգնօրէն ինկաւ՝ երկինքէն ինկող քարի մը նման»։

«Ձեռները, ոտները ամբողջ մարմինը յանկարծ - յանկարծ կը դողային՝ վիզը կտրուած անասունի մը պէս»։

Բժիշկ գրագէտին եզրակացութիւնը.- «Մէկ կողմէն կը հաւաքեն ամէնէն առողջ երիտասարդները՝ պատերազմի մէջ հարիւր հազարներով մեղցնելու համար, միւս կողմէն՝ կը ստիպեն, որ բշկութիւնը գերմարդկային ճիգեր թափէ ապրեցնելու համար տառապագին մսակոյտ մը, որ իր բոլոր ուժով մահը կը կանչէ...»։

Հեղինակը գրկեալներուն հետ է միշտ ու պաշտպանն ու ամբողջ անոնց ցաւերը։

«Կոունկը» - Ղարիպութեան գացած հայ ուսանողի մը մահն է, որ կը նկարագրուի այստեղ։ Վերջին բուպէին, այդ երիտասարդը կ'ուզէ լսել մեր ժողովուրդի տխուր երգերէն՝ «Կոունկը»...

Ռ՞ով աւելի լաւ պիտի հասկնար զարիպ ու մահամերձ ուսանողին վիճակը, եթէ ոչ զարիպ ուսանող՝ Ռուբէն Սեւակը, որ մահացողին մասին կու տայ հետեւեալ պատկերը, երբ արդէն ան չկար...

«Գուրբը սառած հովը մրրիկներու պէս կը շաչէր անցորդներու երեսին»։

«Հրաշայի Բժշկութիւն» - Երբ մենք Երեւանի մէջ բժշկական ուսանող էինք, մեր դասախօսներէն մէկը ըսաւ այսպէս.- ապագայ բժիշկներ, դուք հիւանդութիւն չէ որ պիտի բուժէք, այլ՝ հիւանդը։ Ամէն անհատ աշխարհ մըն է։ Հոգեկան հարուստ աշխարհով մը։

Ելլելով այդ ճշմարտութենէն Ռուբէն Սեւակ իր խօսքը ուղղելով երիտասարդ բժիշկի մը կ'ըսէ.-

«Աւա՛ղ, քու ուսումնասիրած մարդը դիակ մըն է միայն։ Զգուշացիր իրեն նմանելէ։ Մարդը որ կ'ապրի, մարդը որ կը խորհի ու կը զգայ, մարդը որուն բարոյական տառապանքները բիւր անգամ աւելի են քան ֆիզիքական տառապանքները, այն մարդը ուրիշ բան կը պարունակէ իր մէջ քան ճարպն ու ոսկորը...»։

Ու կը կրկնէ Ռուբէն Սեւակ.-

«Ամէ՛ն մարդու մէջ Աստուած մը կայ... Ահաւասիկ թէ ի՞նչ բան կը մոռնան քեզի ուսուցանել»։

Իր այս պատմութիւններով գրական նոր սեռ մը բերաւ մեր գրականութեան Ռուբէն Սեւակ արձակագիրը։ Հետեւորդներ ունեցա՞ւ իր բեւոռացումին հասնող։ Եղան գրողներ Տիգրան Վարժապետեան բժիշկին եւ փրոֆ. Տոլապճեանին պէս, եղան նաեւ ուրիշներ, բայց բժշկական մշակ-

լած այդ նիւթերը չհասան այն շիկացումին, որոնց հասցուց Ռուբէն Սեւակ իր ընտրած նիւթերը:

«Ահաւոր Տարակոյսը» - Հեղինակը, ինչպէս բազում գրողներ, կը կանգնի կեանքի ու մահուան յաւիտենական հարցականին առջև երբ կը կորսնցնէ իր եղբայրը: Հակիրճ այս էջերը տրուած են զգացումներու շիկացած, ատրաշէկ փունջով մը:

«Անիծուած Գանձը» - Երիտասարդ, թոքախտաւոր հայ աղջիկի մը պատմութիւնն է մեղի հրամցուածը: Աղջիկ մը, որուն հայրը հարուստ է, իսկ ամուսինը՝ տղէտ:

Ամուսինը կը սպասէ, որ ժառանգէ աներհօր գանձը... եկած են երեքով Եւրոպա, որ աղջիկը բուժուի...

Հեղինակը այս ողբերգութիւնը սեղմած է տողի մը մէջ.-

«Այս քսան տարու կնոջ մէջ համա՛յն մարդկութիւնը թունաւորելու չափ դառնութիւն կար»:

Ի դուր չէ ըսած Գէորգ էմին.- Երգը հեռագիրի նման լինի պիտի:

«Ստամբուլի Զոհը» - Այդ զոհը այս պարագային չատակեր մարդ մըն է: Պատմումը ունի անոյ զգեստաւորում:

«Մանչերուն Գերեզմանը» - Անկրկնելի պատում հոգեբանական խորունկ վերլուծումով, պատանեկան չարահնչութիւններու վերյիշումով եւ պատկերներու առատութեամբ: Գեղարուեստական գրականութիւն հիւսող մըն է Սեւակ, իրեն չեն պակսիր նիւթ ու յուշ, լեզու ու ոճ.-

«Լաւ կը յիշեմ, որ օր մը ողջ մկնիկ մը լուցկիի տուփի մը մէջ մտցրնելով՝ չորս թաթիկները չորս ծակերէ դուրս հանեցինք ու ազատ արձակեցինք: Երբ գիրուկ դասատուն ու բոլոր աշակերտները տեսան, որ փոքրիկ տուփ մը սրահին մէջ ինքնիրեն կը վազէր խենթի մը պէս՝ ամէնքն ալ սարսափահար դուրս խոյացան...»:

«Փոխան Հարսանիքի» - Կը ներկայացնէ իր ամուսնութիւնը: Քաղաքական պսակը նախ, ապա, Փարիզի հայոց եկեղեցիին մէջ հայկական արարողութեամբ, երազի մը իրականացումը, տրուած իւրովի պարզ այլ յուղիչ եղանակով:

«Մեղքին Պտուղը» - Որդեծնութեան, աւելի ճիշդը մարդու աշխարհ գալուն մասին է խօսքը: Մեկնարանութիւնները կարօտ չեն որևէ բացատրութեան: Ուրեմն կարդանք հեղինակին գրածը, որ կեանքի, գոյութեան վերլուծումն է:

«Մարդը, որ Աստուծոյ պէս կրնար ստեղծագործել, ի՞նչ մը պէս կը թունաւորէ հիմա: Սէրը օրհնութիւն մըն էր, անէծքի մը կը վերածուի:

է՛ն տաք Համրոյրները կը կեղծեն, է՛ն անզուսպ կիրքերը կը խարդախեն, է՛ն բուռն սէրերը կը նահանջեն, է՛ն արգաւանդ արգանդները կ'ամ-
լանան...:

Անխուսափելի վախն է ան, բայց անխուսափելի վախը, բոլոր օրի-
նաւոր եւ ապօրէն գիրկընդխառնումներուն վախը, ամէն անկողիններու
ու գիշերներու վախը, սերնդագործումի վախը...:

«Զգո՛յ՜... զգո՛յ՜...» կ'ըսեն գիշերային դանդակները, որոնց ղօղանջը
Հալած կապարի մը պէս կ'անձրեւէ ամբարիշտ քաղաքին վրայ»:

«Բայց այս ամուլ քաղաքէն անդին արգասարեր գիւղեր կան, այս
Թոքախտաւոր տուններէն անդին յուսթի անտառներ կան, այս սալալատակ
փողոցներէն անդին Թաւշային մարգերը կան ու ուռճացող Հողերը կան,
ու ամբո՛ղջ երկրագունդը կայ՝ յդի կնոջ մը պէս ուռեցած...»:

«Հո՛ն բնութիւնը իր մայրական գիրկը կը բանայ պարզ ու մաքուր
Հոգիներու Համրոյրին: Հո՛ն դեռ սիրոյ մեծ տոամը կը կատարուի այնպէս՝
ինչպէս Հաղարնրով տարիներէ ի վեր մարդկութեան առաջին զոյգը
ըմբռնեց ու գործադրեց զայն՝ բնական, ճակատագրական ու յաւի-
տենական...»:

«Օր մը պիտի գայ, որ մարդկութիւնը պիտի ըմբռնէ թէ մեղքի
տղայ չկայ. ամէն տղայ որ կը ծնի, օրհնեալ է. ու նորածին երեխայ մը
աւելի կ'արժէ քան իր ծնողը, լաւագոյն բարեշրջումի մը արշալոյսն է ան
որ կը ժպտի, եւ որ կը խեղդենք դեռ չծնած»:

«Բայց այդ օրը Հեռու է»:

Այո, այսօր եւս Հեռու է այդ օրը:

«Մերերը» - Պատմութիւնն է ջութակահարի մը եւ դաշնակահա-
րուհիի մը: Աշխարհը շրջած, դափնիներու արժանացած զոյգի մը, որոնք,
ազատ Թոչուններու պէս երկրէ երկիր թեւած ու ամէն երկրամասէ յի-
շատակ մը պահած են - Զինաստանէն, Հնդկաստանէն, Սիպերիայէն,
Սպանիայէն, Իտալիայէն:

Երջանի՞կ են, անշուշտ: Բայց կ'ըսէ Հեղինակը.-

«Նախ այդ տան մեծութիւնը աչքիս դարկաւ: Կրնամ ըսել որ ինձմէ
դատ մարդու ոտք չէր կոխեր այդ նուիրական սեմէն ներս: Իրենց յաւեր-
ժական ճամբորդութիւններու պատճառով ամէն տեղ Հիացողներ ունէին,
բայց ոչ՝ բարեկամ...»:

Իրենց դժբախտութիւնը, դաւակի մը պակասն էր:

Դաշնակահարուհին կ'ըսէ.-

«Ստինքներս իր շրթներուն կարօտովը թոռմեցան. իր վարդ մարմ-
նին սպասելէն կոյս արգանդս շիրիմի պէս փակուեցաւ...: Ամբողջ սիրտս,
ամբողջ յոյսս, ամբողջ սէրս միայն անորն էր՝ որ չեկաւ...: Ամուսինս չուզեց
որ գայ...: Առատութեան մէջ կը լողամ ու ծարաւէս կը մեռնիմ, լողորդին
պէս, որ ծովուն մէջ կաթիլ մը անոյշ ջուր չունի՝ իր շրթներուն տաններու...:
Ես իրմէ սէ՛ր խնդրեցի, ան կեղտ թքաւ արգանդիս մէջ կանացի, ահա
ինչո՞ւ առջի օրէն ես լացի...»:

Իսկ դաշնակաՀարուհիին ամուսինը ջերմամիզութենէ ամլացած էր: Աճրող ռդրերգութիւն մը, որուն ծալքերը գիտէ վարպետօրէն բանալ ու եղերերգել մեր Ռուրէն Սեւակը:

Հակառակ մասնագիտական ուսում ունենալուն, որպէս բժիշկ, Ռուրէն Սեւակ երբ կը խօսի Հիւանդութիւններու մասին, ընթերցողին քարոզ չէ որ կը կարդայ. Ս. Գիրքի նման «մի՛ շնար» պատուէրը չի տար, այլ կեանքէն քաղուած Համոզիչ իրողութեամբ մը կը լուսարանէ իր ընթերցողը այնպիսի Հայերէնով մը, որ աղբիւրի զուլալութիւնը կը յիշեցնէ:

«**Թոքախտաւորը**» - Սարսուղզեցիկ պատմութիւնը թոքախտաւոր զոյգի մը: Հեղինակը գիտէ արուեստի Հանդերձանքը տալ տխուր պատմութեան մը: Մարդկային ցաւը գիտէ գողտր ձեւով ներկայացնել. -

«Այս աշխարհի վրայ երջանկութիւնը անշուշտ ներելի չէ...: Աղջկան ամուսնութիւնը արգիլած էին բժիշկները, բայց սիրոյ առջև բժիշկը ո՞վ է...: Գարնան գիշեր մը ծաղիկներն ու ծառերը խարեցին զիրենք, ինքզինքնին առօ՛ղջ ու կայտա՛ն կարծեցին այդ երկու մահուան դատապարտըւածները իրար ձուլուեցան, տարիներէ ի վեր զսպուած սէրը աՀագին ուժով պոռթկաց...: Բայց ի՞նչ էր այդ թանձր ու տաք Հեղուկը բարձին վրայ, արիւնխս՛ւմ...: Ու կոյսը իր Հիմէնեան անկողինին մէջ մեռեր էր»:

«**Նարուէոնի Մահը**» - Հեղինակը այս պատմութեան մասին, կորով ու յոյս կը ներշնչէ իր Հիւանդներուն, որքան ալ ծանր ըլլայ անոնց վիճակը:

«Այն Հիւանդները, որոնք փոքրիկ ցաւէ մը կը յուսահատին, թող գիտնան, որ այս աղքատիկ գիւղացիին դաւակը, այս նիհար ու պանդուխտ զինուորը, որ Համամարդկային քաղաքակրթութեան Հրամայեց, աշխարհին տիրապետելէ աւելի իր անձին տիրապետեր էր...: Այս փոքրիկ մարդը իր վրայ կը միացնէր բժշկութեան մեծագոյն Հիւանդութիւնները. - Իր ուղեղը լուսնոտ էր, իր սիրտը պզտիկ, իր կուրծքը թոքախտ; իր ստամոքսը քաղցկեղ...»

ԱՀա թէ ինչպէս մեռաւ - մեռա՞ւ - կամքերուն Հզօրագոյնը»:

Յիրաւի Հոգեկան արիութիւնը կը Հարուածէ մահը:

«**Մեղքին Տունը**» - կը ներկայացուի գաւառացի Հայր մը, որ իր տղան բարձրագոյն ուսումի Համար Եւրոպա կը դրկէ: Անփորձ երիտասարդը կը թակարդուի անբուժելի Հիւանդութենէ մը: Հայրը կը փութայ Հասնիլ իր զակին ու զայն ներկայացնել բժիշկի:

Այստեղ Հայր եւ զակի խօսակցութիւնը Հոգեբանական վերլուծումներով կը ներկայացուի:

Տղան իր Հօրմէն կը պահէ իր ցաւին իսկութիւնը ու կ'ըսէ իր Հօր. - «Հայրիկ, բժիշկը ըսաւ թէ բան մը չունիմ»:

Իսկ Հայրը, Հասկնալէ ետք տղուն ցաւը ու խորապէս տխրելէ ետք, «Իր մէջ սպաննուած գտնելէ ետք մեծ Հայր դառնալու երազը, քովի

սեննակէն տղան կ'առնէ ու կը մեկնի ըսելով.-

- Բժիշկը կ'ըսէ թէ բա՛ն մը չունիս եղեր, տղաս...»:

«Հարսերուն Գաղտնիքը» - Այս պատմուածքը չունի ուժգնութիւնը նախորդներուն: Տեսակ մը կրկնութիւն եւ միւսներուն արձագանգը: Արձագանգ մը, որ թէեւ անհաճոյ չէ, բայց ձայն մըն է, որ չէ վերածուած մեղեդիի:

Տունմնայ աղջիկի մը տազնապներուն հայելին պարզապէս:

«Մեռելին Նշանտուքը» - Տինամիզմի պակաս մը այս պատմուածքին մէջ եւս: Յոգնա՞ծ է հեղինակը:

«Սաթենիկը» - Ահա վարպետութեամբ գրուած պատմուածք մը, ուր ընթերցողին կը ներկայացուի սնանկացած հարուստ մը, որուն աղջիկը կը ստիպուի դառնալ սպասուհի, երազելով հին օրերը:

Ժամանակ մը ազգականի մը տան ապաւինած աղջիկը օրերէն օր մը դուրս կը շարտուի: Կը մնայ փողոցին մէջ, ուր, չար ժամ, երեք զինուորներ սուր մը կոկորդին դէմ տալով Սաթենիկին, կը ստիպեն զայն որ յանձնուի իրենց...

Տխուր վախճան, որուն նկարագրութիւնը ահա՛.-

«Կուրծքն ու փորը տափկացած, ձմեռնային թուղի մը պէս խորշոմած, ճերմկոտած, բայց դեռ անուշիկ: Հոգերանական ժպիտ մը չէր իրենը, այլ մարդակազմական»:

«Յաւի Միսը» - Աղիքային քաղցկեղով տառապող հիւանդի մը տրուած այցելութիւն.-

«Հոն, այս սեւ պատկերով գետնայարկ խուցին մէջ, մարդ ու կենդանի քով քովի սեղմուեք, թշուառութեան մէջ եղբայրացեք, չունչ չունչի տուեք էին իրար տաքցնելու համար»:

Նկատի ունենալ, որ հիւանդի բնական վայրը Արեւելք չէ, այլ դրախտային Զուիցերիան:

Հիւանդին կինը.- «Երեսը գոգնոցին մէջ պահած՝ սկսաւ կամացուկ հեկեկալ, որպէսզի ամուսինը վերէն չսէ: Բայց տղաքները՝ հազիւ ծունկիս չափ բարձր՝ սպառնական աչքերով դիս պաշարեցին թէ ինչո՛ւ իրենց մայրը կը լացնեն, կարծես ես ըլլայի իրենց ցաւին պատճառը:

Ու որքա՛ն իրաւունք ունէին այդ մանուկ ուղեղները: Գործուող չարիքի մը անկարող ականատեսն ըլլալ՝ այդ չարիքը գործելու հաւասար վատութիւն մը չէ՞...»:

Որպիսի՞ մարդկայնական կեցուածք հեղինակին կողմէ:

«Մեռցնելու իրաւունքը» - Համոզիչ պատմուածք մը, ուր կայ պատերազմի ճակատին վրայ գերի մը վայրագօրէն սպաննելու ահաւոր

տեսարանը, երբ ենթակային վիզը կը կախուի սուրի հարուածէն, ու երբ ան մայրիկ կը պոռայ, արիւնը տակաւ կը շարունակուի հոսիլ ուժգնօրէն...

Հեղինակը. - «Ընդմիջեցի: Բայց եթէ նոյնիսկ հիւանդն ուզէ, մենք չունինք դայն մեղցնելու իրաւունքը: Որի՞ կը պատկանի կեանքը. ո՛չ հիւանդին, ո՛չ բժիշկին: Կեանքն Աստուծոյ կը պատկանի...»:

- Աստուծո՞յ... Աստուծո՞յ...,- ըսաւ ռամիկ խօսակիցս փրփրելով:

- Մէկ կողմէն ահագին ծախսեր - շէնքեր ու դարմաններ անդամալոյծներու, ցաւագարներու, հոգւով մարմնով փտածներու, անբուժելի զառամածներու կեանքն ամէ՛ն գնով պահպանելու համար... մինչդեռ անդին, կռուի դաշտին վրայ, է՛ն խոստմնայի ու է՛ն առողջ երիտասարդները հազարներով, տասը հազարներով գետին կը փռուին, յետոյքէն դարնուած նապաստակներու պէս զլտոր դառնալով... ասոնց կեանքն ալ Աստուծոյ չի՞ պատկանիր, տոբթօր...»:

Հապա Ռուրէն Սեւակին կեանքը որո՞ւն կը պատկանէր...

Հեղինակը վերի նիւթին ուրիշ անգամ ալ անդրադարձած է ձաղկելով պատերազմի չաստուածները:

«Տէլիրիում Թրէմէնս» - Հիւանդութեան այն տեսակը երբ ենթական կը զառանցէ դողահար, կը հասնի ցնորական վիճակի եւ կամ կը մոլեգնի: Այս պարագային հիւանդը ալքոլամոլ մըն է, որ կը հասնի վիճակի մը, երբ կը դիմէ անձնասպանութեան:

Անոր թողլքուած կիներն ու երկու զաւակները կանգնած դիագնոստիկաներէն դրան առջեւ ողորագին կը գոչեն.- Հայրիկ, Հայրիկ, քեզի նարինջ բերինք Հայրիկ...

Վիպային տեսարան, որ իրապատում է:

Անգամ մը եւս կը հաստատուի, որ Ռուրէն Սեւակը իրապաշտ գրող մըն էր հեռու Հնարովի գրութիւններէ, որոնց անհրաժեշտութիւնը չունէր երբեք, քանի կեանքը կորուստ էր նման դէպքերով:

«Վեցերորդ Չգայարանք» - Հեղինակը կ'ուզէ, որ մենք մեր զաւակները պատրաստենք մեծ սիրոյ համար.-

«Արուն ու էզը, սէրն ու սեռը, մարմինն ու հոգին իրար խառնուելով՝ միանգամայն Տիեզերքին ու Աստուծոյն կը խառնուին»:

-«Վայրկենական ցնցո՛ւմ մը կ'ըսէ Մարք Օրէլ. բայց այդ մէկ ցնցումը անհունները կը դողացնէ ու յաւիտեանները կը բեղմնաւորէ... Այսպէս է սէրը. մաքուր, առողջ, բնական սէրը:

Իմաստութի՞ւն թէ յիմարութիւն, չեմ գիտեր: Կը զգամ միայն, որ մարդկային ամենարարձր արտայայտութիւնն է ան: Անո՛վ է որ Աստուած մեր մէջ կը յայտնուի. Աստուած սէր է»:

Մեզ հոն հասցնել է նպատակը սիրոյ երկրպագուին, իր սիրոյն անդաւաճան մնացող, սիրոյ կորուստին փոխան մահը դիմակալող՝ նահատակ բանաստեղծ՝ Ռուրէն Սեւակին:

«Չմեռնելու Համար» - Այս պատմուածքին նիւթը Սիամանթօն է: Բանաստեղծը թորբայտէ կը տառապի, արիւն կը փսխէ: Զինք փոխադրած են Զուիցերիոյ մէջ լեռնային բուժարան մը:

Կը նկարագրուին այդ լեռները:

Այս տողերը ստորագրողը բարձրացաւ դէպի այդ բուժարանը տանող լեռներն ի վեր տեսնելու Համար յոյսի ջահեր վառող բանաստեղծին գտնուած բուժարանը - Միմոն Միմոնեանի աւագ որդին՝ Յովիկը առաջնորդեց մեզ Հոն, ձիւնամրրիկի մը մէջէն: Մեծերը յաւէտ մեզի Հետ են:

Սանաթորիումի իր սենեակին մէջ Սիամանթօ նամակ մը կը ստանայ Մինաս Զերադէն: Ան կը գրէ.- «Դիցազնօրէնը գրողը երիտասարդ էր»:

Այո՛, չի մեռնիր, բայց թուրքը մեռցուց Սիամանթօն, երբ ան երիտասարդ էր:

Ռուրէն Սեւակ կը գրէ.-

«Ո՛չ, Հայրենիքի այսպիսի մէկ ճգնաժամային վայրկեանին, ան պիտի չմեռնէր, ան պիտի չյուսահատէր, ան պիտի ապրէր, պիտի մոնչէր, պիտի երգէր, պիտի բոցավառէր. ուղղակիներու Հոգին: Հսկաներու ճակատա-մարտին մէջ ան իր գրչին ծանրութիւնը պիտի նետէր՝ արիւնէն խնթեցած սուսերի մը պէս... «Զարկ, Կովկաս»:

Այս տարօրէն Հիւանդը՝ իր Հոգեվարքի անկողինին մէջէն՝ ուժի ա-Հոգին գանձեր պիտի գտնէր ամբողջ ցեղ մը գօտեպնդելու Համար. «Զարկ, Կովկաս»...

Շնչահատութենէ Հիւծող այս երիտասարդը՝ իր Հիւանդ կուրծքէն ուղղամաշունչ փոթորիկներ պիտի յառնէր Ալպեաններու զագաթէն մինչև Արարատի ստորոտը... «Զարկ, Կովկաս»...

Ու կամքի տարօրինակ ուժով մը՝ բժիշկներու պատուէրին անսալու Համար՝ այդ ջղուտ ու անհանդարտ երիտասարդը ամբողջ երկու տարի, ամէ՛ն օր, ամէ՛ն ցերեկէ վերջ, երկար-երկար ժամերով, բաց օդին մէջ փոնց, անշարժացուց, քարացուց իր վտիտ մարմինը, արևուն տակ անմահութեան Համար Հասունցող մոմիայի մը պէս...

Հնազանդ տղու մը նման առտու-իրիկուն կանոնաւորապէս չափեց իր ջերմութիւնը: Միայն թէ ամէն անգամ, որ չափազանց բարձր էր ջերմաչափը, իսկոյն կը ցնցէր ու կ'իջնցնէր դայն, ոտքերը ուժգին-ուժգին գետին զարնելով, ու «պիտի ապրի՛մ, պիտի ապրի՛մ» պոռալով:

Ու շարաթն անգամ մը, երբ իր ծանրութիւնը չափելու Համար կը մօտեննար ճակատագրական նժարին, չէր մոռնար կանխաւ քանի մը գիրք պահելու իր գրպաններուն մէջ, անոնց կշիռովը ինքզինք ու իր բժիշկը խարելու Համար...:

Կարելի՞ է սակայն մահը խարել...:

Ո՛վ դուք, որ այսպէս կը խորհիք, յուսահատներ ու պարտուածներ, ձեզի՛ Համար են այս տողերը»:

Հերոսապատում մը ինքնին Հերոսի մը մասին գրուած Հերոսի մը

կողմէ, երբ թուրքին եաթաղանը չսարսափեցուց նահատակուող բանաստեղծը:

«Ապրելու Կամքը» - Բազմաթիւ Հիւանդութիւններու տէր՝ Վոյթէր կ'ապրի Հարիւր տարի: Ինչպէ՞ս կ'ըլլայ: Քանի որ մեծ գրողը իրեն Համար նշանարան ընտրած էր չափաւորութիւնը: Չափաւորութիւն ամէն բանի մէջ - ուտելու, քնանալու, մարքութեան, աշխատանքի - ամէն բանի մէջ:

Վոյթէր, որուն մասին Հեղինակը կը գրէ.-

«1694 Փետրուարի 20ին ծնաւ - աւելի վիժեցաւ քան թէ ծնաւ - մանուկ մը, որ երեւութապէս մեռած էր: Ո՛չ կը տեսնէր, ո՛չ կը ճշար, ո՛չ կը շարժէր, ո՛չ կը շնչէր:

Կատարեալ կմախք մը: Իր ժամանակին ամէնէն նիւհար, ամէնէն Հիւանդ, ամէնէն տղեղ մարդը:

Այդ Հանճարեղ վիժուկը Վոյթէր ինքն էր»:

Եւ այդ ամէն օր մեռնող մարդը ապրեցաւ Հարիւր տարի ու Հեղինակեց 70 գիրք:

Ունեցած էր ապրելու կամք: Ինչպէ՞ս Սիւսանթոն:

Կամքով դիմել յաղթանակի, ապրի՛լ, ահա թելադրանքը Հեղինակին, իր Հիւանդներուն եւ ոչ Հիւանդներուն:

Որպիսի՞ կենսասէր օրինակ՝ Վոյթէրը:

«Մեռելի Մը Նամակը» - Թորախտաւոր Հայ աղջիկ մըն է նամակը գրողը զօրեցերական առողջարանէ մը, ուր ան կ'ըսէ.-

«Ու ես Հոս, միս մինակ, իւզարար չունեցող կանթեղի մը պէս, օրէ օր, կաթիլ-կաթիլ կը մեռնիմ...»:

Ապրիլ ցանկացող 18 ամեայ աղջիկ մըն է այս նամակը ստորագրողը. խիստ յուզիչ, մեր զրականութեան մէջ քիչ երեւցող նիւթերէն մէկը, զոր այնքան վարպետօրէն ներկայացուցած է մեզի Ռուրէն Սևակ:

«Ծարաւ Մարդը» - Երիտասարդ տարիքին՝ Հիւանդ: Բուժուելու կ'երթայ Լոզան, բայց դարման մը չգտնելով կ'ուզէ դառնալ երկիր.- «Հիմա որ ա՛յ մահուան մօտիկութիւնը կը զգար, մէ՛կ փափար ունէր, Հայրենիք դառնալ: Եթէ վաղը յանկարծ մեռնիմ կ'ըսէր,- մա՛րդ մը չկայ, մատո՛ւն մը չկայ, յացող մը չկայ, շան դիակ մը ինձմէ՛ աւելի բախտաւոր է»:

Պանդխտութեան մէջ մեռնելու ցաւը, էն խորունկը ցաւերուն, զոր այնքան տպաւորիչ կերպով ներկայացուցած է Ռուրէն Սևակ:

«Տոքթէօր Քօզմօզ», ժամանակին մեր գաւառներուն մէջ շատ կային Տոքթէօր Քօզմօզներ, որոնցմէ մէկն էր այս պատմուածքին Հերոսը, որ.-

«Չաւա՛կս,- կ'ըսէր իրեն դիմող Հիւանդին,- այս շարթու պահարկ աւրեցի՞ր: Ինձի գալէ առաջ մեղաւոր զլուխդ տէրտիրոջ աւետարանին

տակ զրի՞ր: Տիրամօր պատկերին առջև մոմդ վառեցի՞ր: Ուխտդ ընդունական եղա՞ւ: Բոցը շիտա՞կ ելաւ թէ՞ ծուռ ելաւ: Մեծերուդ խօսքը լսեցի՞ր: Մէկու մը սիրտը ցաւցուցի՞ր: Քեզի տալիք դեղս սուրբ է, գաւա՛կս, ուտիք բերանով չուտես, Աստուած բերանդ կը ծռէ...»:

Հիմա ճանչցա՛ք տոբթէօր Քօզմօզը: Հարիւրաւոր տարիներ մեր գաւառներուն մութ անկիւններուն ծուարած խեղճ գիւղացիները բուժողները տոբթէօր Քօզմօզներն էին, կամ սափրիչներ կամ տէրտէրի մը աղօթքը: Մինչեւ որ կամաց-կամաց Հիպոկրատի աշակերտները Հասան գաւառ, բայց 1915ին, անոնք ալ Հնձուեցան թուրքին եաթաղանովը:

«Մարտիրոս Պոլսեցին» - Ռուրէն Սեւակի գրականութեան մէջ նորութիւն մը այս պատմուածաքը Հիւմրիի գօրաւոր նեցուկովը, ուր կը պատմուի Հայ տղրուկի մը առաւ փախաւութիւնը այնքան զուարթ ոճով մը, որ սիրով կը կարգացուի:

Այո, մտրացկանութիւնը, գողութիւնը, ստախօսութիւնը արհեստի վերածած եւ երբեմն ալ այդ բոլորին «արուեստի» շղարշ Հազցուցած Հայեր ալ կան, որոնց մերկացումին նուիրած է այս պատմուածքը, իմ Ռուրէն Սեւակը:

«Բժիշկին Գիրքէն Փրցուած էջեր» գիրքը իր վերջին էջով տուաւ պորտաբոյծի մը պատմութիւնը, իր բովանդակութեամբ մեզի ներկայացուց Հայուն ցաւը, տառապանքը, տեւելո՛ւ, ապրելո՛ւ անկոտորում կամքը եւ անսպառ յոյսը գալիք առաւօտներու:

Թէ՛ իր բանաստեղծութիւններով, թէ՛ իր արձակով Ռուրէն Սեւակը մեզի ներկայացաւ որպէս ամբողջական Հայ արուեստագէտ, անմնացորդ նուիրուած իր ժողովուրդին այն խորհուրդը տալով մեզի, որ սխալ է Արեւմուտքին ապաւինիլը, կեանքին օրինակովը ցոյց տալով, որ Հողին դառնալը երկրին ապաւինիլն է ճիշդը, որպէսզի իրագործուին ի՛ր երազները, մե՛ր երազները.- «Մեզի կարմիր ու մսոտ շրթերով, ուժեղ ու ժպտուն գրականութիւն մը պէտք է»:

Մեզի առողջ ու երիտասարդ մտաւորականներ պէտք են: Մեզի նոր Ոսկեզար մը պէտք է, նոր Ոսկեզար մը:

Ու մենք Հաւատացողն ենք այդ գալիք ոսկեզարին:

Ռուրէն Սեւակ նոյնպէս, իր գրականութեամբ կեանքով կը Հաւատար գալիք ոսկեզարին, ու ինք եղաւ այնքան խիզախ նաեւ իր վերջին Հերոսական կեցուածքով, որ մահուամբ զմահ կոխեաց եւ յարութեամբն իւրոյ, մեզ զկեանս պարգեւեաց:

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Համալսարանական Ուսանողներու Միութեան (Հ.Ե.Հ.Ո.Մ.« Հրատարակած ծաւալուն Հատորը ունի նաև «Արձակ Այլ էջեր» գլուխը, ուր կան 12 արձակ գրութիւններ 40 էջերու վրայ տարածուող:

Առաջինը այդ գրութիւններէն «Տխուր Բոպէ», գրուած 1906ի Հոկտեմբերի 6ին, իրաւ արձակ բանաստեղծութիւն մըն է, ուր կը վերլուծուի սիրտը:–

«Մարդ որչա՛փ ալ ճգնի մոռնալ իր ցաւերը, որչա՛փ ալ երջանկութիւնը սիրէ, որչա՛փ ալ չանդրադառնայ կեանքին դառնութիւններուն վրայ, դարձեա՛լ սրտին մէջ կա՛յ անկիւն մը, որ երբեմն կը ցաւի, կը մթագնի ու կ՛արտասուէ: Ինչո՞ւ, ո՞վ գիտէ:

Զարմանալի չէ՞ մարդու սիրտը:

Շղթայազերծ փոթորիկները անզօր են երբեմն տապալելու ծառ մը: Փոքրի՛կ, աննշա՛ն, աննշմա՛ր որդ մը կը սպրդի ծառին երակներուն մէջ, ու երէկուան կազնին այսօրուայ կմախքը կ'ըլլայ:

Այսպէ՛ս ալ սիրտը: Տէգի Հարուածներ կան, որոնք Հազիւ թէ կը դգաս, անկարելոր բաներ կան, որոնք Հոգիդ կը ճմլեն:

Շարժո՛ւմ մը, խօսք մը, նայուա՛ծք մը, բա՛ռ մը թերեւս, ու սիրտը կը խոցուի արդէ՛ն»:

Հեղինակը որքան ճիշդ կը վերլուծէ մարդու Հոգին, դոր ճանչնալու Համար բիրաւոր գրողներ բիրաւոր գիրքեր գրած են ու պիտի շարունակեն գրել առանց կարենալ մարդու Հոգին ափի մէջ ունենալու, վերջնական ճանաչողութեան մը յանգելու:

Երկրորդ նիւթին մէջ կը նկարագրէ «Ռ. Պէրպէրեանի Հիւանդութիւնն ու մահը»: Հակիրճ թէև, բայց Հարուստ տեղեկութիւններով:

Երրորդը գրախօսական մըն է Զապէլ Եսայեանի «Ծնոհրով Մարդիկ» վէպին մասին: Հոս կը յայտնուի մասնագէտ վերլուծողը՝ Ռուբէն Սեւակ, որ չի խնայեր Զապէլ Եսայեանին: Կատարուածը գիտական վերլուծում մըն է, առանց աւելորդ խայթոցի: Մեր օրերուն եթէ գիրք մը այսպէս գրախօսուի, տուեալ գիրքին Հեղինակը ոչ միայն ա՛լ չի բարեւեր գրախօսողը, այլ կրցածին չափ կը Հալածէ նաև:

«Տարի Մը Վերջ» խորագիրին ներքև մատուցուածը պատմուածք մըն է: Սիրոյ պատմութիւն մը Հոգեբանական նուրբ ներկայացումով: Ու ի՛նչ խօսք՝ ճշմարտանման:

Կը Հետևի «Ուսանողի Գիշերներ – Սարտեաչը և Թուխը» արձակը:–

«Իրենց խօսելու, նստելու, ծիծաղելու ձևէն կարելի էր հասկնալ, թէ այս երիտասարդ գլուխները աշխարհին ճակատագրով զրազելու համար չէ՞, որ կը հաւաքուէին այդ սեղանին շուրջ»:

Նախադասութիւն մը, որ հաստատում մըն է կարճ ու իմաստալի:

Ուսանողական սիրոյ պատմութիւններ միշտ հոգեկան տազնապով մը վերջացող, այնքան բնական: Ատոնք, յաճախ, համակրութեան եւ առաջին սիրոյ պատմութիւններ են հեղասահ գրիչէ մը գեղեցկացած:

Այստեղ նոր բառի մը հանդիպեցանք.- «Անձրեւին միօրինակ լալերզը»:

«Շեղածները» նուիրուած է թէոզիկին: Այս արձակը պատմութիւնն է ազքատ ուսանողներու, որոնք դատապարտուած են աշխատիլ ազարակի մը մէջ այն յոյսով, որ օր մը կը վերադառնան համալսարան.-

«Սիմօ կը խօսէր հանդարտօրէն առանց բողբոջի, առանց զայրոյթի, մէկու մը պէս, որ կը ճանչնայ կեանքը, եւ որ տառապանքը խմած է զաւաթ մը ջուրի պէս...»:

Ընթերցողը կը պատկերացնէ մնացեալը:

«Տաճատ» - Դաւաճան Դաւոն սպաննող Տաճատ Թէրլէմէղեանի մասին է, որ 19 տարեկանին զգետնեց դաւաճան Դաւիթը, որ 500 ոսկիի փոխան ցոյց տուաւ այն թաքստոցը Վանի մէջ, ուր հայ յեղափոխականները 300.000 փամփուշտ եւ հրացան եւ ուժանակ պահած էին:

Տաճատն է դաւաճանը զգետնողը, որուն հանդիպած է գիրքին հեղինակը.-

«Պիտի ապրէ՞ր տակաւին այդ մահունակ սողունը»: «Ու հերոս Տաճատի անունը արձագանգեց Վանայ Մովէն մինչեւ Լեմանի ափերը: Երկու նոր բառերու հանդիպեցանք այստեղ.- մահունակ եւ իտէանուէր:

Եւ, ո՞վ զարմանալի, մենք եւս նոյն Տաճատ Թէրլէմէղեանին հետ պահեցինք թղթակցութիւն: Տաճատը կարդացեր էր 1970ին մեր գրած յօդուածաշարքը Վանի մասին ու յայտնած՝ իր ուրախութիւնը:

Ինչ ուրախութիւն՝ հերոսներու հանդիպիլը:

«Հայուն Օրագիրը - Լալիք Զաւեչտը» - Աւազում մը այս գրութեան մէջ, երբ մեր պատմութեան անգիտակ մարդիկ ազգային երեսփոխան կ'ընտրուին:

Եթէ խօսքը Սփիւռքի մասին է, ճիշդ է: Հայաստանի մեր Հայրենակիցները լաւապէս կ'ուսուծնասիրեն մեր պատմութիւնը, մանաւանդ այսօր:

Այլապէս ճիշդ է զիտողութիւնն ու ցաւը Թուրքէն Սեւակին.-

«Ու միայն մենք ենք, աւա՛ղ, քսան անգամ դարաւոր Հայերս, որ յօժարակամ կ'անգիտանանք մեր ղեռ երէկի պատմութիւնը»:

«Անի՞ն՝ ոուս Մառ մըն էր, որ կը պեղէ: Մեր լեզու՞ն՝ զերմանացի

բանասէրները կը գրադին անով: Մեր ազգային Հնութիւնները՝ Ս. Բեթերսպուրկի եւ Մոսկուայի արքայական թանգարանները գացէք փնտռել զանոնք: Մեր ձեռագիր ամենարժէք մագաղաթները, լոնտրայի միւզէն: Մեր պատմութիւնը, Եւրոպայի պատմարաններու գրչին տակ...: Ու մենք, Հայերս, - ախ, լալիք գաւեշտը - առանց իսկ մեր ազգային պատմութեան այլը ճանչնալու, կ'ըլլենք ու... ազգային երեսփոխան կ'ընտրուինք»:

Ողջ ըլլար ու տեսնէր թէ այդ բոլորը ունինք մենք իր ու մեր պաշտած Հայրենիքին մէջ:

«Ոսոք Ռ.Սեւակի Արտասանուած Օտէօն Թատրոնին Մէջ»

Այս գործին նախորդ էջերուն վրայ անդրադարձած ենք այս նիւթին:

«Հայուն Օրագիրը - Խուլ Մը կը Փնտռուի» - Այստեղ ըմբոստացող Սեւակը կ'ըսէ.- «Ստրկութեան սարսափելի օրէնքէն վերջ, անիշխանութեան օրերը...: Գործի գլուխ դեռ տխուր պէյքը կան՝ Հայ արիւնովը կարմիր, ու աստուածներու պէս անսասան: Ներսի գաւառներու մէջ կոտորածի վախը կայ, կը լսէ՞ք, կոտորածի վախը...»:

«Մամուլը ազատ է, իրա՛ւ, բայց գրելու այդ ազատութիւնը այն ատեն միայն օգտակար կրնայ ըլլալ՝ երբ մեզի խող կառավարութիւն մը կայ: Լսելու այդ պաշտօնին Համար գատաւոր մը կը փնտռուի,- Հոգ չէ թէ խուլ: Որովհետեւ երբ զարեբով զսպուած ժողովուրդի մը ձայնն է որ կը պոռթկայ, երբ քարե՛րն են որ կ'աղաղակեն, խուլե՛րն անգամ կը լսեն, ինչպէ՛ս կ'ըսէ միամիտ առածը:

Խուլ մը կը փնտռուի...»:

Հեռաւոր Լոզանի մէջ նստած Ռուբէն Սեւակը գիտէ, թէ կոտորածները կը շարունակուին, պիտի շարունակուին:

Խուլ ու կոյրերը մենք մնացինք ու զոհ տուինք երկիր ու ժողովուրդ: Ու զոհ տուինք մեր մտաւորականութիւնը, նաեւ Ռուբէն Սեւակը:

Խուլն ու կոյրը մենք մնացինք ու մեր քսանդարեայ, ինչո՞ւ քսանդարեայ, բաղմաղարեան ժողովուրդը ժամանակ ալ չունեցաւ աղաղակ բարձրացնելու որպէ՛սզի քարերն անգամ մեր աւաչը լսեն:

Կոյրն ու խուլը, աւա՛ղ, մենք մնացինք:

«Ուսանողի Նամակներ» վերնագիրին տակ նոր պոռթկում մը կ'ունենայ Ռուբէն Սեւակ, նկատի ունենալով Ատանայի Զարդը ու կը գրէ.-

«Բոլոր երկիրներու քաղաքական թերթերը միաձայն գտնուեցան կոտորածներու թիւին վրայ՝ որ երեսուն Հազարը կ'անցնի: «Միայն Սիհուն գետը երեք Հազար Հայ գիական թափեց Միջերկրական Ծով», կը տեղեկագրեն Փրանսական մարտանաւերուն սպաները:

Մեր թերթերը դեռ կը շարունակեն իրենց անզամալոյժ կեանքը: Պոլսոյ Հայ թերթերուն կը սպասենք... գոնէ Հուժկո՛ւ բողոքի մը ընթերցումով ամոքուելու Համար... Հայ ընդհանուր մամուլը սուգին սեւո՛վը

պէտք էր պատուէր, կամ արինի կարմիրովը պոռթկար... Գոնէ սա յուսահատեցուցիչ, ծայրայեղօրէն յոռետես, ջլատ, տրտում դամբանականները չզրէին: Անոնք որ մեռան, գիտակցօրէ՛ն, դիւցազնօրէ՛ն, անոնք ո՛չ արցունքի պէտք ունին, ո՛չ վարձու կեղծ լալկաններու, ո՛չ խրատի: Դամբանականները պէտք է կարգալ դամբանական խմբազրոզներու գլխուն: Ֆաթալիզմը չէ՛ որ պիտի փրկէ ընկճուած ցեղը. ահա՛ թէ ի՛նչ բան կը մոռնայ մեր մամուլը:

Ե՛րբ պիտի զզրդի ինքնագիտակցութեան զգացումը մայրաքաղաքացիին հոգւոյն մէջ: Ե՛րբ՝ գութը: Ու ե՛րբ, մանաւանդ, մարդկօրէն կատղիլը»:

Ռուրէն Սեւակ կ'ուզէր, որ ազգը մարդկօրէն կատղէր նման ջարդի մը դիմաց:

Մեր մարդկօրէն կատղելուն փոխարէն, թուրքը գազանօրէն կատղեցաւ, 1909ը դաս մը չեղաւ մեզի համար. ուստի, թուրքը պատրաստեց 1915ը եւ դարարնակ մեր հողերուն վրայ Հայ չմնաց...

Ռուրէն Սեւակ յարատեւօրէն կը հաստատէ իր քաղաքացի գրող ըլլալու հանգամանքը:

«Հատուածներ Օրագրէն»ը վերջին գրութիւնն է այս մեծդի, շնորհաւորելի հատորին, որուն խմբական պատրաստութիւնը գլխաւորած է Սաչիկ Տէտէեանը կարելի բժախնդրութեամբ:

Իր օրագրին մէջ, որ կը կրէ 8 Մարտ 1915, Կիրակի թուականը, Ռուրէն Սեւակ տեսէք թէ ի՛նչ կը խնդրէ.-

«Օ՛ն, ուրեմն պարզութեան, յստակութեան, գեղեցկութեան աստուածները, օգնեցէք ինձ»:

Իսկ 9 Մարտ 1915ի օրագրութեան մէջ.- «Երէկ առտու Կիրակի էր, ժամ գացի, Մեծ Պահքի ժամ մը՝ սեւերով ծածկուած: Ուրախութիւնս մեծ եղաւ տեսնելով, որ ամբողջ եկեղեցին՝ ամբողջ մատուօր, լեցուն էր մեր զինուորներով: Իսկոյն հրաման ըրի, որ բոլորն ալ հանեն իրենց գլխարկները: Ամէնքն ալ հպատակեցան հարիւրապետի հրամանին, բացի մէկէն...»:

«Արձակ Այլ էջեր»ը եկան վերստին հաստատելու, որ Ռուրէն Սեւակ իր բաղամամիխառ ըջիջներով կապուած է իր ժողովուրդի առօրեային, պատրաստ՝ ծառայելու անոր, արձագանգելու հայուն մէն մի կանչին:

Իր խօսքը գեղարուեստական ըլլալու առաւելութիւնը ունեցած է այս էջերուն վրայ եւս: Իր միտքերը գրելով՝ հարիւր տարիներու հեռուորութենէ մը այժմէական են, մեր այսօրին համար են:

Ուրեմն, Ռուրէն Սեւակ կը շարունակէ ապրիլ մեզի հետ:

ՎԱՍՆ ՎԵՐՋԱԲԱՆԻ

ՌՌԻԲԷՆ ՍԵՒԱԿԻ ՕՐ

Ո՞ւր կարելի է հռչակել ու տօնել Ռուբէն Սեւակի Օր կամ Ռուբէն Սեւակեան շարաթ, եթէ ոչ Հայրենի Հողին վրայ:

2003 թուականին դարձեալ կը գտնուէինք Հայաստանի մէջ:

Օգոստոս ամիսը Հասած էր իր աւարտին: Յաջորդ օրը Սեպտեմբերի մէկն էր: Ո՛վ չի գիտեր, որ այդ օր Հայաստանի բոլոր դպրոցներուն եւ Համալսարաններուն Համար վերամուտի օրն է, երբ կը հնչեն ուսումնական տարուան առաջին դանգերը:

Այդ օր Երևանը եւ Հայաստանի բոլոր քաղաքներն ու գիւղերը ծաղկազգեստ Հարսի կը նմանէին, քանի՜ տասնեակ Հազարաւոր աշակերտներ եւ ուսանողներ կը փութային դպրոց ու բարձրագոյն Հաստատութիւններ, ծաղկեփունջերով բեռնաւոր:

Տեսարանը իսկապէս Հրապուրիչ էր եւ յուզիչ:

Ահա կանուխէն կը բարձրանանք յաղթանակի կոթողին բազմահարիւր աստիճաններէն վեր Հասնելու Համար Ռուբէն Սեւակի անունը կրող դպրոցին, մեր մտքին մէջ այն պայծառ օրը, երբ այս Հաստատութեան բակին մէջ տեղի ունեցաւ նահատակ բանաստեղծին կիսանդրիին բացման արարողութիւնը, երբ Ռուբէն Սեւակ իր հայնացքը ուղղած էր Արարատին, Արեւմտեան Հայաստանի մեր Հողերուն, կարծէք ըսել ուղելով.- Ես ողջ եմ եւ իմ Հողիս վրայ. թուրքեր, զուր չկրցար մեռցնել զիս. սպաննեցիք զիս, բայց ես չմեռայ:

Դպրոցէն տասնեակ մը քայլեր հեռաւորութեան վրայ կը դանդաղեցնենք մեր քայլերը եւ աճապարող աշակերտները բարեւելով Հարցուփորձի կ'ենթարկենք զիրենք: Հարցումները նախ վերամուտի եւ իրենց տրամադրութիւններուն մասին են, ապա՝ Ռուբէն Սեւակի անձին ու գործին:

Վերամուտի առաջին օր. մաքուր զգեստաւորուած տղաք կարօտով կը բարեւեն զիրար. ոմանք արձակուրդի օրերուն չեն Հանդիպած իրարու: Պատմելիք ունին:

Ահա այդ տղոց պատասխանները կ'ուրախացնեն մեզ, մանաւանդ իրենց գիտելիքներով Ռուբէն Սեւակի անձին ու գործին մասին:

Մեր այն Հարցին, թէ չարութիւններ ալ պիտի ընեն՞, մէկը անոնցմէ խնդալով կը պատասխանէ.- Անշո՛ւշտ, բայց ոչ այսօր:

Աշակերտները ողկոյզ առ ողկոյզ կը լեցնեն ընդարձակ բակը. անոնցմէ ոմանց ծնողներն ալ եկած են կ'երեւի վերամուտի առաջին դանգը անգամ մը եւս լսելու Համար:

Երեխաներու Հօսքը կը նմանցնենք գետակներու, որոնք ահա ծով կը Հասնին: Դպրութեան ծովը:

Օգոստոսի 26-ը Ռուբէն Սևակի և Դանիէլ Վարուժանի սրախողխող սպաննուած օրն է:

Այդ օր, թուրք ռճրագործներ մեռցուցած ըլլալ կարծեցին մեր Հայրենաշունչ, մարդկայնաշունչ քնարակիրները: Բայց ահա Սեպտեմբերի մէկին, Հայրենի Հողին վրայ, մեր պաշտելի բանաստեղծները զպրոցներ են, դէպի ուր կը հոսին Հաղարաւոր աշակերտներ, զինուելու Համար Հայութեան անկործանելի ոգիով, ոչ թէ պարտուողի, այլ՝ յաղթողի ոգիով, քանի՛ միայն յաղթանակող ժողովուրդ մը կրնար Հասնիլ 21րդ դարուն, քանի՛ Հաղարամեայ իր պայքարներուն ընթացքին մեծ է եղած Հայ քաջարի ռազմիկներու, իշխաններու, թագաւորներու թիւը, որոնց պատմութիւնը ահա՛, նո՛ր լոյսի տակ պիտի ուսումնասիրեն մեր նորագոյն սերունդները:

Բեմի վրայ են ուսուցիչ-ուսուցչուհիներ:

650 աշակերտներու Հայնացքները ուղղուած են դէպի բեմ:

Կը տրուի առաջին զանգը: Լսութիւն: Տնօրէնուհի՝ Տիկին Զուլիա Ղազարեանը կարճ ելոյթ մը կ'ունենայ:

Սասուն Մելիքեանը նախապատրաստած էր օրուան Հանդիսութիւնը: Ոսք կ'առնեն երկու ուսուցիչ և ուսուցչուհի ևս: Ոսք կը տրուի նաև աւարտական դասարանցիներուն, որոնց Համար դպրոցին մէջ այսօր տրուած առաջին զանգը վերջին առաջին զանգն էր, քանի, յաջորդ ուսումնական տարին զիրենք պիտի փոխադրէր բարձրագոյն ուսումնական Հաստատութիւններ:

Ոսք, երգ, ասմունք կը յաջորդեն իրարու իրաւ տօնահանդէսի մը վարակիչ շունչ մը տարածելով ներկաներու Հոգիներուն մէջ:

Ոսք կը տրուի նաև մեղի: Յուզումը կ'ալիքուի ու կը Հասնի մեր կոկորդին: Դժուարին ինքնազսպումով մը, մեր Հայնացքը՝ Ռուբէն Սևակի անդրիին, իրմէ խօսքի կայծեր կորզելով՝ բարի ուսումնական տարի կը մաղթենք Ռուբէն Սևակի բանակին:

Դպրոցը կը շնչէ Ռուբէն Սևակով:

Հայաստանի մայրաքաղաքին մէջ Հինգ լաւագոյն դպրոցներէն մէկն է Ռուբէն Սևակի անունը կրող այս Հաստատութիւնը, Տնօրէնուհի Տիկին Ղազարեանը կը Հաւաստէ, որ դպրոցի շրջանաւարտներուն 90 առ Հարիւրը ընդունուած է բարձրագոյն Հաստատութիւններ անցեալ՝ 2002-2003 դպրոցական տարեշրջանին:

Անոր Հետ մեր զրոյցին ընթացքին կ'իմանանք, որ դպրոցը ունի 60 ուսուցիչ-ուսուցչուհի:

Մինչ մենք կը խօսէինք Տիկին Ղազարեանին Հետ, երիտասարդ մը ներկայանալով կը խնդրէ ունենալ լայն տեղեկութիւններ Ռուբէն Սևակի մասին: Տիկին Ղազարեան ընթացք կու տայ խնդրանքին, կանչելով գրադարանավարուհին, որ պէտք եղած գրականութիւնը ներկայացնէ զիմօրդին:

Այս խնդրանքին Հաղիւ ընթացք տրուած, խումբ մը ուսուցիչներ

տեսչարան մտնելով կը շնորհաւորեն տնօրէնուհին դպրոցական նոր տարեմուտին առիթով:

Ապա դպրոցին նոր տարեմուտը շնորհաւորելու կու գայ նախկին շրջանաւարտ՝ Կարինէ Աւետիսեանը, որ այժմ պետական Համալսարանի Բ. կուրսի ուսանողուհի է:

Անդադրում է ելքն ու մուտքը տեսչարանին:

Կու գայ ծնողներու խումբ մը՝ 12 կանայք, որոնք պահանջքներ կը ներկայացնեն տնօրէնուհին: Բոլորն ալ պերճախօս են: Բողոքը յատկապէս դասասննեակներու ջնուցումին մասին է:

Տնօրէնուհին լուռ կ'ունկնդրէ բոլորը եւ մատիտ ի ձեռին կը նօթագրէ յարգելի ծնողներուն պահանջքները:

Սոսելու Հերթը Տիկին Ղազարեանինն է: Ան կ'ըսէ.- Այս դպրոցը ինձի չի պատկանիր, այս դպրոցը բոլորիս կը պատկանի, ձեզի կը պատկանի, իմ, որպէս տնօրէնուհի ստացած գումարս այսքան է, ես եւս պէտք է նիւթապէս օգնեմ այս դպրոցին, դուք եւս պէտք է օգնէք որպէսզի մեր բոլորին դպրոցը բոլորին ծառայէ, այնպէս ինչպէս պէտք է:

Բողոքի Համար եկածները, լսելով նաեւ, որ այս տարի ջնուցման Հարցը կարգաւորուած է, բաւարարուած ու շնորհաւորելով դպրոցին ուսումնական նոր տարին, կը մեկնին:

Տարին երկու անգամ, առաջինը՝ Փետրուարի 15ին, Ռուբէն Սեւակի Ծննդեան օրը, իսկ երկրորդը՝ Օգոստոսին, բանաստեղծին նահատակուած շարժուման մէջ կը կազմակերպուին Ռուբէն Սեւակեան օրեր, երբ աշակերտները կը ներկայացնեն բանաստեղծին կենսագրականը ու կ'ասմունքն անոր գործերէն, կը բնականացնեն անոր կեանքը:

Երկրորդը կը տեւէ ամբողջ շաբաթ մը: Շարագրութիւն եւ ասմունքի մրցոյթներ կը կազմակերպուին, որոնց կը մասնակցին այլ դպրոցներու աշակերտներ նաեւ:

Ձեռնարկը կ'առնուի տեսաժապաւէնի: Ներկայ կ'ըլլան քաղաքի ակնառու մտաւորականներ, որոնք իրենց գնահատանքի խօսքը կ'ուղղեն աշակերտութեան:

Այդ ժապաւէնէն օրինակ մը կը զրկուի Ֆրանսայի Նիս քաղաքը, Պրն. Յովհաննէս Զիլինկիրեանին, որուն բժախնդիր Հոգածութիւնը կը վայելէ իր Հօրեղբօր անունը կրող այս դպրոցը:

Պրն. Զիլինկիրեան, ամէն տարի, բացի այլ օժանդակութիւններէ, խրախուսական նուէրներ կը զրկէ դպրոցի աշակերտներուն:

Դպրոցին ողջ աշակերտութիւնը, ամէն տարի, Ապրիլի 24ին կը բարձրանայ Միծեռնակաբերդ եւ նահատակ բանաստեղծին անունը կրող ծաղկեպսակ մը կը զետեղէ Մեծ Եղեռնի զոհերու յիշատակին:

Մեր զարմանքը կը մեծնայ Տիկին Ղազարեանի մէկ պատմածին վրայ, թէ դպրոցը կ'ունենայ լրիւ խուլ աշակերտ մը՝ Արտաշէս որդի Արայի Յովհաննէսեանը, որ վայելելով գուրգուրանքը դպրոցին ուսուցչական կազմին, Հակառակ խուլ ըլլալուն, ոչ միայն կը խօսի, այլ ճիշդ կը

Հնչէ բառերը, եւ յաջողութեամբ աւարտելէ ետք դպրոցը, կ'ընդունուի Համալսարան:

Հրաշքի Համազօր երեսոյթ, մեզի՝ որպէս բժիշկի Համար նաեւ, երեսոյթ, որուն մէջ դպրոցին տնօրէնութիւնն ու ուսուցչական կազմը ունին իրենց գնահատելի նուիրումը:

Արտաշէսը իրհերթին դպրոցին նուիրած է բոյս մը՝ Մարանաթա անուն, որ կարծէք աղօթող մէկը ըլլար երկու բազուկները պարզած դէպի երկինք: Այդ ծաղիկը կ'ըսենք մենք, Ռուբէն Սեւակին Համար կ'աղօթէ, որպէսզի նահատակ բանաստեղծը յաւէտ լուսաւորէ մեր գալիք սերունդները:

Մինչ մենք կը շարունակենք մեր դրոյցը, աստղալիր ուսադիրներով Հայ գինուորական մը ներս կը մտնէ ու շնորհաւորելէ ետք դպրոցական նոր տարին, կ'ըսէ թէ լաւ ըլլալով, որ Ռուբէն Սեւակ դպրոցը ունի լաւագոյն մակարդակ, իր գաւազը կ'ուզէ փոխադրել ա'յս դպրոցը:

Տնօրէնուհին յարգալիր խօսքերով կը դիմէ խնդրարկուին, ըսելով.- Ընդունման Համար յատուկ յանձնախումբ կայ, կը բերէք ձեր գաւազին փաստաթուղթերը նախորդ դպրոցէն, իր կրթական եւ բարոյական յաջողութիւններու ցուցանիշովը, յանձնախումբը կը քննէ, եւ եթէ արժանի գտնէ, կ'ընդունուի: Ինչու չէ:

Զինուորականը կը խոստանայ վերադառնալ փաստաթուղթերով:

Կը տեսնէք, սիրելի ընթերցողներ, որ կարճ պահերու ընթացքին դպրոցի մը մէջ որքա՛ն Հարցեր կ'արծարծուին:

Մեր այսպէս մտածած պահուն զիլ կը Հնչէ տեսչարանին Հեռախօսազանգը: Տիկին Ղազարեանը անմիջապէս կը վերցնէ լսափողը: Խօսողը ֆրանսերէնով կ'արտայայտուի: Տիկինը մեզի կը փոխանցէ ընկալուչը.- անակնկալ, խօսողը Ռուբէն Սեւակի դուստր՝ Շամիրամն է, որ կը շնորհաւորէ իր Հօր անունը կրող դպրոցին վերամուտը, աշակերտութեան մաղթելով նորանոր յաջողութիւններ: Շամիրամը նիսէն կը խօսի: Մենք մեր կարգին կու տանք մեր անունը: Շամիրամը կը դարմանայ ու կը բացագանչէ.- Սը նէ փա վրէ,- այո՛, կ'ըսենք, դուք Ֆրանսայէն կը շնորհաւորէք դպրոցին վերամուտը, իսկ մենք Հայէպէն եկած ենք անձնապէս ներկայ ըլլալու եւ շնորհաւորելու այս դպրոցին Նոր Տարին: Տեսնէք, ինչ տօնախմբութիւն էր քիչ առաջ, բոլոր բերաններէ Ձեր Հայրը կը խօսէր:

Շամիրամը յուզուած մեզ Ֆրանսա կը Հրաւիրէ:

2003 թուականի Սեպտեմբերի մէկ: Անմոռանալի օր:

Մի՛ մոռնաք, սիրելի ընթերցողներ, որ Հայաստանը իր բոլոր զժուարութիւններով Հանդերձ ա'յս դպրոցն է: Յարութիւն առած Ռուբէն Սեւակի անունը կրող դպրոց:

Հայաստանը է նաեւ դպրոցներու, Համալսարաններու, գիտնականներու, արուեստի նուիրեալներու երկիր:

Դժուարութիւններու, տխուր երեսոյթներու մասին խօսելու միջոցին

գիտցէք թէ Հայաստանը կոտորուած հայելի մը չէ, այլ բազմադարեան այն երկիրը, որ ազամանդի նման բազմանկիւն ըլլալով, ո՛ր կողմէն ալ դիտէք, լոյսի խուրձերու շատրուանումը կը տեսնէք:

Փա՛ռք մեր յաւերժագնայ երկրին:

Հալէպ, 2004 Յունուար

Թ. ԹՈՐԱՆԵԱՆ

Յ.Գ.

Երբ մերգոնեանցիի մը հարց տուի, թէ դպրոցէն շրջանաւարտ ըլլալէ տասնամեակներ ետք, ի՞նչ տպաւորութիւն կը պահէ Ռուբէն Սեւակէն, էօժէնի Շարոյեանը պատասխանեց.- Նախ իր հերոսական կեցուածքը եւ կրօնափոխ չըլլալը, երբ մահը նախընտրեց թրքանալով ապրելէ եւ իր Փարիզի մէջ պսակուելու պարագան՝ հարսանեաց ծախսերը յատկացուց աղքատներու: Ահա ոտքէն մինչեւ մազարմատները իր ժողովուրդին նուիրուած բանաստեղծը:

Ռուբէն Սեւակի կիսանդրիին առջեւ 1995ին,
 Չախէն աջ՝ Տիկին Շամիրամ Սեւակ, Թ.Թորանեան,
 տնօրէնուհի՝ Ջուլիա Ղապարեան եւ դպրոցի ուսուցչուհիներէն

Չախէն աջ՝ Թ.Թորանեան, Գէորգ
 Գապարուճեան եւ Յովհաննէս Չիլինկիրեան

ՆԱՄԱԿ

ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿԻ

ԴՈՒՍՏՐԷՆ

*Նամակ մը ունինք մեզի ուղղուած Նիսէն, 30
Նոյեմբեր 1995 թուակիր եւ տոմս մը, որուն տակ
ստորագրած է Շամիրամ Սեւակ, ըսելով.-*

Սիրելի Թորոս, շնորհակալութիւն, հայրս
այդքան սիրելիով համար:

Չխորհիս թէ քեզ կը մոռնամ, այդ անկարելի
է: Իրաքանչիւր հանդիպումի բարեկամուհիս՝
Մոնիքի հետ կը վերյիշենք մեր հանդիպումները,
ծանրաբեռնուած յուզումներով, երգերով, խինդ ու
ծիծաղով:

Հայաստանեան արձակուրդները պիտի
մնան կեանքիս լաւագոյն յիշատակները:

Թորոս, պարտիմ շնորհակալութիւն յայտնել
քեզի յատկապէս այն խօսքերով համար, երբ հօրս
ուղղելով կ'ըսէիր.- Բարի գալուստ Հայաստան,
երբ կը կատարուէր բացումը իր նոր նստավայրին,
այն դպրոցի բակին մէջ, որ կը նայէր Արարատին,
դպրոց, որուն աշակերտները յուսամ բեղմնատրեւն
իրենց կանքը, ինչպէս եղած է քու պարագայիդ:

Քոյդ՝ ՇԱՄԻՐԱՄ ՍԵՒԱԿ